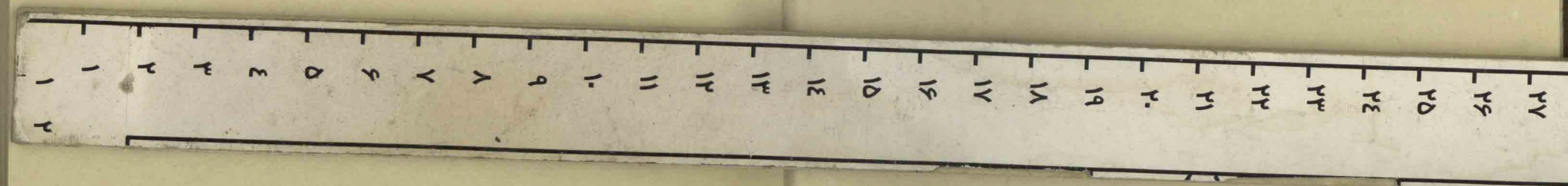

1
1
2
3
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22

دیوان میری

(419 .. — 41828)

مع تعلیقات و حواشی

از

پروفیسر نزلعلی کول طالب ایم۔ اے۔ ایم۔ او۔ ایل

حکومت جموں و کشمیر
ذیہ سرپرستی

ناشر

محکمہ تحقیق و اشاعت حکومت جموں و کشمیر
سرنگا کشمیر

در بیان ستایش و حمد یزدی

ادعای حمیده حضور شری بهاراجه صاحب بهادر
بهاراجه پرتاب سنگه صاحب دالئی ریاست جواد و کشمیر

شناخت بے غایت و سپاس بے نهایت دبیر منشور تقدیر
در خور که در دیوان کائنات بیاض صبح را بخطوط زرین مهر آراسته
شنوئی کون و مکان سواد شام ظلام از نکات انجم پیر آراسته
صفاح صحائف افلاک نشر نثره و نظم تریانگاشته بر اوراق
باق ارضی رقوم ایجاد مکنونات مرقوم داشته صحیفه شش جهت
از نظام هفت پیکر اقالیم سبعة ترتیب تمام داده و مجموعه ربیع
سکون را از سه نشر موالبید ثلاثه ربط مالا کلام پنجس حواس خمه را در
خمه وجود امکانی رتسم کرده و رباعی اربعه عناصر در سفینه اجسام
سانی مرتسم افراد مخلوقات نکته ایست از خامه قدرت اود اجزاء
کائنات جزو نیست از طلیات نوا در حکمت او قصیده روز روشن

۲۳۲۹۵۴

را از مطلع آفتاب عالم تاب زیب و افره بخشیده و مصرع جسته
 بلال را از نقاط ثوابت و سیار زینت متکاثره منظومه انتظام امورات
 شهر و دیار به شیرازه تدابیر صائبه سلاطین نامدار مشر ز ساخته - اوراق
 اساق مہمات ملک و امصار بطراز جد اول مشاورت مشیران سلطنت
 پاندار مطرز گلستان ربع مسکون را باہتزاز نسیم معدلت خواتین
 شگفتہ جبیں نصائے تازہ کرامت فرمودہ و بہارستان گیتی را بہ ہبوب
 شمیم انصاف زیران با تدبیر خضائے بے اندازہ - ریاحین متنوعہ
 مخلوقات در سرزمین تکوین کاشتہ اوست گلہائے متلون اللوان
 موجودات در روضہ ایجاد مطرا داشتہ او - ذرات مکونات باقتباس
 لمعات فیوضات او منور مشاعل ماہ و مہراز استضیائے اشعات
 فتوحات او فروغ پرور - تہیہ تجمیدش از اندازہ تحریر خامہ مقطوع
 اللسان بیرون - توضیح توصیفش از احاطہ تقریر زبان آوردان سخندان
 افزون عقل کل از ادراک رموز دقائق قدرتش در ماندہ و حیران فکر
 رسا از دریافت غوامض جلیلہ حکمتش سر اسیمہ و سرگرداں نظم -
 سخن گوچند در توحید پوی کہ بس دور است آن منزل کہ جوی
 اگر بہر موعے من گردد ز بانے شود ہر یک از توصیف خوانے
 ہنوز از بے زبانی خفتہ باشم ز صد شگرتش یکے ناگفتہ باشم
 نشان بے نشان گفتن محال است ز وصف شہ خموشیدن بال است

سخن را پایہ بر ترش ز گردوں ز توصیف شہ شیر و جموں
 نہ شہر یار نامدار! خیمے تابدار فلک اقتدار اطر ازندہ محافل
 جہانداری و جہاں پناہی فرازندہ رایت نصرت اندوز پادشاہی - اکیل
 آراے مفارق سعادت و اقبال - اورنگ پیرایے و سادہ بارگاہ جاہ و
 جلال - محی اطوار عدل و انصاف - ماحی آثار جور و اعتساف سرغزل یوان
 مملکت روز افزوں - شاہ بیت قصیدہ برگزیدہ سلطنت ربع مسکون
 دیباچہ رنگین مضمون کارنامہ جہانداری - دیباچ تازہ نقوش کارخانہ شہر
 یاری - فہرست خبریدہ خلافت و خاقانی سر ورق دفتر ریاست و
 جہان بینی - مہر عالم افزوز سپہر رعایت عباد - ماہ پر تو اندوز مصبحہ حر است
 بلاد - جہاں پناہی کہ مفارق عالمے در ظل ظلیل رقتش آسودہ و بلاد گلے
 کہ جباہ جہانے بہ سجدات عتبہ فلک رقتش شودہ سکندر بختے کہ بہ
 مصقلہ فیض عامش سنجمل حال خاص و عام مصقل سلیمان تختے کہ بہ
 کل الجواہر لطف خاصش باصرہ آمال جمہور انام مکمل - کاخ سلطنت
 زمین و زمان بہ متانت دعائم معدلتش تین است و قصر مملکت مکین و
 مکاں باقامت تو ائم نصفتش سنگین - بہ مفاتیح جود و احسانش
 افتتاح ابواب مطالب اہل دیار منتصور - بہ مصابیح فضل و متنائش
 شبستان آمال صنعار و کبار منور - بہ ترشح رواج ابر مطیر الطاف کثیرش
 دوران منتظر - بہ نقطہ اقطار امطار فیض بے شمارش گلزار جہاں مختصر بانوار

شمع مهر فروغ را به منیرش ظلمتکده جهان نور پذیرد با فروزش شعل ماه
 شعل طلع جهانگیرش بزم دوران مستغنی بختینراست نظم
 خسرو و الانسب پرتاب سنگه شاه انجم چاکرش با این جلال
 بکمالش داغ بر دل ماه را دولتش یارب نگهدار از زوال
 کوب بخت سیاه دشمنش تاقیامت باد یارب در و بال
 از کمالش نکر دم شرح یسبح خاطر م تر سید از عین اکمال
 گرچه کم گفته شنائش بادعا این کم کم نیست از سحر حلال
 با خیا لالتش خیالم عالی است سر رود و انگه رود از سر خیال
 یارب از تشریف این شاه زمن سرفرازم ساز و دشمن پائمال

سبب تالیف کتاب و ماجرای اصل و نسل مصنف

بر آینه خاطر روشن ضمیران روزگار صورت این معنی عکس پذیرد باد
 که والد نامدار این احقر العباد نامزد به پندت را چند کول عرف عرض بیگی
 قدیم ملازم مقرب حکام دیار کشمیر خصوص ملازم خاص پیش گاه حضور پرتور
 شری مهاراجه صاحب جنت مکان شری مهاراجه گلاب سنگه صاحب
 کلال بهادر دام بر کاهتم بود بر عهده نامدار منزلت ملازمت حاصل داشت

این احقر العباد هم به همین توسل و توسط رتبه ملازمت سرکار شری مهاراجه
 صاحب ممد روح الصدر حاصل نمود در این ایام بباعث عروج اقبال والد
 نامدار و حصول ملازمت خود خانه این کمترین که نامزد به پندت راجه کول
 عرض بیگی متخلص به دیر می ام مرجع اهلی شهر کشمیر بود اکثری از عالما
 و فاضلا و اختر شناسان و شاعران و بذله گویان بر این مصاحبت
 این احقر حاضر می شدند روزی بذله گوئی این شاه بیت دلفریب
 بتکرار خواند فرد - نظم -

سکندر سده بنیست که نامش کجاست بهان ماند دو مصرع را توانسته اگر بایکد گریستن
 معنی این شاه بیت نوعی بخاطر م کار کرد که به تکرار چند روز میخواندم
 از این معنی در خاطر م گذشت که دنیا ناپاکی دارد و در گذر است ندمی در دنیا
 باقی ماندن غنیمت است از این رو فکر شعر پندیدم هر چند از امور
 ملازمت شاهی که تمام عمر عهده نامدار و قانع نگاری کشمیر و حاضر باشی
 در بار شری مهاراج صاحب جنت مکان (مهاراجه گلاب سنگه صاحب
 مهاراجه رب نیر سنگه صاحب) بر این گزارش حالات و سوانح دیار کشمیر و
 حالات مستغنیان تعلق این احقر بود فراغت حاصل نه بود مگر بموجب
 شوق و ذوق ضمیمی گاه گاه در فکر شعر مصروف می شدم اشعار متین و
 غزل های رنگین طبع میکردم در اوایل فکر اشعار تاریخ مندر
 شری گدا و بهرجی واقع نزد سنگه گره که به تجویز حضور جنت مکان

شری مہاراجہ صاحب خدایگان شری مہاراجہ گلاب سنگھ صاحب بنا
 شدہ است طبع کردم بعدہ تاریخ تولد جناب مستطاب شری مہاراجہ
 صاحب عالم پناہ شری مہاراجہ پرتاب سنگھ صاحب بہادر دام
 اقبالہم و تذکرہ در موت ۱۹۰۷ طبع نمودم۔ دریں کتاب بعد ختم
 دیوان غزلیات و قصائد برج اند۔ بعد آں وقتاً فوقتاً آہستہ آہستہ
 بوقت فراغت امورات غزلہائے برگزیدہ و قصیدہ ہائے سنجیدہ طبع
 ساختم۔ بر اوراق پر گندہ بہ خانہ ام موجود بودند۔ دریں ایام بہ تدبیر
 دوست وفادارے بنجا طرم گزشت کہ اشعار آبدار خود را جمع کنم علیٰ ہذا القیاس
 جمع ساختہ بدستخط خوش بہ ترتیب کتاب نوشتم و نیز نکتہ ہائے
 ناوار اشارات فہمی کہ در ایام غور و سالی ایجاد کردہ بودم۔ در اوراق پایان
 کتاب تحریر ساختم۔ بدیں امید کہ در پیش گاہ حضور اقدس شری مہاراجہ
 صاحب عالم پناہ شری مہاراجہ پرتاب سنگھ صاحب بہادر دام سلطنتہ
 گزارش شود بہ توسط حضور اقدس صدر در چاپ خانہ چاپ شود و
 در اطراف دنیا مشہور گردد کہ یکے نام نیکوئی حضور اقدس صدر کہ
 محامد و توصیف شاں دین کتاب مرقوم اند زیباں زرد روزگار شود و
 یادگار عالم ماند دوم نام این احقر ہم در دنیا باقی ماند۔
 بخدیت اکابر ہر دیار و نکتہ سنجان روزگار بہ نیان بے قیاس التماس
 مے سازم کہ این دیوان طبع کردہ کترین راستا پا بغور انصاف مطالعہ

فرمایند کہ دیوانے عجیبہ از مضامین متین و خیالات رنگین ہنر کہ نو
 عروس آراستہ و سرو پائش را بحلیہ جوہر زواہر قصائد مدحت حضور
 اقدس شری مہاراجہ صاحب خدایگان و فیاض زماں شری مہاراجہ صاحب
 بہادر والے کشمیر و جموں پیرا ستم قابل احسن و استحسان است۔
 ہر گاہ بہ قیاس کسے از نکتہ سنجان روزگار خطائے در مضمون و عبارت
 ظاہر گردد براہ عنایت طعنہ زنی و نکتہ گیری نہ فرماید۔ عیب پوشیدہ
 قلم اصلاح براں راند کہ اوستاد فرمودہ است۔ فرد۔

پیش گریہ خطائے ری و طعنہ مزین | کہ مہم نقش بشر خالی از خطا نہ بود
 غرض خواہی را بہ ہمیں بیت برگزیدہ ظہوری اکتفا ساختم۔ فرد۔
 کم از آنم کہ در معذرت ہم باید زد
 بیش از آنی کہ دہی جہلت تھمیرا

غزلیات

تاز عکس عافش آتش نوشتم آب را
شعله خوسه دوش درم نشا طم با ده خست
شعله آه شمع شب از خرگاه مه انگخت دود
شیشم شمع دوش در بر نم بجای شمع بود
تا نبخشد با ده گل رنگ ساقی در چمن
گرچه ایجا خوان مکتب خانه عشقم هنوز
با سوا نه دکش کشمیر خوش باشد اگر

ایضا غزل

پزند بوی گل بار گران دوش غلغله را
حاکم رنگ گل خار است پناز غلغله را

معنی اینک رشک لب یار شراب را آتش زوشیشه پر شراب از آتش شعله ور شد
و فروغ پیدا کرد این وجه عوض شمع مجلس را متور کرد

بجوش از آتش بید و لعل خود شراب او
ز نوک خامه من ناله آهوی ختن بیزد
چنان آب توان نوشید از چاه زخانش
خط سبز که آید در نظر با سبز جان است
درین گلشن که هر گل در بغل دارد گلستانه
نه گل بر سر زمینی بو گرفتیم یا سمنش را

جواب این غزل دیر می زبانی

که از خوانا به دل غوطه وادم گلز غلغله را

چنان گرم شمع که گریه ام طوفان شود پیدا
ز فرصت هاسیه مویم سفیدی اشکارا کرد
برای طفل دل پیکان تیر یار پستانست
نشاط طفل دل از غنچه پیکان غلط گفتم
سمن خاکستر و گل شعله سنبیل دود میدنم
کجا آن مرغ بر شاخ بلندی آشیان بندد
نباشد گوشه آلیها به دل اناله ببلبل
که گل هم بالب گوید درین بستان شود پیدا

بایر نیجی که دیر می آبروی خاک کشمیر است

کرا غلغله در دل کر زین انسان شود پیدا

معنی هر گل مراد از انسان است کنایه از دنیا که بقول بل تصوف تمام دنیا در دل انسان است
معنی آن مرغ کنایه از انسان است که در جهان است و در شاخ بلندی یعنی مقام عالی نخواهد رسید

دلم ملول شد از خلق یار شد پیدا
صدف آینه ام زین غبار شد پیدا
ز خون دیده چه گلهای شکفت بر رویم
خزان رنگ منم را بهار شد پیدا
بچشم نقش قدم از غبار سر مه نبود
که نقش پایدم زان نگار شد پیدا
هنوز شعله آتش ز دل بلند نشد
بجای اشک ز چشم شرار شد پیدا
مباد حلقه زنجیر گردد باد شود
که بون زلف زیاد بهار شد پیدا
چرا چو غنچه خنجر در گریب زخم
که نو بهار خط مشکبار شد پیدا
نگاه تیز نداغم که بر سرشش کرد
که لاله بر کمر کو بهار شد پیدا
نگاه گرم برگ گلش مکن دیری
بچشم از مشرغ خویش خار شد پیدا
ایضا غزل

زند چو موج نزاکت رخ فرنگ ترا
خیال آینه آبست شمع رنگ ترا
نزاکت است بر نگار رخ فرنگ ترا
که یک نظاره کند گل چراغ رنگ ترا
باب گوهر غلطان چو غنچه لب شستم
مگر خواب بوسه دهن تنگ ترا
پریری است ببالین عیث که چشم نیست
نظر خواب رسد چشم شوخ و تنگ ترا

۱- ملول از خلق دنیا نیز ارشد بهین غبار ملال آینه دل صفا گردید بقول اهل تقوف تا که انسان از دنیا ملول و غمگین
نه شود صفای حاصل نخواهد بود ۲- معنی دقیق است که دنیا نبودن بودم معشوق و دلم سیر میکرد نقش
پایش بر دلم پیدا بود ۳- که بهار بقول شعرا با سرین مناسبت دارد مضمون بیت این است بنگاه
تیز کدام کس لاله یعنی خون بر سرین یار پیدا شد ۴- معنی این شعر پیچ است یعنی نگاه گرم بر برگ گل کنایه
از لب معشوق مکن من نگاه گرم کرده بودم در چشم من از ترکان خود خار پیدا شد ۵- خیال آینه دیدن هرگاه آن
معشوق خواهد کرد ازال خیال بمنزله آب شمع رنگین معشوق گل خواهد شد آنقدر حد نزاکت دارد ۶

بسیه طفل دلم ذوق نه سواری داشت
بهانه ایست که قرباں شد من خدنگ ترا
دلم بفکر دمانت چو غنچه صد نخت است
خبر ز حال دلم کو دل چو سنگ ترا
به نیم ناز ز دلها غم عتاب ببر
که رنگ صلح ازل رخت جنگ ترا
بدو پیاله پیای بدور گل ساقی
که جان نثار کنم لطف بید رنگ ترا
زگار بست پیای خیال دیری و ش
بدو نغمه لب در رنگ دید چنگ ترا

ترسم ز سیل گریه بخت یار ما
از خانه بے نقاب بر آید نگار ما
از پنبه زار ماه و کواکب خبر گرفت
دو بے بلند شد ز دل داغ دار ما
خاطر شکفته نیست ز رنگ گل و بهار
رو بے نگار باغ من است بهار ما
شبم صفت سحر گل خورشید آب شد
از شرم نو گل رخ رنگین یار ما
مانند شبم که درین باغ بر گل است
در خون طپاں ز باجر دل برقرار ما
بر آتشم که جام گل و لاله خالی است
مخمر رخت طرف چمن گل عذار ما
تا که کنار آب شبنم درین چمن
آتش کشید دو دل از انتظار ما

۱- معنی شعر این است که در دلهای عاشقان غم عتاب شماست نیم نازی کن که رنگ صلح در جنگ
ظاهر خواهد شد فکر عتاب خواهد رفت که این رنگ از ازل در جنگ شما ریخته اند ۲
۳- مخمر رخت یعنی بطلب شراب و خواست شراب در چمن رفتن است چو که در چمن یار بر سر شراب کشی
آمدن بر سر آتش دارم که در چمن شراب موجود نمیشود ۴

۵- این آتش همان آتش است که بعد انتقال جسم بجان الهی منور در آتش سوزند ۶

دیرری جواب گفت با آن کو گفته است

آمد بهار خرم نم نآمد نگار ما

بیک نگاه ربودی خزانة دل ما بسنگ سرمه زدی شیشه خندان ما

چرا گوش تو آواز چنگ می سازد مگر تو گوش نکردی ترانه دل ما

حکایت غم فرهاد و قصه شیرین کنایتی است ز شیرین فساد دل ما

چو عندلیب کجا خار خوش پسند کند که هست در خم زلف آشیانه دل ما

هزار دل بخم زلف یار آب شدند بصد تلاش که باید نشانه دل ما

مباد حسن سوز بے نقاب شود که یک شر ز زندانش بخانه دل ما

میرس قصه جان سوز عشق ای دیرری

که سوخت است زبان از ترانه دل ما

ای خوشاندم که رسید یارستم پیشه ما برکش خنجر و در دل بود اندیشه ما

گفت فرهاد اثر نیست دل شیرین را کوه را گرچه بر کرد و دمیشه ما

نی بهین ریگ بیابان چو شمر ما دارد شعله خیز است ز داغ دل مایه ما

آتش عشق نه تنها جگر سوخته است شعله اش شمع صفت سخت رگ و ریشه

دیرری از فکر بد اندیش چه اندیشه کنم

و شمنی فکر کسان دوستی اندیشه ما

سازد هزار دل در خم زلف یار آب شده مخلوط شدند دل من در آن دلهاست تملاش چگونه نشانه

آن یافته شود که مخلوط شده است

شهیید خنجر ز باز گل اند بیل ما

ز بومی زلف که آورد باد نوروزی به پیچ و تاب درین گلشن اند بیل ما

کدام زلف مسلسل چو دم گستر دهند که عالم است گرفتار در تسلسل ما

عجب مدارگر از التفات زنده شوم که گشته است مرا خنجر تغافل ما

پیاله بر کف می در پیاله میر قصد می که شیشه می میکند تقلقل ما

درین خیال پریشانم و پشیمانم که زلف یار ز کف دادم از تساهل ما

ز زور فوج مضامین که در دل دیرری است

بشاعران سلف میکند تقابل ما

برای عیش و طرب نیست می پرستی ما ز دور باد و خون دست مستی ما

خوشادم که بجف تیغ میرسد یارم بیاد تیغ کند گل چراغ مستی ما

چو یار تیغ علمم کرد پیش کردم مبارکت که خوش کرد پیش دستی ما

خیال سر بلند که پائیم الم کرد که بر سر فلک افکند سایه پستی ما

سرم بخواب طرب رفت بجز دیرری

مگر خیال غمش کرد سر پرستی ما

دیدم بخواب دوش بت جاذیب را در زگرشیده بود گریبان و جیب را

برداشت پرده از رخ بندقباکش داد صد پاره کرد جامه صبر و شکیب را

گفتم نگاه لطف ز عالم منه دریغ گفتا بصدق کوش نفورم فریب را

گفتم که عیب دارم سر تا قدم منم گفتا خوشتر باش که من خوشتر عیب را

سرم مست طرب شد یار اموش شده بود خیال غمش سر پرستی کرد که یار بیاد آمد

منت پذیر خواب خود و دیده خودم دیدم رخ نگار و ندیدم رقیب را
 ز تار من چشم کم ای بیخرد مبین شیرازه بست دفتر اسرار غیب را
 ز تار زیب گردن جانست عاقبت گردن کشی چه سود بلال و صهییب را
 ویری همنوز جامه سرم قبالتند

جامه نثار باد بخت جامه زیب را

هزار شکر که عمر دوباره داد خدا هزار حیف که یکدم رود ز یاد خدا
 گذشت حادثه جانگاز در کشمیر بجان سلامت از فضل خود نهاد خدا
 بر آن سرم که کمر بسته بندگی سازم که بندگی غم از خاطر مکنش خدا
 تمام روز اگر بندگی شاه کنم همیشه یاد کنم شام بامداد خدا
 اگر بقای ابد آرزو کنی ویری بشعر کوشش که عمرت کند زیاد خدا

مکن تیز بر غیبت کس زبان را مر نجان حضور دل عارفان را
 مباش این از صولت جذبه دل که ریز آورد بر زمین آسمان را
 مکن گفتگو بے ادب با بزرگان مجنباں ملر زان زمین و زان را
 ندیدیم آزاد مرغی بے عالم زره رشته بر پاست زان کمان را

بلال و صهییب نام همان کسان است که دشمن زنده بوده اند

بند ما مطابق شاستر که علم غیب و زبان غیب است بدین شرح اند شهوت و غضب و طمع و
 غفلت و پندار بقول اهل هند که عقیدت شاستر دارند تا که انسان ازین بند را نه شود قابل عبادت و
 ریاضت نیست درین شعر هم همان معنی مریح است یعنی بند از خاطر مکنش شاه شد حال ریاضت و عبادت و عزم کرد

عجب نیست از نو گل شعله نویم که آتش زند نو بهار و خزان را
 شد دم داغ چو لاله با جام خالی بده ساقیا باده ارغوان را
 بقای ابد آرزو داشت ویری که حکم غم نزل داد طبع جوان را

زخم شمشیر است گل یارب بهار عشق را لاله هم از خون لب لاله زار عشق را
 آب خوردن نیست آسان در آستان شستن آب شمشیر است جاری جو بهار عشق را
 خار خار از گلشن و گل در دل عشاق نیست در بغل گلزار بے خار است خار عشق را
 طالع آینه از بخت سکن در بر دگویی شاه چین فرماں برست آینه دار عشق را
 داغم از شبنم که چو معشوق بر گل تکیه زد مسند گل نیست در نور بقیار عشق را
 عاقبت بر سر بجای لاله آن معشوق زد این دل داغم بده آید لاله زار عشق را
 میطپد و زخون چو گل دل میدهد از دیده گل این چنین رنگت ویری نو بهار عشق را
 این چه باغ است که گل در تب تاب این جا لاله از داغ جگر سوز کباب است این جا
 کس درین باغ کس را چکند بهمراهی سرو پا در گل و گل پا بر کباب است این جا
 با خیال لب میگون ویری رخصت چو پری رقص کنان جام شراب است اینجا
 این چه صحر است که صد نشانه لب جان دارد در بهار لعل بهان طره آب است این جا

لعل معنی این شراب و قیاس است که آینه دار عشق یعنی چاکر املد برد عشق اشاره عاشق پاک است مراد این است که

عاشق موجب سحر و داری معشوق صفت نقد منزلت پیدا کرده است که شاه چین یعنی پادشاه چین و کنایت آفتاب
 است فرماں پذیرا و شده است بهین لعل آینه بردا آینه هم منزلت دارد که طالع آینه اطلع کند بوقت برد

واعظ شهر غلط گفت که فردا حساب بیوقوف است که امروز حساب است این جا
دے بجلو ہنگہ اس شوخ رسیدم ناگاہ بانگ ز سخت بردہای غتاب است این جا
دیر می این باغ کجا منزل عشق و طرب است
شیشہ سردی بی می ناب است این جا

بس که خوش کردم خیال نگرسید خوش را ناخوشم خوش بہار و بادہ سرخوش را
تشنہ خون کبوتر نیست تم طرف حق از کبوتر دم گنم ترغیخہ خاموش را
بر سر آتش نمی کلندارے جوشید و گفت نیست آساں بوسہ دل آلب مینوش را
گوہر کیا بدیج خویش آخر یافتیم بے سبب از نہ طبق برداشتم سرخوش را
از بے تلخی مرگت چه لازم انتظار جان شیریں کن تصدق کن ہان نوش را
از اہل غافل ز روبرو بازی دنیا مشو شیر گیری نیست چشم خفته خرگوش را
از بطعے ساقی بزم خیالش عاری است عالم آب است دنیا رند و دیانوش را
بادل آتش پرستم شعلہ جوالہ گفت آتش از شوق تو خالی کردہ است آغوش را

دیر می از ترک ادب دتم بلفش شد دراز

ترک چشمش بسکہ غارت کرد عقل و ہوش را

گز جام خود نمی ریزی ایام لاله زار داغ سازی و دگر بکسی داغ لاله زار
خندہ کہکے کہ از شورش نکو او است کوه عاقبت ناسور خواہد کرد داغ لاله زار

۱۰ معنی این شعرین است کہ بادل آتش پرست شعلہ جوالہ ظاہر کرد کہ برائی تو آتش آغوش خودی کردہ است

ترا و آغوش خودی خواہد داد شعلہ جوالہ را آغوش خالی میباشد بدین اشارہ ظاہر کردہ است
۱۱ مہتاب ۱۲ طرب ۱۳ بوسہ ۱۴ فلک و ہان بہار ۱۵

در سوای سایہ نبل شبے ساقی نشست روغن گل نخت از مینا چراغ لاله زار
در رکاب طفل اشک چشم مجنون افتہ است دامن صحرا کجا یا بی سراغ لاله زار
گردباد از آتش دایم بکج دودی کہ برد دامن یوزہ پر کرد دست تراغ لاله زار

گلزمین اینغزل دیر می بچشم کم مبین
آب کردم بہان کردم سبز باغ لاله زار
خیالہ جنگ بہودہ زلف تابدارش را

کہ مضرب نگہ درہ آب فسودا تارش را
رگ جام نشد زنجیر موج جام سرشارش

چہاں سود دل دیوانہ لعل میگسارش را
بیاد گرمی رفتارش مشب شعلہ آہسم

چراغ گرد باد افروخت انتظارش را
مباد اگر می رفتار شبم بر گل سوزد

شنیدم شعلہ آواز بلبل نحت حارثش را
بطرف بوستان شمشاد می نازد ازین غافل

۱۰ معنی این است کہ شام از چوب شمشاد میسازند شمشاد را نازش است کہ شامہ زلف مشوق از چوب مینا سے شود
۱۱ من دل صد چاک خود را شامہ زلف مشوق کردم شمشاد غافل است کہ ہنوز نازان است

دل صد چاک کردم شانه زلف مشکبارش را
 کس از آشنایان جهاں طرّفی نماند
 که آب آسپا هرگز نمی شود غبارش را
 دل دیوانه ام گل چید یارب از گلستان
 که شوخیمهای شرکان پری ز ادب خاشاک
 خزان روزیکه تاراج گل خورشید میسازد
 کشد دیرمی پیای جام جوش هاشاک
 در فراق دوست چشم آید آینه را
 دست در زیر ذقن بر دل غبار آینه را
 ما من زین پیش رخسار عرق افشان میوش
 آب میگردد چشم انتظار آینه را
 گردش چشم پر زاده میگردد خواب دید
 نیست چو آب روان بجای آینه را

معنی این بیت این است روزیکه آفتاب معدوم خواهد شد آن روز من رنگ بهار گل آفتاب را
 پیالہ نون خواهم بود یعنی از نظر من معدوم خواهد شد که من موجود خواهم بود آفتاب هم در نظر من موجود بود

طالعش را همسری با طالع اسکن در بیت
 با گل رویش سر آمد روزگار آینه را
 صاف دل را احتیاج زینت دنیا کجا است
 از نمد پوشی نشد کم اعتبار آینه را
 هر چه بیند در بغل گیرد چه زیبا و چه زشت
 زین سبب گویند مردم خانه دار آینه را
 سینہ دیرمی بود تا که پیر از خار الم
 اے بدور عارضت گل در کنار آینه را
 اینچه بزم است که خوں بادہ نابست اینجا
 کاش دل نقل و جگر تخت کباب است اینجا
 حاجت ساغر من نیست دریں گلزارم
 که گل و لاله بجف جام شراب است اینجا
 آتش رشک دریں باغ دل بلبل سوخت

معنی این شعر این است که آینه تمام زینت دنیا را جذب عکس میکند بدین وجه که خانه دار است خانه را خوب
 احتیاجات خانه همه چیز را بسوی خود جذب میکند و لاله از شراب رویی با گل آب گردید بلبل
 که عاشق گل است این حالت دیده بر روی یار رشک برد از آتش رشک دل او سوخته شد

زانکه از شرم رخ یار گل آست اینجا
 هوس خواب فراغت بگفت تا نم برد
 خنده زد گل که کجا فرصت آست اینجا
 هوس سیر گلستان کن از مکتب عشق
 که چمن رنگ معانی کتاب است اینجا
 بخرابات شبنمی مشکین طرف کلاه

خانه پرداز یسے خانه خراب است اینجا
 غزل دیر می کشیر بایران برید
 که زبال بسته سخنور ز جواب است اینجا
 دور دور باد ناست دوران شباب
 بے رخ یارم کجا باشد بخاطر صبر و تاب
 دمدم چشم هوس از اشتیاقش می پرد
 اے خوشا ساعت که بینم روئے خوش بے نقاب

اے این شعر مخاطب بخرابات نشین است که اے خرابات نشین و نه غالی کن این جا

بسیار گاه خانه خراب اند

دور نبود که بفرق فرقدان پایم رسد
 دیدم از بیدار بختی نقش پایش را بخواب
 با خیال گرس مستش شرم مست طرب
 نیستم از باد و گل رنگ مستان خراب
 رخ نگارستان چشک ختن زلف آست
 بے خطا مستم چه شد شاید پرستم شد خطا
 در رکاب یار یارب پادشاهان میسروند
 گاه میبوسند پا که خاک پا گلے رکاب
 عند لیسان چمن را بوستان یاد است و بس
 ببل گلزار عشقم دارم از بر صد کتاب
 این غزل دیر می جواب غزل گفتم که گفت
 صبح دولت میسزد که کو جام بچو آفتاب
 شمع کبابم از لطف بجز آن آفتاب
 یارب که زد و پیاله رخشان آفتاب

اے بوستان و معنی دار و یک گلزار دوم کتاب بوستان

از پنبه زار ماه و کواکب خیمه گرفت

دخلم بے زگر مئی جولان آفتاب

خیران جستم که دریں باغ شبنمی

ترکانه دست زد بگره بیان آفتاب

چون ذره پاره پاره دلم را شد منور

دستم رسد چگونه بدمان آفتاب

دود دلم چو زلف خورشید و تاب ما

شبها بیادشانه شرکان آفتاب

سرشمع قد بیاد رود عاقبت چو دود

از ترک تازی آتش سوزان آفتاب

خامی بدامنت ز تعلق چه لازم است

دیری مزین بسر گلشن آفتاب

له این شعر دخی دارو یک معنی نزدیک فهم که شمع فدان یعنی مجسمه آفتاب بر باد یعنی بے رونق میشوند

معنی هم دور فهم این است که بقول اختر شناسان که ذائق حساب میداند آفتاب معدن حیات است اگر در ش آفتاب

روز مقرر میشوند و از روز ماه از ماه سال قریب یا بعد میگذرد حیات بجا بر میشود و عمر منقطع میشود بدین حیات

آفتاب قاطع عمر است

زندیکه دیم است پستان آفتاب

سوزگد از شمع دلم را گرفت بود

کارم نشد تمام شب از تیغ ماه نو

اشکم برنگ لاله و چشم چو بلبل است

گر نقد حال بد بود ذره دهن

جوهر شناس گوهر گنجینه دل است

بایستم تر بسایه ابر بهار بود

دیری که کش است بر خوار آفتاب

جهان گفته ز رنگ بهار کشمیر است

نگارخانه چین لاله زار کشمیر است

سحر باغ نشاطم نیم صبح آورد

که آب روی جهان شام کشمیر است

شنیدم از لب قواره بار بار یارب

که آب ریز بهشت آبشار کشمیر است

معنی این است چشم اگر چه نقص بصر است اما چشمیکه بیدار آفتاب سفید شود جوهر شناسی از
بسیار می بصر است میکند

حکایتی که زیاد مسیح میگوید

کنایتی زهوانی چنار کشمیر است
برای خاطر عشاق عشرت انگیزی

ز گل مجوئی که تعریف خاک کشمیر است
خوشای که تمنای سبیل بهشت

ز سبیل صفا جوئی کشمیر است
چو عنایب غزل گفتیم روا باشد

که گل زمیں وطنم در دیار کشمیر است
ز فیض خاک در شاه بخت فیروزم

بلند و سبز تر از کوہ سار کشمیر است
چرا بدر گیسو فرو کند دیر می

غلام بارگه شهسوار کشمیر است
رخ نگار و گل روی آفتاب یکسیت

اگر گل است برنگ دیگر کلاب یکسیت
چرا ز دور می ساقی درین چمن رخسار

مے و نیکو گل لاله در حساب یکسیت
بهشت و کوئی خرابات را تفاوت نیست

ز لال کوثر و موج شراب ناب یکسیت
بسا غزل خندان و جام لاله داغ

بچشم اهل نظر موجه شراب یکسیت
مباش مست شکر خواب صبح طرف چمن

شنو که مرغ سحر گفت مرگ خواب یکسیت
چو گل شکفته دل من ز رنگ معنی نا است

برای من چمن و صدف کتاب یکسیت
چگونه گردن دیر می شود بهر رخسار

که پادشاه جهان مالک الرقاب یکسیت
شکار زلف چشم مست یار است

شکار شیر گرد و گرچه دنیا است
رسن و گردنش از زلف یار است

بسا غزل خندان اشارت از مستی جام لاله افشار کنایت
اهل نظری می صاحب دل یک رنگ تماشا دارد
و آن تصور میکنند

بگوش از شش جهت آمد مبارک مگر امروز با یارم دو چار است
 نه می پرداختم مینای گزول هنوزم در دسرا بس خما است
 دلمست خیال چشم ساقیست مرا با جام و با صهیبا چه کار است
 چرا بامن صفا گردول نباشد دلم آینه دار شهر یار است
 چور و یم دیدش از لطف فرمود

که این دیر می غلام داغدار است
 ز عشقم ستر پنهان آشکار است

نشان بے نشانم روت یار است
 برائے عاشقان دنیا است قایم
 بجویشم درین دنیا چه کار است
 ز عشقم بکه باطن صاف گردید

دلم راهروم آینه دار است
 بفرکش نه بست است آشکار است
 مگر شیر فلک لاغر شکار است
 ز چشم یار می ترسند شما را

که مژگان لشکر خنجر گذار است
 شکار افکن بمیدان آمد آن یار
 شکارش پیش و پس حاضر نزار است
 بنا میزد برائے آن شکاری

دل دیر می شکار ندارد است
 نوگل تازه و تر معنی رنگین من است
 نغمه مرغ چمن مدحت و تحسین من است
 با گل و سرو چه کار است بطرف چشم

لاله دشت جنول مونس دیرین من است
 مقدم پیر مرغیان دولت جرم واد نشان
 که نشان مقدس جام جهان من است
 شاهای دوش زمینای دلم عقد کشود
 زاهد امروز قبح نوش ز تلقین من است
 گرچه مینای فلک می عشرت خالیست

لحم چندی نشسته آسمان شراب عشرت ندارد یعنی گردش فلک که کسی را خوش نمیگذارد بگسائی اول از روی
 مهربانی و زلف من است که مرا عیش و سرور خواهد بخشید

ساقی از لطف بفکر دل نمکین من است
 لذت تلخی دشنام کم از شکر نیست
 که شکر خیز لب خسر شیرین من است
 امشب از چشم ترم بکه گل لاله گفت
 چمن لاله و گل بستر و بالین من است
 دیرمی از لطف ره وادی عشق بمان
 عاشقم خار میخیلان گل نسیرین من است
 دلبرم گفت خطا نوحط مشکین من است
 زلف آشفته شد و گفت ختن چین من است
 زخم کرمی بدلم خسر و خواب زد و گفت
 نوش داروئی تو نوش لب شیرین من است
 گفتم عاشق کشتی امروز که آموخت ترا
 گفت از روز انال شیوه و آیین من است
 سرخوشم از مے نابی که جایش یارب

لحہ خار میخیلان دیرین جان خار میخیلان صحرائ عشق است که در مصرع اول این شعر ایستاده آن درج است

چشم جان بین من جام جهان بین من است
 بے نیاز از زرو سیم زهد امی طلبم
 دولت عشق که توقیرم و تمکین من است
 در خزاں جوش بهار است ز رنگ سخنم
 بسته چو دست گل معنی رنگین من است
 دیرمی از منزل یارم چه خبر میپرسی
 شنه نشین عجب خاطر مسکین من است
 بجام عشرت من شعله موج آید ز است
 بجائے بادیه درین جام آتش تیز است
 شنایم چو سمندر به بحر آتش عشق
 ز موج شعله آتش مرا چه پرمینر است
 چه خوش بود که دهم جان بخیر نازش
 که دشمنم رزگار خون ریز است
 فنا ایست که شیر و بهر خورشید و مرد
 فدای تیشه فراد جان پرویز است

بنوش خرامی گلگون اشک من یارب
 ز شرم غرق عرق بلکه آب بشدیز است
 شراب که نه چنانو بنوشم نوشتم
 که جوش تازه بهار است و سبزه نوخیز است
 شگفته نیست دل دیرمی از نشاط منو
 اگر چه باده فرج بخش و باد گلریز است
 چه غم دور سپهرم که فتنه انگیز است
 بیا و گردش چشمش پیاله لبریز است
 ز صاف شیشه دل جرعه هوس دارم
 ز جام جم چه خورم نه که دردی آمیز است
 ز بیوفائی رنگ گل و تبسم گل
 ز باں شکوه چو خارم درین چمن تیز است
 بصد رصطبه عشق جائے من دارد
 بجاست باده کشی مانده جائے پر مهیر است
 چنان درین چمن خواب خوش بردیک شب

که مرغ دل خشم طره شب آویز است
 چگونه باده گل گول بجایم میسریم
 که دیده ام ز غم روزگار گلریز است
 کلام دیرمی کشمیر لذت شعرش
 شکر فروش بابل الکلام تبریز است
 گلشن جانم بیای تیغ ابروئے شگفت
 غنچه دل هم بشاخ سنبل موی شگفت
 اینچه نیزنگ است یارب تو بهار حسن را
 سنبل غنچه فشاں از سر و دلبوی شگفت
 از بهار حسن تشریفه درین گلزار نیست
 ارغوان مے چه خواهد بربل جوی شگفت
 قاصد آمد گفتم از رائے خطا خوش آمدی
 گفت ریحان خطش بر شاخ آهوی شگفت

۱- شب آویز نام مرغیست که در باغ خود را شبانه آویزان بشاخ درختی میکند و آن گلریز یعنی خونریز است
 ۲- شاخ آهوی همان ابوجود است یعنی قاصد خط از راه خطا خوش آمدی گفتم

از تلاش باد و دامن نگا، هم عاقبت
 غنچه بند نقاب زنی کوئے شکفت
 یک گل بنجار در باغ ندیدم عاقبت
 خاطر پر مرده ام در گلشن کوئے شکفت
 نهی بل بطرف باغ میخواند غزل
 ویرمی از طبع روانت هر سخن کوئے شکفت
 ندانم شوخ شرکان که بر من سایه انداز است
 بطمنه ربابال موج من انداز پرواز است
 چه انداز است یارب پنجه شرکان ظالم را
 که بر انداز پرواز رنگ از سینه باز است
 تبرک آب خورده است و خوش کرده است آتش را
 بطمنه راز الطاف تو ساقی اینچه عجاز است
 مخالف مزاج بر در کمر آهنگ کج مشب
 که طبع مظهر بایں بزم پیر و تو ناساز است

مباداد و چشم حلقه بیرون در رنج
 که در کوشش بسوزد از مشب تک انداز است
 مرا پیر مغال نخشید ملک جسم یک جا
 بهشتم آب کوثر را در جنت عبث باز است
 صفای طبع خود امروز عریای ساختی ویری
 دلم حیران تر از آئینه کزنی اینچه پرواز است
 زلف کاکل هر دو در دل برون عاشق یکیت
 فرق گفتن در میان بجا بقول زیر یکیت
 بیح معلوم نگردد از دامن تنگ یار
 بیح در بیح است اما در دل تنگ یکیت
 بوسه از لعل نوشینش گرفت هم عاقبت

این خلاصه معنی شعر این است که در کوی یاد بسیار دل سوزان را تنگ تار چشم از سوز دل آهنا بود
 پیدا خواهد شد مبادا آن دو حلقه در یار را که بمنزله چشم است رنجاند
 معنی این بیت این است که در میان زلف کاکل فرق یعنی فرق نمیشد عاشق را فرق
 در میان نباید دانست که زلف کاکل در دلبری عاشق یکسان اند

نقد جان دادم بدل باقی هنوزم اندکیست
 بے ادب شکر گم کرد و تر دامن یار
 یار از انصاف فرمود نادان کوه کیست
 از خط و خال رخ تشریح و تفصیل می پرس
 هر دو در دل بردن و پیری بهر جمعی یکیت
 سرمه در چشم سیاه یار گیرم هست نیست
 عکس عکس در من گنار گیرم هست نیست
 با خیال بیوفائی ایام بهر بار
 نو گل خندان درین گلزار گیرم هست نیست
 با که گویم از دل یارب که باور میکند

۱- خلاصه این است که اشک من از بے ادبی دامان یار را ترک کرد و عفو کرد و فرمود که
 طفل نادان است بقول شعرا طفل با اشک مناسبت دارد چونکه بجای این مصرع دیگر طبع شده
 بود. بے ادب طفل شرکم کرد و تر دامن یار. وقت تحریر کتاب بعضی از این مصرع سهواً بقلم آمد
 بهر حال معنی این مصرع مطابق و بجا است. ۲- فرض کردم که سرمه در چشم سیاه یار کشیده اند اما بنظر
 چیز نمی آید که چشم یار سیاه تر است سرمه گویا که نیست.

چون پری در شیشه ام دلدار گیرم هست نیست
 تا نگردد معنی پیچیده زنا رسل
 صنم برگردنت زنا گیرم هست نیست
 عند لیبان جهان را در نظر ظاهر شد
 در چمن و پیری گل بنجار گیرم هست نیست
 بیا فراق گردن معشوق را شیرازه زنا رست
 خوشا عاشق که پیوند رنگ جاش با تو رست
 بدم طره آفتاب دل من بسته تنه رست
 سسل رشته جان مراد ایمن زنا رست

۱- نوعیکه پری در شیشه میباشد که او را نمی بیند با دل نوع در شیشه دل من دلدار است
 اما بنظر نمی آید گویا که نیست.

۲- تا وقتیکه معنی پیچیده زنا که زمره دقیق است یافته نخواهد شد صنم برگردن تو فرض کردم که زنا
 است اما چیزی نیست معنی باریک زنا رسل باید کرد.

۳- عند لیبان چنانکه از اهل دنیا چنانچه دنیا - گل بنجار مراد از ذات و با الوجود معنی این شعر این است
 فرض میکنم ذات و با الوجود و بهر حال محیط است اما از دیده ای ظاهر بین پوشیده و ظاهر بین میداند که نیست.

بهای رشته ز ناز نقد جهان مستم شد
 گریزان شیخ شهر از بس پیمانی زیبا زار است
 دل آتش پرستم غنایب شعله جو هست
 که دودش سنبل گل شعله آتش ارغوان است
 من از آتش پرستی با بحن یار بروم پلے
 فروغ روئے یار از آتش تیزم پدیدار است
 برایم شعله جواله یارب حلقه دایم است
 که مرغ دل بدم الفت آتش گرفتار است
 دل آتش پرستم از خیال کعبه تغنی است
 تخته جوئے ریا یارب گجار و سومی دیوار است
 دل دیرمی چرا پر مینر و از آتش پرستی ها
 که آتش در حقیقت حسن عالم سوز دلدار است
 یکغزده یار صد جهاں سوخت
 یک نیم گم هزار جهاں سوخت

الحه علامه معنی این که بهای ز ناز نقد جهان بود شیخ شهر از جان دادن لرزید و پشیمان شد از بازار گریخت

آن زندگشید خون گرم
 من سوخت دماغ میکشال سوخت
 از رشک قبلے لاله زنگش
 گل جامه دید و گلستان سوخت
 ساقی بنگاه گرم امشب
 در شیشه شراب ارغوان سوخت
 یارب چه بلاست گرمی شوق
 جان و دل و مغز استخوان سوخت
 از داغ دلم صبا خنجر برود
 سرو و گل و باغ و باغیان سوخت
 از سودریاں پدید آمد
 بازار چو گرم شد دکان سوخت
 دیرمی چه کنم که آتش عشق

الحه مراد شعر این است که از نفع نقصان بدین وجه ظاهر است که آن را در دنیا گرمی بازار یعنی رونق کار دنیا

پدید می آید و در آن گرمی دکان عشق یعنی وجودش محذوم میگردد که دنیا و در الفنا است

دل سوخت دماغ سوخت جال سوخت
 جوش بهار عزم تماشای آتش است
 خرم دلیکه داغ تمنای آتش است
 خورشید را بسایه شرکال دهر پناه
 چشمیکه تر ز شوق تجلای آتش است
 می خورده ام ز ساغر شرار آفتاب
 مخمور دل هنوز بیهوای آتش است
 چشم ترم بشعله گهر میکند ز شار
 سیم وزرم تصدق سیمای آتش است
 در چار موج شعله اگر غوطه زد چه غم
 طفل دلم شنای دریا بای آتش است
 انگیخت شعله که ز گلشن کشید دود
 داغ دلم که لاله صحرای آتش است
 دود سلسلست بپای خیال دام
 خاطر شکار بنجه گیرای آتش است

بارنگ بے ثبات چمن گرم ناله نیست
 مرغ دلم که ببل شیدای آتش است
 دل در برم طپان لبم خشک دیده تر
 با شوق جلوه رخ زیبای آتش است
 پیمان کش بساغر چشم سمن در رم
 در گلشن که گل گل عنای آتش است
 ویرمی چو شعله لرزه ندارد ز فکر جال
 سرتاق دم فدای سراپای آتش است
 بے وجه در دلم نه تمنای آتش است
 بازار عشق گرم ز سودای آتش است
 خاکستر م بسیر ولایت ز یاد رفت
 در خاطر م هنوز تولا بای آتش است

لاله مضمون این که خاکستر وجود سوخته من باد برداشته در اطراف رسانید هنوز شوق محبت
 آتش بخاطر م موجود است

خاکستر مکرورت آئینه صاف کرد
 یارم بے است سادہ کہ جو یک آتش است
 با چشم تر حیات ابد آرزو مکن
 آتشیات موجہ دریا بے آتش است
 بے بادہ بزم گرم کن دود آہن
 سرمست دل ز جرعه صہب آتش است
 بے روئے خوب سلسلہ جنبان عشق شد
 دوویکہ زلف عارض زیبا آتش است
 آتش ز شعلہ مرغ دلم را شکار کرد
 گویا کہ شعلہ پنچہ گیر بے آتش است
 دام بلاست دود مسلسل بر آتش

در دام دانہ باز شرر بے آتش است

لحہ بعد سخن خاکستر شد مکرورت آئینه صاف شد یارین کہ بسیار سادہ لوح است هنوز طلبکار
 آتش بر آتش جو من است معنی این شعر دقت است کہ از خاکستر آئینہ صفا شدن مقرر است با وجودیکہ عاقل
 سوخته خاکستر شدہ خاکسترش بکار صفائی آئینہ آمدہ یار چرخ سوختن او میکتد

مخمور جام زگر گس و مینا سرونیت
 زندیکہ مست با گل عنای آتش است
 چشم تر مہین نہ را شکست در فروش
 جوہر شناس گوہر والے آتش است
 ہر چند شعلہ غوغی دل بغمزہ سوخت
 جاں منتظر منور یا بے آتش است
 مینا بے بادہ سوخت چو شمع از نگاہ گرم
 دیر می کہ جام نوش ز صہب آتش است
 عند لیبت شعلہ نویم نو بہارم آتش است
 بے نیازم از گل و گلشن بکارم آتش است
 بالشم مال سمندر بستر م خاکستر است
 بر تنم از شعلہ چادر در کنارم آتش است
 در برم محبوبہ دلبر نباشد گو میش
 دلبر یا خواہد در شب تارم آتش است
 تا بکہ با سرد مہران جہاں گیرم قرار

شعله ام دل سوز و یار غمگسارم آتش است
 از نظر افکنده ام زلف کج و روی نگار
 دو آتش زلف کج روی نگارم آتش است
 گر سپهر بے مروت آب نمیریزد مرا
 یاوری از کس نمیجویم که یارم آتش است
 دست از آب بقاشستن تمنایم
 دل طپان از شوق جان بقرارم آتش است
 گرم کردن جان در گلشن چه باشد بے من
 نعل در آتش براه انتظارم آتش است
 ویرمی از داغ دل ببل مگو جانم مسوز
 با خیال شعله گل در کنارم آتش است
 در دلم داغ تو پرورده بخون جگر است
 لاله بر بام تو از حال دلم نامه بر است
 کس نزد بدورت ای شوخ که دیوانه شد
 لاله نعل در آتش کنایه از مضطرب

مگر از چشم پری حلقه بیرون در است
 جلوه ناز پری مشق جنون پسندم
 شوخی طبع من از گردش چشم دگر است
 گرمی باده ندانم چه کند آخر کار
 جام چوں لاله لب یار چو گلبرگ تر است
 بسبب سنا خدایا که دبستان سوزد
 دختر ز زخمین منست نظر آن پسر است
 خار خاکی بدل شکر گل پیوسته را کرد
 گل زخمی که ز شمشیر نگارم پسر است
 یارب اندر دلش انداز که آید بو طاع
 ویرمی از صبح وطن عازم شام سفر است
 صبح از لب بستم و ندانم کای کیست
 شام ابد تسل زلف دوتا کیست

لله خدایا بسبب کن که دبستان یعنی مکتب سوز و طعنان از قید مکتب خلاص شده بسیر گلستان خواهند رفت

دختر یعنی شراب و چمن انتظار آطل یعنی مشوق که آن مشوق در چمن رسیده شراب خواهد کشید

آئینه دار روی که خورشید عالم است
 بایں کمال ماه فلک نقش پای کیست
 دنیا زد من که غیای است ریخته
 نه اطلس سپهر را پرده های کیست
 مینای سر و بهر که شرشار در چین
 بر کف پیاله لاله بصر ابرای کیست
 دیر می خزان این زرد که دام کرد
 باغ دیوار سبز ز عین عطای کیست
 بجام یار ز خوم شراب گلزنک است
 ز بس نشاط چو گل جامه در برم تنگ است
 باب آئینه عکس رخ تو آتش زد
 بحیرتم که نمیدانم اینچه نیزنگ است
 چنان بگوش دلم سپید میسازد
 که دلشین من آواز دیکش چنگ است
 فلک ترک شتم گفت مهر را گرید

هنوز ماه من آماده بر سر جنگست
 رسا بخانه من آفتاب من یارب
 که ماه دیشتری امشب بر رخ چنگست
 پشیمت دل من مکوش ظالم سخت
 ملازیم بیکری شیشه در نظر سنگست
 غبار شتم و آئینه ها صفا کردم
 هنوز بر دلم از کلفت جهاں رنگست
 چرا بطف رحمن مست خفته دیر می
 پیاله نوش پیای که دور گل تنگست
 خیال عالیم از اوج اختر و گر است
 باب آئینه ام مهبج جوهر و گر است
 بزخم تیغ چه لذت ناگوار آید است

له غبار یعنی خاکتر شدم آئینه را بکار صفا می آید مراد شعری است که بدرجه اتم درستی رسیدم
 اما هنوز در دل که درت دنیا دارم که بقول اهل شاستر تا دل از خیالات دنیا که گوناگون است صفا
 پاک نشود نجات از کدورت های دنیا صورت پذیر نیست

دل ندیسم مرا ذوقِ خنجرِ دگر است
 سحر حلقه در با صمد را بگوش آمد
 که فتجباب تو در مانده از درِ دگر است
 بمجلسی که نمی از جام آفتاب بود
 نگاه من به سحر بر دور ساغرِ دگر است
 فلک بعینِ کنک خورشید ماهِ جُست نیافت
 که نام بنده بسر فرو دفترِ دگر است
 ظهورِ بادیه درین بزم آفتابی کرد
 کلام و پیر می سر مست منظرِ دگر است
 حیرت در دلم از آئینه سیما هست
 نه هوای گل و نه ذوقِ تماشا هست
 کیست تاجاں بر دای شوخ ز ترکِ حشمت
 که ز مثرگاں بکفش نادر گیرای هست

لله در چنان مجلس عالی که شراب انجا از جام آفتاب خواهد بود من شراب کشی نخواهم کرد که خیال من بر
 ساغرِ دگر است چرا که آن ساغر از گرده جام آفتاب بهتر و مافوق است

میشود از بطمی خونِ کبوتر جاری
 در خراباتِ مغال طرّفه تماشا هست
 نامه بر برگ گل از شوقِ رسمِ کربن
 هر کجا طرف چمن ببل رسیدا هست
 دوش این نکته بگوشم ز لب جام رسید
 شیشه امروز میروان که فروا هست
 تا که از گرمی بازارِ جنونم پر سی
 چه کنم در دلم از عشقِ تو سودا هست
 سیرت نیک برایت ز خدا مطلبم
 ای ترانامِ خدا صورتِ زیبای هست
 در چمن یار مگر جلوه مستانه کند
 که گل و لاله بکف ساغرِ صهبای هست

لله بطمی بمعنی صراحی شراب یعنی از صراحی شراب خون کبوتر گنایه از شراب جاری می شود

دیر می این مصرع بر جسته ندیم از کیست
 وصل هر چند محال است تنه هست
 عشقش نه بهیمن دل و جگر سوخت
 سر تا پای تاب سوخت
 عشقش بهمه جهان خبر کرد
 یعنی که تمام خشک تر سوخت
 در دایه عشق شعله خیز است
 هر پای که رفت تا کمر سوخت
 یارب چه کنم که شعله خور
 صد پاره دلم بیک نظر سوخت
 هر چند غم جهان ندارم
 جان در برم از غم دگر سوخت
 پر دامن از قفس محال است
 کز آتش عشق بال و پر سوخت
 از سوز در دل خبر نوشتم

بال و پر مرغ نامه بر سوخت
 از دود دلم خبر چه پرس
 نادیده در دلم از خبر سوخت
 بر سینه دیر می از غم عشق
 داغ است که لاله را جگر سوخت

دل دغم که دود آگیز است
 آرزو من آتش تیز است
 در خیالات آتشم سرخوش
 شیشه سرشار و جام لبریز است
 شعله آتشم نیزم طرب
 موج صعبای عشق آگیز است

ملک دوست از دود دل من چه میپرسی که چرا این دود آه نیکاشی
 خبر من یار شنیدم عشق شعله آگیز شد و دل مرا سوخته است
 درین باره گفته است - فرد - نه تنها عشق از دیدار خیزد - با کس دولت از گفتار خیزد

در ره عشق بهر گرم روان
شعله گلگون دودش بهر است
بسکه زود تازیانه بر دل عشق،

از ره دیده خوں جلوریز است
گل بسوزن بکف پیاله بگیب

نوبهار است و سبزه نوخیز است
باد خاکسترم بگلشن برود

از غوال زار را سمن ریز است
دل تش پرست دیری را

دود سنبل گل آتش تریز است

گل ز زرجان بهر کرد و دماغش عالیست

لاله داغست که از زکفد تش خالیست

بطایع حوصله بحر دارد چه کنم

معنی شعر این است که مرا میسر شد دریا به فراخی بسیار بابت گنجایش شراب ندارد چه چاره سازم که درین مجلس مستوق من
بفراغت نشسته است بسیار شراب نوشی خواهد کرد و بخدمت گنجایش شراب کمتر موجود است

که درین بزم بهت من بفراغ البالیست
باغش عشق از انهم ز ازل پیونید است

که مراد دل من تا با بدخوش خالیست
نقش پایش نفروشم بنگین جیشید

آنکه بر مملکت جان و دار من والیست
نمی بیند منش از خون من آتش تر شد

شیوه شوخ من از روز ازل قتالیست
همه تن داغ پلنگ از دل بیباک منست

حشتم در نظر خلق ز شیر قالیست
در چین دوش چه خوش بلبل شیدا میگفت

دیری احوال تو خوش باد که شمرت خالیست

چهره رنگ آن تازه گل در گلستان ریخت

که بلبل بال و پر در آشیان ریخت

زن خون بلبلان مست طرب شد

بجام گل شراب ارغوان ریخت
 ازین بیداد میترسم که چشمش
 به تیغ ناز خون عاشقان ریخت
 مگر آن سنگدل سیر فلک کرد
 که سنگ بر سرم از آسمان ریخت
 عجب ماهی گذشت از گوشه بام
 که طشت از بام شاهان جهان ریخت
 چشمم کم بین خاک ترسم را
 نگار شعله نو در سردا ریخت
 ز آه صبح تیر انداز دیر می است
 فلک را یک سحر آن کف کما ریخت

ز بحر عشق خدگن که شعله نگیست
 بجای آب دین در طله آتش تیز است
 همی رخ بر سر فراد ز سرم کاری زد

هلاک خنجر بیداد عشق پرور است
 غم از سیاه لشکرنداشتم اما
 سیاه جرده چشم سیاه خونریز است
 شراب که نه بجایم مرزای ساقی
 چه شکر که لاله کف جام و سبز نونریز است
 ز آبگینه درویشیم ز لاله ده
 مرز آب حیاتم که دودی آمیز است
 دوا ز چشم ترسم خوں بر فرت حیرانم
 که در رکاب که گلگون من جلوریز است
 بدور لاله و گل از شراب توبه ممکن
 کجا بهار کجا روزگار پیروز است
 درین بهار بیک چمن مگو دیر می
 که جام لاله ز صهبای عشق لبریز است

کنون که طرف گلستان زان شمال و صباست
چمن شکفته و خندان زان شمال و صباست
مگز خنس ده گل بزم مرغ زیرک پئے
که یک نامہ سالن زان شمال و صباست
بنو بهار جهان نیست از وفا بوی
عیش بکنج دماغ خزان شمال و صباست
جمال دختر زبے نقاب خواهد شد
که جبهه سائبای زان شمال و صباست
اگر چه مهر هم فور پنبه صبح است
بزم سینه دماغ گزان شمال و صباست
خیالی سیر زینت در دل یارم
خیال خام بگلش زان شمال و صباست
بکنج نامه چرا باده میسکتی دیر می
کنون که طرف گلستان زان شمال و صباست

فروغ روی که در باغ مشعل فروز است
که شب نیم گل این باغ مشعل روز است
کشید از رگ گل دو دهم ششم شمع
زبکه آتش رشک خشن چمن سوز است
نیم صبح بهارم بگوش دل آورد
شراب کهنه بخور نو بهار و نور روز است
مگر دو چار شود یار من بمن فرود
که مشتری است بخر چنگ و در جوهر است
شراب ناب حریفان اگر زنده چه شد
بسر است در دمی جام که عشرت اندوز است
کجا حصیر که بر آتشم بفرش حریر
نمد کجاست که جان ز خنثی دوز است
کلام دیر می اگر شوخ تر بود چه عجب
پندی بطوطی طبعش تکلم آموز است

فلک نه شعله آهیم بر زه چوای بید است
 شعله آتش دایم چرخ غورشید است
 بهمانندگی کس بباد رفت چه شد
 خزان پرست گل شاخسار امید است
 بهر چه نام میگویند سر صرف یا طلب
 چه مطلب است ز عمر و چکار بازید است
 چه شد که خنجر هم رفته است از دستم
 ز جام باده ششم دماغ جمشید است
 دیر صبح چراست نهفته دیری
 که آفتاب بکف جام عیش جاوید است

منم که خاک در دیر و پس دیر من است
 صفای خدمت پیر مغال ضمیمه من است
 اگر زه نبس و دیو نفس آواره
 نیگین خاتم غم نقش پای پیر من است

ز آفتاب پرستی دل دماغم هست
 چو آفتاب منور دل منیر من است
 چرا نه هر سر و یوم چو زره قصه کند
 که آفتاب جهانگیر و شکیب من است
 بهین غنچه درین باغ بسته است دل
 خموش مرغ چمن نیزار صغیر من است
 چه جا شعر نظیر و نظیری است
 نخل طهیر از اشعار بی نظیر من است
 ز فکر خجسته افلاک ایمنم دیری
 که استاد دیر مغال طهیر من است

رشته جلم گره با مو پیکان تو بست
 غنچه دل خمد پیکرنگی به پیکان تو بست
 از دل سنگین خواب تو دود موجود ماند

از دل سنگین خواب تو دود موجود ماند
 از دل سنگین خواب تو دود موجود ماند
 از دل سنگین خواب تو دود موجود ماند

باغبان روزیکه دیوار گلستان تو بست

و ممکن نیست قبا مشیت بزم بوالهوس

دست من روز ازل پیمان مان تو بست

میگشتی از جوبار چشم من مان عبث

آتش گل راه شمشاد خردان تو بست

تا بگوش دل نه شد فریاد جان من بلند

پر مگر از سر من ظالم تیر شرکان تو بست

بخیه هم بر روی کار از شوخ چشمیها افتاد

سوزن شرکان من چاک گریبان تو بست

فکر ما در پیشگاهت کرده نقاش ازل

صورتی از رنگ معنی با یوان تو بست

خلاصه این شعر این است که ای معشوق از چشم من بگریه بوده میگذری آتش گل راه شمشاد

کرده است در گلزار خوابی رسیده در دیده من قرار گیر

بخیه بر روی کار افتادن کنایه از رسوا شدن است خلاصه معنی آنکه من از روی شوق چشم من

خود رسوا شد من نگاه من تیر ز بدن معشوق گریبان بسته کرد

زیر لب دیر می حدیث عشق میگوئی دگر

سر چشمم که لب مان غزل خوان تو بست

چو کند بجز شب وصل فرموشم نیست

گردش چشم تو یاد است دگر بوشم نیست

مهر جانی و هوای تو بهار عمرم

و چه بماند که بجز نام تو در گوشم نیست

ای خوش دوست که مشوقه در آغوتم بود

حیف مشیت که بجز دست در آغوتم نیست

عاشقان تنگی در شام تمام دارند

عاشقم بوسه ممتاز لب چشم نیست

دامنم بچشم شمشاد عبث میگیرد

که خرامان چمن سر و قبا پوشم نیست

گر زنده خرم زبانی خار چهره پر است

یاد و بار خرامان نیست و چمن چو کار و بار

و چه بماند که بجز نام تو در گوشم نیست

جگر سوزنش غنچه خاموشم نیست
 میسدم واد طرب قندجی دیری
 که فراموش ز دل لعل قندج نوشم نیست

اینچه زلف است اینچه رخسار است
 اینچه گنج اینچه این چنینی است
 اینچه حسن است اینچه نو خط است
 چیست این سبزه اینچه گازار است
 اینچه چشم است اینچه نوش دها
 اینچه داروست اینچه بیمار است
 اینچه سرو رواں نگارین پاست
 اینچه زنگ است اینچه رفتار است
 بوسه را جاں بهاست ای دیری
 اینچه سود است اینچه بازار است

یعنی المعشوق

آنکه از مستی بجام لاله داغ انداختست
 خار در پیر این گلخانه باغ انداختست
 کس ندید است نداند کس آن دگر است
 با که صحرای طرب را در این باغ انداختست
 گرچه غریبیم ز احسان جنون شرمندم
 در برم پیر این عیش و فراغ انداختست
 حسن عالم سوز او آیکاش می دیدم نجواب
 این خیالم شعله در کنج دلم انداختست
 آنکه از فیروز بختی بوسه زد بر لعل یار
 از نظر یا قوت و لعل شب چراغ انداختست
 آن گل بیخار خوش که دست آغوش دلم
 خار حسرت در کنار باغ و لعل انداختست

ملح خلاصه یعنی این است که معشوق از دل از مستی بجام لاله عوض شراب باغ انداخت و خار در پیر این گلخانه باغ انداخت
 کس ندید است نداند کس آن دگر است
 با که صحرای طرب را در این باغ انداختست
 گرچه غریبیم ز احسان جنون شرمندم
 در برم پیر این عیش و فراغ انداختست
 حسن عالم سوز او آیکاش می دیدم نجواب
 این خیالم شعله در کنج دلم انداختست
 آنکه از فیروز بختی بوسه زد بر لعل یار
 از نظر یا قوت و لعل شب چراغ انداختست
 آن گل بیخار خوش که دست آغوش دلم
 خار حسرت در کنار باغ و لعل انداختست

تا دغش خوش کند چوں بگل دود چراغ
دیر می مشب و غن گل در چرخ انداخت

در دست نام ز صهبال لب تر است

بهرین سر مشق خط ساف است
بر سرم تا سایه افکند است عشق

باشم بال همار زیر است
وصف نوش لعل و شینش میرس

ز هر چشمش نوشتن از شکر است
تلخی بادام چشم آں پر می

در مذاق دل ز جاں شیرین تر است
چشم من صیقل نمنه بیند خواب

تیر من بماند در مژگان بے پر است
از گل و شب بزم و لم تسکین نیافت

یعنی این که از سیر و تماشا می گفتم آن که در آنجا گل و شب بزم است خاطر من تسلی نیافت که بقراری از اشتیاق
گلبرگ تر کنایه از لب معشوق است دل سیر و تماشا می بالغ نمیشود و بیدار معشوق می خواهد

بمقرار از شوق گلبرگ تر است
نمی بین آب از دم شمشیر است

بمنزه صحرای عشقم خنجر است
عاشقان سرمست از دور شراب

در سر دیر می خیال دیگر است

باغ عشقم خاطر سرم شاد است

عشق نوش دولت خدا داد است
عشق تعلیم کرد جاں بازی

ایچم تعلیم ایچم استاد است
بیل از زخم کار می عشقم

عشق تیغ است و عشق جلا داد است
سافر می گل است و مینا سرو

چمن امروز عشرت آباد است
بیل از درد عشق می نالد

غنچه هم زیر لب بفریاد است
 مرغ بر بام قصر ناله کشید
 گفت شیرین که جان فریاد است
 از نهادم چو شمع دود آنگیخت
 شعله خوب که آں پر یزاد است
 دست ساقی که می بجایم ریخت
 از من آں دست را مر یزاد است
 می گزم لب ز رفته پیسری
 جام لبریزم از کف افتاد است
 ویر می از می ممکن و می پر بهینر
 این سخن پند نیست ارشاد است

خانه عشق از من آباد است

خاطر عاشقان ز من شاد است

سه قصه شیرین شنیده است که برای بایش او خرد و قصر تیار کرده بود درین شعر همین معنی است که مرغ بر بام قصر
 آمده ناله و فریاد کرد شیرین گفت که مرغ بخوابد بود جان فریاد که عاشق پاک است خواهد بود به طبعی خاباش

دوش ختم بگلشن که بود
 سبزه نوین ز دوش تو زاد است
 ناله بسلام بگلشن آمد
 گفتش اینچنین شور و فریاد است
 گفت بے حجب نیست ناله من
 روی گل آفت است بیلاد است
 خاطر هم بر دواز نظر افگند
 یار در فکر جانم افتاد است
 عشق در دیدن است مشکل
 سخت کار است کار فریاد است
 آب در عشق خوانده ام بازل
 ورنه مکتب کجا که استاد است
 دلم از التفات یار شکفت
 ورنه این غنچه باز شکست

معنی این که شوق دل من در ناپسند کرده است خیال به دل و جان من داده این بیت را استاد است
 ورنه این غنچه باز شکست

سبب شعر گفتن دیری
بیت ابرو آں بریزاد است

فارغم از سیم و زرم دیدار دوست

ار زلفم قانعم از گنج بر زمار دوست
لله بر سر پشتهش بسیر باغ بود

داغها دارم بدل از گرمی رفتار دوست
از حریفان کف کس نیست جام آفتاب

من که مینوشتد بر سینه دیوار دوست
مطلع خورشید کان که بر آتش است

ذره گفتم هنوز از دینت بازار دوست
نقش پاکم را تصدیق میشود جان بهار

تلک بر سر زرم از گلشن بیخار دوست

لحظه بر آتش بودن اشاره از اضطراب و تعجیل است معنی این است که معشوق من در سیر باغ اضطراب
و تعجیل در آتش مرا بردل اند اضطراب جلدی من معشوق و غماست یعنی که از رفتن یار مکدر و ناخوش هستم

ای صبا باور خدا را کن که بار خاطر است
نوبهار زندگی بے زکس بیمار دوست
دیری از خون جگر گل پروری کن باغبان
یک گلے آخر سد بر گوشه دستا دوست

شب که در بزم سخن زان قدر موز دل رفت
تا سحر دویدل شمع بگردول رفت

اشبم نوبت نخت جگر و قاش دل است
ویشتم تا سحر از دیده ترخول رفت

کرد فریاد چو زنجیر سحر دو و چسراغ
شب که افش از سوز دل مجنول رفت

شب که چمن خدا داد بسته جلوه نمود
تا سحر که صفت صنایع بیچول رفت

لحظه سوز دل مجنون فاعل و دوید چرخ مفعول است خلاصه معنی این که آن قدر سوز دل مجنون مرا بیت
کرد که دو و چرخ مانند زنجیر است ای فریاد کرده

عاشقان را ز دم تیغ تو جان بدین است
 آب پیکان تو چون روح روان بدین است
 شاید حال من این دیده خون بارین است
 ز خشم از دم تیغ تو بدین است
 آب خورده است از دم شیر کس
 سبز تا حشر اسبزه جان بدین است
 کجکشان سزد اگر دو دل من به محب
 که شراب عجب از عشق بتان بدین است
 قاتل نکار تو از کشتن من بوالعجبی است
 ز خشم پیکان بدل ز خشم بدین است
 بر زمین نیست نشان قدم سیر انداز
 تیرش از سینه گذر کرد نشان بدین است
 ویرمی از دست سوزلف دلا را مده
 تا ترا جان به تن و تاب تو بدین است

ملح تیر انداز بر هزار خار و در زمین پیکان گذارد نشان قیوم او بر زمین چنان افتد شود تیر او از سینه گذر کرد نشان آب سوز

ناخوش دلم از شراب ناب است
 و در می کش جام آفتاب است
 انداختن عشق آفتابم
 دل غ است دل و جگر کباب است
 بے چشمه آفتاب شب
 چون چشمه دو چشم من پر آب است
 گردن که کشد ز حکم خورشید
 شاهنشه مالک الرقاب است
 بر در گهر بهر باش حاضر
 هر صبح که وقت استجاب است
 این بیت بگوشش بهوش بشنو
 از منتخبات انتخاب است
 از جام جهان نما به جمشید
 خورشید پرست کامیاب است
 از دولت پایدار خورشید

۴۱
 خاک قسم تو تراب است
 یک طرف کند به دنیا
 مینای شهر به شراب است
 نگین و پیر عزم
 لای جان که پای در کباب است
 آب این ویرانی خیال سر بگذر
 توی است که جلوه گر خواب است

پیر رنگش بیکه در خیال من است
 هر طرف که نظر میکنم گل چین است
 بخت است مقام که طایر قدیم

۴۲
 در دینا گدشته است که مخالف آتش رستاخ و خیر متان و ده است
 در دینا گدشته است که مخالف آتش رستاخ و خیر متان و ده است
 در دینا گدشته است که مخالف آتش رستاخ و خیر متان و ده است

۴۳
 نه بلیلم که مر آگوشه چین وطن است
 کلاه بکن و بکن خمار از سحر ناب
 بهار تو به شکن زلف یار بکن است
 ازین خیال رخ عاشقان طلایی شد
 که زهر است بے آن نگار سیمین است
 درین چین ز خطر بنر نو بهار آورد
 سمنبر که مقامش بسایه سمن است
 نسیم بوی قبا که در چین آورد

که جامه بر تن گلها قبا شد و کفن است
 بکار و بله جهنم چه کار در دنیا است
 که خود پرستم و شغلم بکار خوشتن است
 شاد خاک کف پای شهر یار کنم
 بجای اشک چشمم و الی عدل است
 ز نام نامی برتاب سنگه می نازم
 که شهر یار زوال است خسرو زمین است

بروز گاه فراغت بگاہ کیسہ کشتی
 به بزم عیش صف آرا به صفت
 شمع قلمش بسکه نافه ریزی کرد
 سواد کشور شیر و آینه ختن است
 وقیقه دان و سخن رخ شهر یک هست
 عروج پایہ اشعار من زین سخن است
 چراغ بود خود کوس میز نم ویری
 که گنج بخش بلا نیج پادشاه من است

خیال خام در سر باز جال است
 بهای نیم نازش یک جال است
 غلط گفتم که من از زو جمانی
 بهایش صفت بهای هم یگان است
 خیال شکوه یار است در سر
 مگر پای محسوس میاں است
 ز اقبال گل و تاراج گل چین

چو بلبل از بزم صد و استال است
 عشق آتش افشا در جال
 که مغز شمع و شعل استخوان است
 ز تیر آسمانم این اے دوست
 حصارم در که پیر مغال است
 سخن سنجان دهر امروز جمعند
 بیا ویری که روز امتحال است

یک فقره عشق صد کتاب است
 یک حرف رساله را جواب است
 از آتش شعله خیز عشق
 یک شعله جواب آفتاب است
 صد پاره دلم ز شوق آن ماه
 مانند کتابت ز ما بهتاب است
 از پرده کشید عاشقان را
 رویش که هنوز در نقاب است

از حال دلم خبر چه پرسی
چونست حریف چه خراب است
دانش عشق ماه دیوان
این خانه تمام آفتاب است
پیمانه سرگشت لب پنه
پیمانه هنوز بے شراب است
هر چند بر سر سرم
در سر بوس شراب تاب است
پیرانه سرم زده کشید
بدرستی موسم شباب است
بشتاب بدین گلستان
رنگ گل دلاله را شباب است

پیمانه عمر بر زنده نشاءت اندر رسیدن عمر است که عمر بر رسیدن گرفت هنوز پیا خالی
است معنی در طبع و معنی دنیا باقی است معنی دوم این که هنوز نتوان شراب است

بشکن قفسم خدای را زود
آمد گل و پای در کلاب است
بشکن قفسم و بسوزد قفس
دیر می غم عشق بی حجاب است

حسب حال دل اگر خواهم نوشت
نامه بر نخت جگر خواهم نوشت
آں بر می غافل ز سیاه من است
نامه شوقش بر خواهم نوشت
خامه از مژگان مورم لازم است
وصف آں نازک کمر خواهم نوشت
لاله می جوشد ز چشم دوستان

قفس من خدای را یعنی بر سر قفس جلدی شکسته کن که من آزاد شده بر سر
ویدان گلاب در گزاف خواهم نوشت چرا که گل در باغ آمده است و جلدی رفتن دارد
شباب نه دارد

۴۸
گزر داغ دل خبر خواهم نوشت
خاطر دریا دلال رنجد اگر

چشمم تر خواهم نوشت
زخم تنیش گفتم آب زندگی است

زهر چشمش را شکر خواهم نوشت
گفتم آه دیر می جواب او که گفت
حرف شوق مختصر خواهم نوشت

تا غزال تو شیر گیر شد است

دل بدم بلا اسیر شده است
از رخ و بینی تو خیس را غم

ماهی از ماه اوج گیر شده است
به سبب چشم من سیر شده شد

لحظه غزال که به چشم من برق است به ماه خار در پیر من بودن یعنی مضطرب حال بودن است یعنی من بدین
وجه مضطربم که چون گل بر تن نازک آن عشوق حریف یعنی پارچه پشاک شده است تن او را از بس نزاکت مرمت پیدا شده است

هوس طفل اشک شیر شده است
چرخ از خست دران زده پوش است

یارب آه دل که تیر شده است
غنچه دیدم عصا گرفت ز شاخ

طفل یارب چگونه پیر شده است
دل سختش هنوز نرم نه شد

سنگ از گریه ام خمیر شده است
خار در پیر من از این رنگم

بوی گل بر تنش حسیر شده است
دیر می از درس خانه عشقم
مصرعه زلف دلپذیر شده است

راز حسن عشق با غیا گفتن مشکل است

یار من اندک مگو بیا گفتن مشکل است
زلف مشکین چون سیدای بر جاکرده است

چشم جانم ترا بیا گفتن مشکل است
 لاله در طرف چمن با جام پیدا شد اگر
 ترک میناید ز گنار گفتن مشکل است
 بالاب خاشاک گل درخون خویش میطپد
 در چمن در دودل از کار گفتن مشکل است
 از زبان شانه در گوش ولم آورد باد
 شسته از زلف غنبر بار گفتن مشکل است
 از پیشان گوئی زلف بتاں عیبم مکن
 نکته پیچیده زند گفتن مشکل است
 بملان این چمن و اگر چه فرساید زباں

۱- چشم معشوق را شعر ایستاده خوانده معنی این که چشم معشوق زلف چو لاله سبزه مار
 نشسته است چشم میزد طو خوار هم گفت
 ۲- ملاحظه کنی این شعر است که درین گشتان قصه در دودل معشوق گفتن دشوار است چرا که گل با وجود
 لب خاشاک درخون طپیده است مدعا که سر از عشق پوشیده نیست گل و در دودل ظاهر میگردد

نکته پیچیده زند گفتن مشکل است
 بمیلان این چمن را اگر چه فرساید زباں
 داستان آن گل بیخار گفتن مشکل است
 نقش بر سنگ است دیر می این و حرف از گوین
 ترک جال سهلت ترک بار گفتن مشکل است

و اعظم بمنع باوه ندانم چه کار داشت
 دستار خود ز پنجه صبح بهار داشت
 از دور باش پنجه شرکان ابل مرید
 آهوی شیر گیر که قصد شکار داشت
 شد عاقبت ز عارض سیکوئے او عیاں

۱- و اعظم بمنع باوه کشتی چگونه میگرد که دستارش از پنجه صبح بهار بود یعنی خود مست
 گلگشت بهار و باوه کشتی بود
 ۲- معنی این که آن معشوق در خاطر خود از عاشق ملال داشت عاقبت کار از روی او بموجب
 و میدان خط آن غبار ملال ظاهر و آشکار شد

آن سادۀ روز مابدل خود غبار داشت
 مے را نه آب لعل لب خویش رنگ بود
 پیمانۀ راز دیده خود شرمسار داشت
 در عالم قدیم حوادث بخواب بود
 آن چشم شوخ گردش بیل و نهار داشت
 مدیوش باده بود تماشا نکرد هیچ

مشرکان من عبت همیشه با شما داشت
 دیر می خواست جراحت دل خواست به کند
 آن زلف مشکبار صبا بقیه داشت

در عالم قدیم که حادثه های عالم حادثه یعنی تغیرات حالات هنوز نه بود - آن چشم
 معشوق بوجوب شوخی در آن عالم بجا داشته هم گردش لعل و نهار یعنی تغیرات حوادث داشت
 مے دیر می خواست جراحت دل کرد انا علاج نتوانست کرد - که زلف مشکبار
 معشوق را بادی صبا کشاید از روی مشکباری زخم التیام نگرفت

بیمه ای که در آن عالم بود - آن عالم که در آن عالم بود - آن عالم که در آن عالم بود -

عصمتش منقطع سیر گلشن است
 زانکه از شبنم چمن تر دامن است
 از چمن دامن کشاں رفت آن پری
 بر تن هر گل قبا پیراهن است
 در دلم پوشیده داغ عشق بود

لاله را خون دلم برگردن است
 سینه ام گلگل شکفت از زخم
 منت تیرغ که بر جان من است
 رشتگیاری نیست در میدان عشق
 مبتلای رستم بچاه بیشرن است

لله در دل من داغ عشق این که لایق پوشیدن است پوشیده بود لاله از داغ خود را نه پوشیده
 عشق آشکار کرد - ازین سبب دلم را خون کرد خون دل من برگردن لاله است
 مے - بیشتر نام بچاه که باعث عشق گرفتار چاه شده بود - رستم او را را که درین ابیت
 آن مراد نیست بلکه این - که رستم هم در چاه بیشرن یعنی چاه عشق گرفتار است -

در آن عالم که در آن عالم بود - آن عالم که در آن عالم بود - آن عالم که در آن عالم بود -

خسرو از سختی نهار من ساز
 کوکبن را جان شیرین در تن است
 در حصار صبر می لرزد و دم
 زلف طراپ که یارب به زن است
 جامه صبرم برنگی چاک شد
 بنجیه ام بر روی کار از سوزن است
 زهر در جامم بجای باد و ریخت
 چشم مستش عاشقان را دشمن است
 گفتم ای دیرمی جواب او که گفت
 زگرش در جمله فن های فن است

ز داغ عشق که سوزان گل و گلستان است
 که دود آتش گلزار سنبستان است

له این شعر خطاب بخسرو است خسرو از سختی سنگ خارا می لرزد و کوه بهیستون نازش کن که چه طور
 شکافیه خواهند شد کوه کن زنده است بوقت خود بهر سنگ را خواهد شکافت

ز خار خار که گلها می بارغ مینالند
 که گلستان همه امروز بلبستان است
 ز تیر غمزه و زنجیر زلف میترسم
 که حسن یار فرنگت و زابلستان است
 ز نوش لعل شکر بار یار می نازم
 اگر چه تلخی دشنام خطبتان است
 و دم شگفته نه شد ویری از نسیم بهار
 که غنچه بے گل رویش گل و گلستان است

یک ساقی بجایم آب آتش رنگ ریخت
 با غرغری شید و مینا فلک سنگ ریخت
 آتش گل را بهر غمزه آخر آب کرد

له در فرنگستان قاعده تغزیرات قید بسیار است و در زابلستان قاعده ترانه بازی بسیار
 بود است معنی شعرا این است که حسن یار را تیر غمزه و زنجیر زلف حاضر است این را حسن یار
 را فرنگ زابلستان دانسته میترسم

آب رنگ نو بهاران گل باین رنگ ریخت
خف دندان نمائی یار در طرف چمن
غنچه را دندان شبنم از دامن تنگ ریخت
آن شکر دوش از بزم طرب مخور رفت
با خیال خون گرم جام می از چنگ ریخت
در حریم تنگبارش رستم آسار نه بود
جذبه شوتم کلاه نخوت سر تنگ ریخت
خانه خوش کردن مجال از من کی ساقی در چمن
باده در جام گل و زکس بیانگ چنگ ریخت
در چمن دیری غزل خواندم باد از بلند
بال پر در آشیان ببل بیک آهنگ ریخت

آه آن معشوق شکر از مجلس بغیر شراب کشتی رفت که او را خون گرم من نوشیدن عوض شراب
خواهش بود - ازان سبب جام شراب گداشته از مجلس رفت که خون خواری

سازد *

ساقی بیار باده که نوروز و نوگل است
مطرب غزل سرای که دم ساز ببل است
ببل منال از غم دل داستان مگوئی
مینا بگریه بالب خندان نوگل است
سرخوش شدم ز جلوه مستانه بهار
گل جام باده سرو چمن شیشه گل است
پیوند جان من به غم روزگار نیست
این رشته را بطره ساقی تنسل است
یارب اسیر حلقه دم بلا میکن
مرغیکه سایه پرورشش او سنبل است
از دور و عنایب ندارد و سر هنوز
آن تازه گل که مست شراب تحمل است
آن تازه خط بصید دل کیت در کیم

آه رشته جان من با غم روزگار پیوند ندارد بازلف ساقی پیوند دارد که زلف ساقی
باعث شادی است *

سازد *

ویری ویکه شت گرفتار کامل است

بلسم شاعری شعار من است

رنگ معنی گل و بهار من است

عندیسیم غزل سرانے چمن

چمنم رنگ بونے یار من است

گرتن گنی گل بے خار

بے تکلف رخ نگار من است

از خدا گر چه یستم غافل

خود پرستی ندام کار من است

نیست پروانے طغفان اغیار

یار پیوسته در کنار من است

لله این بیت هم تابع بیت است که در ذکر تصوف است معنی این که اغیار مرا

بحفارت من نیست و موجب تحقیر طغفان زنی می کشد و از اصل حال من نامطیع اند - چرا که

جان جهانان در وجود من است مرا از طغفان زنی چو پروا باشد

پانما لم چراکنند غم و بهار

دهر گردن ز بهر گذار من است

چه غم از تو سن فلک دارم

که عنانش باخت یار من است

بر درش چو روم ویری

که دل خویش شهر یار من است

بے تو نظاره بهار عبث

سیر گلزار و لاله زار عبث

از نشاط بهار کشمیرم

هوس سیر شاملار عبث

لله نشاط و معنی دارد - یک شادی دوم بیان که در کشمیر است معنی شعر این که از بونے

شادی بهر کشمیر سیر باغ شاملار کشمیر سوائے یار ندارم این بیت تابع بیت مطلع

این غزل است

بادہ خوردن بخوش ہوائے نسیم
 خواب در سایہ چنار عبت
 در نشا طم نسیم آوردہ است
 کہ طرب بے رُخ نگار عبت
 بہ بہار و کنار آب قسم
 کہ کلمہ ستو در کنار عبت
 گفت شبم بافتاب سحر

بیتو بر فرش گل قرار عبت
 گفت مطرب شبانہ نوائے حزیں

تکیہ بر دوہ روزگار عبت

۱۔ نسیم دو معنی دارد۔ یکے ہوائے خوش دوم باغ نسیم کشمیر کہ در انجا چنار زار است
 ۲۔ این شعر ہم تابع مطلع است کہ بغیر بار در باغ نسیم شراب خوردن خواب در سایہ
 چنار کردنے خواہم۔

۳۔ مراد در باغ نشا طم باو نسیم خبر آوردہ است کہ بغیر بار دریں باغ موقع شادی و
 طرب نیست۔

یار در خانہ یافتنم دیری
 شکوہ کردم ز ہجر یار عبت

✽

بے تو فرش کلمہ باغ عبت
 لالہ بر سر کف ایام عبت
 خاطر مضطرب بفر رقیب
 بردہ از دلم فراغ عبت
 شب تار است منس جانم
 دود انگیز شد چراغ عبت
 آں گل اندام لالہ بر سر زد
 ایں دل من شدہ است داغ عبت

۱۔ در خانہ یافتن کنایہ از دل خود یافتن است۔
 ۲۔ اے یار خاطر شمارے ملاقات رقیب در اضطراب است از خاطر من فراغت بے
 سبب بردہ اید کہ من برائے ملاقات شمارہ اضطراب ہستم تو با من خواہی نشست کہ
 خاطر با یل رقیب است۔

نیست راه نجات از زلفش
میپسند دل بے سراج عبث
بے ثبات است رنگ لاله و گل
میکنم سیر باغ زارغ عبث
یک نگاهه سزار جاں سوزد
ویری ایس جادل و دماغ عبث

سوختم از گرمی خفته بت آتش مزاج
داغم از طبع جفا خفته بت آتش مزاج
له - صورت خلاصی دل از زلف یارنداره که بسیار سدل است دل بدین وجه
سج می کند :

له ناپائدار است رنگ لاله و گل یعنی موجودات دنیا سیر باغ و راز یعنی دنیا بے
بوده می کنم :
له یک نگاهه یعنی نگاه معشوق هزار جان عشاق می سوزد - دل و دماغ ندارد
جائے تسلیم است :

خون گرم میکشد از آب تیغ تیز دود
بسمل از شوق ابرو بت آتش مزاج
شب که تا وقت بحر میسوختم از رشک شمع
از خدا میجوایم رفته بت آتش مزاج
آسمان از سرد مهری عاقبت رسوا شود
بسته ام در آب گیسو بت آتش مزاج
گرچه خوبان فرنگ چشم افکنند چو آب
میبرد دل حال هندو بت آتش مزاج
کاش خاکستر شود از آه گرم محتسب
باده در سر میروم سو بت آتش مزاج
ویری آخر دود در گنج دماغ خانه کرد

له معنی این شعر دقیق است که من از شوق ابرو بت آتش مزاج بسمل شده هستم حدیث
آتش مزاج او آن قدر است که گرمی آن در خون من سرایت بسیار کرده است بدین وجه
خون گرم من از آب تیغ دود میکند یعنی شمشیر آتش میزند :
له تمنا میکنم که محتسب خاکستر یعنی معدوم شود تا باز یافت باد و کشیده سوسه یار خواهم رفت :

با خیال حلقه موی بت آتش مزاج

بیدار شو بنوش پیاپے شراب صبح
 اے مست خواب عین خرابی است خواب صبح
 هر چند فیض شب در دولت کشوده است
 دل میطپد هنوز پئے فتخاب صبح
 یکشب پیا که کش نشود روی شمع
 رندیکه دیده است رخ بے نقاب صبح
 بشنوبیک کنایه ندارم دماغ شرح
 فروست آفتاب ز متن کتاب صبح
 یارب کجاست سایه ابر که امت
 خوی کرد روی ماه من از آفتاب صبح
 قتال روزگار نه تنهاست چشم یار
 مویش زوال شام رخسار انقلاب صبح

دیر می دریں دیار کسے از سخنوراں
 شب زنده دار نیست که گوید جواب صبح

چه روم بے تو در چمن اے شوخ
 چه کنم با گل و سمن اے شوخ
 بے تو ناشاد کرد خاطر من
 نو بهار و منی کهن اے شوخ
 در گلستان ز شوق دستارت
 گل قبا کرد پیس من اے شوخ
 بے فروغ است بے تو بزم طرب
 که توئی شمع انجمن اے شوخ
 جانم از تشنگی بلب آمد
 آب ده از چهر ذقن اے شوخ
 کار ما کرد خنجر نازت
 تیغ را بر فساں مزین اے شوخ

تاسف کرده آدم بدرت
فارغم از غم وطن ای شوخ
دست دیر می بدامنت نرسد
تا پوشد بر کفن ای شوخ

نگاه گرم ساقی غنچه را در پیرهن سوز
شرار آتش می پردۀ رنگ چین سوز
دل را بسکه مشب قصه شام غریب سوخت
مبادا آه گرم پنبه صبح وطن سوز
برائے عبرت گل آں پری طرف گستاخا
بهر غمزه ترسم سایه سرو و سمن سوز
بسته تکرار مشبفت از چشم فون سازش

له دست بدامن یار یعنی حصول وصل یار سوائے جان سپاری نخواهد شد

له معرود است که آتش را بوجوب افسوس سرایت احتراق نمائند از آنجا

بسیار تکرار از چشم فون ساز یار رفت بتاثر آں چگونہ بر پروانه را شمع خواهد سوخت

چال بال و پیر در شمع آئین سوز
مبادا خواب نیکی حرف شیرینش بر آید
شرار سنگ خارافرش خواب کوکبن سوز
پرو بالینم آخر ز پیر سر سوز و چو پروانه

چو شمع بسکه شب رشته جان در بدن سوز
چنان مشتاق تشریف بهار التسم دیری
که شب دل بیا بسبیل دود کفن سوز

شعله آه ز تنها جگر می سوز
اشک از گرم روی چشم ترم میسوز
رگ گردن چه کشد شمع دریں بزم مشب
هر سر و چو چراغال بصرم می سوز

له معنی این که اگر فرمود خواب رفته حرف شیرین که معشوقه او بود از روی خواب فراموش خواهد کرد

شرار که در سنگ خاراف میباید شد از سنگ خارایه فرشتۀ خواب خواهد گشت تا خواب کند

له آتش یعنی آتش مزاج ابله منور را آنقدر مشتاق و آرزو مند که در شب بایا بسبیل دود کفن
بهر شرط میگذاردیم

چونیم سلسله برپا خیال از رنگ شمع

سویا لبین بدایغ و گرم می سوزد

دل شب داغ ز سوز غم نیلان من است

چون صبح باده سحر میسوزد

بسوزد ویر مغال گرم دد آیم از شوق

باده در جام ز جوش نظر سرم می سوزد

کاش خاکستر بر باد من باد برد

که نئے خامه پو شمع از خبرم میسوزد

بیل جوش بهار خط سبز میسوزد

آتش رشک چین بال پر می سوزد

کاشکے خاکستر بر باد من باد برد

که نئے خامه پو شمع از خبرم میسوزد

بیل جوش بهار خط سبز میسوزد

آتش رشک چین بال پر می سوزد

کاشکے خاکستر بر باد من باد برد

که نئے خامه پو شمع از خبرم میسوزد

بیل جوش بهار خط سبز میسوزد

زگرست مست درین باغ غبت جام آورد

خبر تلخی مرگم گل بادام آورد

رندم از باده فراموش نشد تلخی مرگ

ساقیم جام صبوحی ز خرم شام آورد

بهواداری گل بال نشان میسوزد

چه کنم سایه سنبلیل چین دام آورد

خواب در سایه سنبلیل چکنم طرف چین

باد بوئے وگر از زلف دلارام آورد

کاش مرغ دلم از مرغ سحر گوش کن

که لب غنچه درین باغ چه پیغام آورد

لے زگرست مست درین باغ غبت جام آورد

خبر تلخی مرگم گل بادام آورد

رندم از باده فراموش نشد تلخی مرگ

ساقیم جام صبوحی ز خرم شام آورد

بهواداری گل بال نشان میسوزد

چه کنم سایه سنبلیل چین دام آورد

خواب در سایه سنبلیل چکنم طرف چین

باد بوئے وگر از زلف دلارام آورد

بسم امروز بشکر شکر آبی دارد

که بریدش بس بر لذت دشنا آورد
از طرب جامه جو گل تنگ بر اندام شد
که صبا مرده و حسله ز گل اندام آورد
رنگ معنی نه شد و سیر گلستان حاصل
ویرگی این رنگ منونان گویا آورد

ترسم که سبیل شکست چشم غیاث شود

چشم بید چو کشتی یار و ال شود
بدون ترند سپهر دلم را از جانب سر

دلبر کیاست دل بر دو مهربان شود
بمشال شود بدار غ دل ماه آسمان

لحظه قاصد یار خبر لذت و شام لب یار آورد آنقدر شیرین و لذیذ تر است که دل من و
لب من از شکر ملوان و نقور شد که لذت و شام یار به نسبت شکر زیاده است

داغ و لطم که تیر غمش نشان شود
از سر زخم بریر که به منت شراب

سرخوش و لطم ز خدمت پیر مغال شود
یاد ب چه خوش بود که زمین تا آسمان

زیر نگین خاتم شاه جهان شود
پرتاب سنگ شاه جهان پادشاه دهر

بر تخت جلم شیند و صاحبقران شود
مینخواهم از خدا بدعا شام و باداد

غمش رسد به پیری و نختش جوان شود
ویری بشعر کوش که این شاد نکته دال
شعر ترا پسند کنند قدر دال شود

لحظه من از سر قدم زده بدیر یعنی بخانه و بت خانه مرشد خود خواهم رفت که سوای شراب
کشی در انجاست و خوش از خدمت پیر مغال یعنی مرشد خواهم شد حاجت شراب دنیا
در انجاست از توجه مرشد مستی دل حاصل خواهد شد

گنجین ببلغ دوش گناه عظیم کرد
 گل چید و طفل غنچه گل را تیسیم کرد
 یارب ز چشم زخم مخالف نگا بدار
 پیکان غمزه که دلم را نویسم کرد
 یکپنجه غنچه لاله داسم بسینه بود
 پیکان یار آمد و کار تیسیم کرد
 ممنون چشم اشک خاشاکم بوی دوست
 گاه به نثار گوهر و گاه نذر تیسیم کرد
 از روی یار شاکر و از زلف شاکسیم
 شد التفات کرد عداوت ندیم کرد
 گل چند روز بود رفیقم درین چمن
 اقبال بلبلم که رفاقت قدیم کرد
 هر کس بشاه نذر زد و سیم بخت
 دیر می نزل نثار ز طبع سیم کرد

روضه خلد برین مسکن بهر صفا باشد
 روشن این محنت ز حال رخ نیو باشد
 صفت ذات خدا نیست عجب خجیل
 گرز بتخانه بت سنگ ترازو باشد
 شیخ امروز به بتخانه گمان بدست
 یارب منیت که فردا به تو نیو باشد
 روی دل پیر صنمخانه نماید بهکس
 که بنویق خدا یکدل و یکرو باشد
 چکن دشمن بدیش اگر تیغ شود
 حرز جنگم ز صنمخانه بیازد باشد

له صفات ذات خدا و زن کردن هر چند دشوار است لیکن تعجب نیست هرگاه از بتخانه
 در ترازو بجای سنگ ترازو داشته شود. خلاصه این است صفات ذات خدا
 سوا به بت پرستی یافته نمی شود به روی دل یعنی دیدار او در دل پیغمبر خانه که
 مرشد است بهمان تا گوید خواهد نمود که یکدل و یکرو باشد و در پیغمبر خانه تا اگر و تا نفس
 دیدار دل که مطلع انوار است نشان نخواهد داد

و انداختن که کند شایه زلف معنی

کز صنم تا بعد فرق یک هوا باشد
مگر از آتش که با چمن خط است

مرو آزاد که دایم طلب جو باشد

دوش می گفت که کیوان بد قوس رسید

دیری آن خال که بر گوشه ابرو باشد

آن پری چهره اگر طرف چمن جا گیرد

۱- دانسته می شود که این نکته عجیب را خواهد داشت که از صنم تا بعد همگی تفاوت یکوست

بدین صورت که صنم بحساب یکجدا ۱۸۰ عدد دارد و بعد بدین حساب ۱۳۴ عدد است تفاوت ۴۶ عدد

حرف موحجاب یکجدا ۴۶ است و بدین صورت در میان صنم و بعد تفاوت یک ماست

۲- معنی شعر این که کیوان یعنی زحل که سیاه رنگ است بر برج قوس بصورت کمال است بدین وجه

خال گوشه ابرو ظاهر میگردد که زحل بر برج قوس رسیده زحل بر برج سیاهی یا خال و

قوس محبوب نمیدارد با ابرو است و دارد

گل گریبان دود من صحرای گیسرد

در چمن جام کف لاله گل حاضر شد

آن گل اندام مگر غم صحرای گیسرد

جرعه شیشه دل ریخت بجام ساقی

حیف باشد که کفم گردن مینا گیرد

آخر از چشم ترم جوش زند طوفانی

تا بکجه کو صوری ره دریا گیسرد

گرچه از چشم ترم عالم آبت جهان

آشعله داغ دلم عالم بالا گیسرد

که تو انم که سر زلف بگیم در غوب

کو خیالم ز ثریای تابه تریا گیسرد

دیری از تیغ زبان بر سپیکار آمد

که سکن در شود و سندی را گیرد

۱- آن معشوق که پری چهره است اگر طرف چمن خواهد رفت گل دیوانه شده گریبان

خواهد دید به طرف صحرای مثل دیوانه خواهد رفت

دی زلفش در حضور میکشای تفریر بود

از خط پیمانه حاضر حلقه زنجیر بود
شب که از دهنم درین گلشن چراغ افروخته شد

لاله تا وقت سحر در خجالت تقصیر بود
نه همیش شبم سحر که دامن گل می کشید

زنک گل را بچشم شمشاد دامن گیر بود
یاد نو روزی که طفل غنچه از دوش بهار

مائل آغوش گرم باغبان پیر بود
طره یارم چنگ آمد قضا از قضا

خاطر من ناتی پریشان در پی تیر بود

له - طره یار مراد از مطالب دل در دست آفتاب یعنی خود بخود از تقدیر حاصل

شد ناحق در تدبیرات برانگشته خاطر بوم دعا که تدبیرات سودا غیب بدکار

حواله تقدیر است

چو شمع بر آتش جانم نالند مرغان جهان

بلبل آتش زبانی در گلشن کشمیر بود

یکسره و بر می غزل میخواند در طربین

مرغ خوش آهنگ گلشن بلبل تصویر بود

❖

مرغ دل یارب آتش دوش گرم ناله بود

دانه و دانه شش سرار و شعله جواله بود

بے سبب بند قبائش و انکروم کز ازل

با خیال چاک دانه اش جگر پر کاله بود

میچکد از چشم تر امروز اشک اعدا

دل بصحرای جنون شب انیس لاله بود

شوخی چشمی عاقبت از یک نگه تاراج کرد

در دل زاهد خیال طاعت صد ساله بود

له و قتی که بر آتش فرار که طریقه حمیده اهل هند است جانم خواهم کرد مرغان جهان یعنی استدلال

و سخنوران ناله خواهند کرد که این شخص عجب آتش زبانی در کشمیر خست نظیر بود

خاطر ویرمی متوش از خط شبنم گشت
از خوشنویسی که ماه غافش بے مال بود

دل ز ریحان خط از تخم شبنم می شود

رشته جانم بخون فطردرگ گل می شود
سایه مژگان مو خط لبش را ریش کرد
گردنش از بس نزاکت خم ز کاکل میشود
بهر دستش از جنون گلدسته بستم در چین
از نزاکت بر سرش بار گراں گل میشود
سایه سرش در دستش چها لب یارب بهم

معنی این شعر بدین است که شبنم از تخم شبنم پیدا می شود. شبنم کنایه از آه که از
دل می برآید بدین معنی دل را تخم شبنم گفته شده است.

معنی این بیت معنوق گلدسته بستم خیال می کردم که باعث نزاکت ما بر سر مژگان گل
بار گراں است کار جنون خستیم. معنی این بیت ما غر ما مال در دست یار چگونه خواهیم نهاد که دست
یار از بس نزاکت از گرس یعنی جام خالی بمنزله شاخ شبنم خیسده می شود.

دست گلرنگش ز زر گس شاخ شبنم می شود
از تماشا رخ آن نازنین پیر بزم کن

کبریا ترغ از باد و دامن گم گل می شود
در گلستانش اگر گلپس در آید سر و مهر

گرم خوں از شعله آذر ز شبنم می شود
یارب از فکرت دل بیل شود چو غنچه تنگ

بالش چو غنچه گل را تقابل می شود
گل بدین از چمن ترسم رود آن نازنین

خار دل پیراهن نازش رگ گل می شود
در خطرا کشتیم از چار موج نو خط است

گر چه بحر حسن را ابرو کج می شود
نعل در آتش بقمه مردم از پیر روان شعله خوست

کارن از آب شمشیر تغافل می شود

معنی این بیت یعنی رود آن نازنین از باد و دامن نگاه گل خواهد شد تماشا رودی آن نازنین

نیاید کرد از حیرت و اکت. اردو.

ہند را تسخیر کروم ویرم می از تیغ زبان
زین غزل اکنون مسخر شد و کابل میشود

—*—

گو مقابل بارخ آں نازنین گل مے شود
از خجالت با چو شب بنم آب بلبل مے شود
مست خجالت باز بر فرش گل است آں نازنین
خار در پہلو ہے اتر سم رگ گل مے شود
با خیال زلف مشکینش بسیر بوتاں
بس پیتاں خاطر م از بوتے سنبل میشود
گر زوئے چو انگش شب بنم پیدا یڈئے
خاطر گل غنچہ از فکرت تامل میشود
گر برائے عشرت آید آں پری طرف چین
سر و مینا ہے مخ گل سا غزل مے شود

اے ہر گاہ از روئے یار بہ شراب کشی عرق پیدا خواهد شد روئے یار را خوبی و زیبایی زیادہ تر
پیدا خواهد شد گل و زکرت خواہد افتاد کہ از روئے گل روئے یار سبقت خواهد بردید

زلف یار کے عاشقان از دست دامن سہل نیست
بلکہ الہوس آن خریشیاں زین تساہل میشود
تیغ در تیغ و مسلسل دم زلف آں پریت
مرغ دل یارب ہا کے زین تسلسل مے شود
گرچہ از فکر زلف و تائیش جمع نیست
خاطر م یارب پریشاں تر ز کاکل میشود
از سیل گزشت یک جزو ویری خواندہ ام
شرح جزوم خلق را مجموعہ گل مے شود

—*—

بزعم آں ستم گر شرب شراب انہ خون بلبل بود
کہ از پر کالہ ہاے دل بدستش جام چوں گل بود
مرا از صحبت گل بتو حاصل خار خار شد
بہ تیغ و تائب بودم در چین ہمکایہ بلبل بود
عرق ناکردہ سر و از بلغ بر گشتی چنان مشب
مگر در دیدہ ہے خواب بلبل ماہ من گل بود

بقا نم ریخت از لاف پیرایه شد رسوا
 شبی مهر را بر لب یار من قصد تقابل بود
 هلاکم ساده روئی کرد از بے التفاتیها
 مگر آئینه اش را آب آتش تیغ تغافل بود
 دلم دست گریباں بود با نعل سمن در او
 هنوز آن ترک را در آستین دست تطاول بود
 زمین این غزل آخر شکفت انباده رنگین
 دل ویر می چندین رنگ در فکر تامل بود

*

چو صبح آید زباش چادر بهتاب بر دارد

مبا آن نازنین را سیر بام از خواب بر دارد

له معنی این شعر در زناکت است که صبح بر بام معشوق آمده چادر بهتاب که بام خانه معشوق
 گسترده باشد خواهد برداشت آن معشوق نازنین را و سیر بام یعنی صدای رفتن
 صبح بر بام از خواب بیدار خواهد کرد

کجا شقایق از رنگ گل بجام لاله میسریزد
 کجا آن نازنین جام شراب ناب بر دارد
 اگر در خواب بیست رخا میرود ز پهلویش
 چنان آن نازنین بر سر گل شاداب بر دارد
 برایش عکس در آب یارب آتش تیز است
 چه حظ از چشمه خورشید عالم تاب بر دارد
 دلم حیران جذب اشتیاق ساده روئی هست
 مباد این جذب از آئینه دل آب بر دارد
 خیال دود زلفش استخوانم سوخت میترسم
 که دود از مغز جانم سر به تیغ و تاج بر دارد
 بر جوشش دیر می غزل گفتم که گفت شایین
 بکذب و حشمت نظاره عکس از آب بر دارد

له معنی شقایق از رنگ گل در جام لاله شراب خواهد ریخت که امر محال است که آن نازنین
 که در حد زناکت است جام شراب خواهد برداشت که آن نازنین را پسین شهاب و تیر
 جام باید بود

نه تنها اشک محزون موجب خواب بر دارد
 غبار سرمه از چشم غزال خواب بر دارد
 نگاه گرم بیل از چشم ز غم محض
 که لطف آب رنگ از نوکل شاداب بر دارد
 اگر دستاں طرازم از گداز جنب و شرکال
 عرق موج از صفای سائب سحراب بر دارد
 پیای شمع ساقی می کشیدن کارندان است
 که گلبرگ توت رنگ از شراب ناب بر دارد
 درین مجلس حباب می شکستن تهمت خونت
 که مست ناز را از مسند حباب بر دارد

له پیای شمع می کشید و عیش تیرگی پای شمع کنایه از پوشیده می کشیدن است
 و مذاں یعنی هو شمندان پوشیده می میکشد که مبادا غیرت گلبرگ تر یعنی لب معشوق
 رنگ از شراب خواهد پراکند

مباد از شعله آواز بیل باغبان غافل
 قدم ترا قدم نازک شب مهتاب بر دارد
 مگو از اضطراب نفس ویر می از بزم استغنا
 نمیگیر و طلبا بیستابی سیما بر دارد

چو بیل رود آه از سینۀ بیتاب بر دارد
 به تیغ و تاج سنبل فنج را از خواب بر دارد
 چه رنگست اینک از نیرنگ رخسار عرقناکش
 ز آتش آب خیزد شعله سران آب بر دارد

له معنی این شعر بسیار پیچاں است که از شعله آواز بیل باغبان غافل مباد و بدین وجه
 که سر تا قدم نازک یعنی معشوق قدم برشته سیر باغ خواهد کرد آ نوقت بیل شعله آواز بلند
 خواهد کرد از شعله آواز مبادا بگوید نازک معشوق گزند برسد باغبان احتیاط کند و غفلت نکند
 له این شعر مخاطب به ویر می مصنف این دیوان است که می ویر می از اضطراب نفس مگو
 یعنی برای نفس اضطراب کن آنرا چند قاعده طلبا میسر که به تابانی سیما بر دارد و در می کند
 مگر استغنا این حرف قبول نمی کند که طلبا از سیما به تابانی بر دارد

دل صافم کجا مال بابل زنگ میگرد
سکن در هم ازین مینه بر سر آب بر دارد
ظهور بادیه در بر سر تو انداختنی کرد
قصود زاهد از فیض شب مهتاب بر دارد
مے امشب چوں پری در شیشه قصاصت میدانم
پیایه شوخ من جام شراب ناب بر دارد
غزل می توانی دیر می زند ناخن بقانونی
که ساز مطربان آهنگ بے مضرب بر دارد

گلایه دارم که عطر از بوی مشک ناب بر دارد
خیال غیل از خواش به تیغ و تائب بر دارد
ویل روش از فیض گلستان عندلیب آورد
که شاه چین در تاج از گل شاداب بر دارد
ز خواب آشوب را بیدار کردن کار آدم نیست
مگر آواز غلغله پری از خواب بر دارد

بسوی خانه ساقی ز ابرو یک اشارت کن
که زاهد جام مے در سایه محراب بر دارد
نبرد از دهنوز از شیشه مے بنبه شوخ من
که دستاؤ کله از فرق شیخ و شاب بر دارد
بفرمایین زمین پس حریف افتد بگر دایه
تلاشی کرده آب از کاسه دولاب بر دارد
خوش روزیکه دیو می رخت از کشمیر بر بند
قدم هاجان بگنگ از ره پنجاب بر دارد

تاگاه او بچوب ز شرکال نه رسد
طفل سه شک من بدستان نمیرسد
پیغام دل ز کامل مشکین رسید دوش
له معنی این است در فکر این زمین حریف را گنجایش قافیه کم است در گرداب نکر افتاده
تلاش قافیه کرده گرداب دولاب را جایز خواهد کرد که دیری مصنف میں دیوان چهار غزل
دریں زمین یک قلم طبع کرده است:

صبح دهن بشام غریبان نمیدرسد
 آورد جوش گریه مینا گوشش جام
 با چشم خون چکان لب خندان نمیدرسد
 ببل ز باد گوی یک صبا منکال
 آن رشک گل دگر بگلستان نمیدرسد
 باین جنون خام بصحرای چال رسم
 دستم هنوز تا بگریبان نمیدرسد
 صد جا پوشانه چاک نشد کینه کس
 دست کس بزلف پریشان نمیدرسد
 شب یک بسته زلف دو تا شود
 هرگز بعمر خویش بزندان نمیدرسد

له شیشه را باعتبار چشش شرب چشم خون چکان است جام را بوقت خالی بودن لب
 خندان است ازین وجه شیشه در گوش جام گفت که لب خندان شما با چشم خون چکان من
 برابری ندارد رتبه و عزت من از شما فوق است بقررت من نه توانی رسیدن

در حیرت از خروش و ترش سکندرم
 آینه اش بیدار حیران نمیدرسد
 گیم شرابم خورم از جام آفتاب
 دیر می بمانم جهود و سمان نمیدرسد

چون پری جلوه گشتن باد سری آید
 آن پری چهره دیدن باغ مگر می آید
 از طرب نغمه کند بلبل گل میصد
 آن گل اندام بگلزاره اگر می آید
 بسکه از شرم قدش قالب خود کرد تھی
 سرو چو شیشه خالی تنظیری آید

له خلاصه شعری که بیده حیران اشاعت از چشم عارفان است که بقول اهل بیت مطابق
 مضمون دقیق شاعر عارفان می باشد صلیح و فکون کرد کار که فو بنوع بیند جبر آن شود و مقام هم
 که مقام ملک است در حیرت شیشه درین شعر کنایه از ان چشم حیران عارفان است آنچه که عکس عین تیار کرده است
 تلاش و بیدار بوده است که آینه تیار کرده او چشم حیرت ده عارفان برابری نمیتواند کرد که آنقدر معانی ندارد

طوق قمری حلقه زنجیر پاک سرونیت

کاش آهنگ گلستان سرود بوش کند

دست ظالم را مبادا بر کمر اندازه

کیں همه کار جهان شیر ابرویش کند

دولت حسن خدا و او دشمن بجای سرشید

کز پروبال هما بایں سگ کوشش کند

در شب و صبح بر روز بجز شتابم بجاں

بسکه پرواز استم طبع جفا بوش کند

بغیبه از مینا که بر او که ساقی تندخوست

له طوق قمری هنوز حلقه زنجیر پاک سرونیت است ازین وجه متنا میکنم که سرود و بوش

بار یعنی قامت یار سیر گلستان کند سرواں قدیاد را دیده دیوانه شود قمری از طوق خود حلقه زنجیر پاک

رو اندازد له دست ظالم را بر کمر اندازه شدن کنایه از اندازه شمیر کشیدن است که بر کمر دریا

شمیر بسته میباشد له در شب و صبح طبع جفا بوش یار سیر استم گاری میکند ازین یا

خدا بانی بجز بزم که در روز بجز آنقدر اقتضایست له پنبه از شیشه می چکونه که بر دست کند

چرا که ساقی تندخوست اعتراض خواهد کرد ازین وجه متنا میکنم که بمنزله آتش است اگر جذب

شعله از شیشه خونی باقی خواهد کرد شعله در شیشه می بلند شده پنبه شیشه می را خواهد بخت شراب توان کشید

آتش می کاش جذب شعله نه خوش کند

دیو می از کشت پیر ایران پیر است

تا تلاش این زمین طبع غزل گوش کند

*

مخچه چو ماه که بے پرده در جهان گردید

که پاره پاره دل باه چوں کتاں گردید

که بے دریغ علم کرد تیغ از ابرو

بد تیر غمزه که خون ریز عاشقاں گوید

که شانه زو خشم و پیچ زلف غنبر بار

که مشک خیز چو صحرا یی چیں جهان گردید

که گل بسز گلستان شیده دامن رفت

که سر و گل ز پیش از چمن رواں گردید

که زرد قفا بر رخ ماه آسماں یارب

که جبهه سابد رخسار و زماں گردید

شبه زمانه جواں دولت و جواں بخت است

که پیر چرخ پندش جواں گردید
شکوه شمع علم افروخت فلک دیری
بگرد پرچشم اقبال کهکشاں گردید

حاصل ز کوبه یار غبای صبا نکرد
از دام گرد باد شکای صبا نکرد
تا پای خود ز شبنم گل در چمن شست
بر خاک کوبه یار گدای صبا نکرد
گل گل دلم سحر پهلای گل شکفت
ای غنچه را کشتاش کای صبا نکرد
باصدا دلب گزشت که بیکار موی را
آشفته از دو زلف نگای صبا نکرد
دیر می بهار حسن کج رفت از چمن
بایر و گل بیابان قمرای صبا نکرد

خند دندان ناصبح بنا گوش که کرد
در جهان این نکته باروشن در گوش که کرد
امشب از خواب چشم گل از بستر شکفت
آن سمنبر خواب خوش یارب آغوش که کرد

از چشم دلبری تالاج بهوش از نیم ناز
لعل می نوش که چشم نیم بهوش که کرد
گل بسوی گل قباے تنگ بر دوش بود
امشب عریاں تنای بر دوش که کرد
در چمن جام گل و زکس بهار آورده است
آرزو جامه پیاپی لعل مینوش که کرد
یکدل یک رنگ با هم بیل و قمری شدند
جامه گل رنگ خوش سرو قبا پوش که کرد

له خلاصه معنی این که دوش در عین معشرتا بهم امشب باعث تنگی بر دوش یار و یار شدم
جامه و دیده سر میای معنی بر چیده شدم - قمری و بیل عاشق سرو گل است آن یار که قامت عیانم کرد
دارد جامه گل رنگ در بر کرده بین وجه با هم بیل و قمری اتفاق کرده بر آتش شمع یار فتنه

عاقبت دیر می به ترک نوش داد گفت رفت
جان شیرین را نقد برب نوش که کرد

ز موج خیزی اشکم سحاب میسازد

ز دود داغ دلم آفتاب میسازد
سوال بدو چه سازم اذال کما ابرو

که خاطر سرم ز غم رنگ جواب میسازد
مرا ز دفتر عشق است نیم جان باقی

دل دویم ز فک حساب میسازد
تعال ماه ز شیر فلک مگر نرزد

که عکس ماه بدر یاس آب میسازد
شب خرقی چه سپم که جان زین حشت

ز سیر یاس غزالان خواب میسازد
بیا خواب رود یک شب از غم بیکس

کسی که از غم روز حساب میسازد

ز سیر یاس بر خدارا کنسید استصواب
که دیر می از محل با صواب میسازد

آمال گل سیرین نظاره را گلچین کنسید

پنجه مرثگان را گلچین کنسید
صحت کوشیها چه لازم در جهان چو کوهن

جان شیرین را نقد برب شیرین کنسید
بهت خوش دل بستگی بر دولت پادشاه

خوش بود که تو سن دل را به بهت زیر کنسید
بر کمان آسمان نه بست تیر انداز شد

توت بازو تیر انداز را تحمین کنسید
له پرویز کنایه اشارت از نیت پیر برتر شد پاک دیر می مصنف این کتاب است که

از و با شاه استصواب میکند
که تیر انداز اشارت از معشوق حقیقی است یعنی آن معشوق حقیقی بر کمان آسمان بقوت

بازو تیر انداز تیر انداز قوت بازو و اورا دحت و تحمین کنسید

آب شد با سینه لعل درازش تر نشد کرد
 بر دل بے جوتم لے عاشقان نفرین کنید
 در چمن فردا نمیدانم چه رنگ آید پدید

مے کشی امروز یا لال با گل دسری کنید
 ویرمی از جرأت رقص کردم جواب ادا که گفت
 آمد آن مہ و اغماص سینه را زنگین سید

بے خیال قاتلش آشوب بر پا شود
 خاطر تم دور از الف باشد خطر پیدا شود
 قاتلش آید بچو لال شور و شر بر پا شود
 عالمی خاموش گردد چو لبش گویا شود
 بے نوا عاشق ز بے شرمی نریزد آید
 رشته جان را بسوزد انجمن آرا شود

لے خاطر را حرف الف جدا شده خطرے در متنون شراب است که بے خیال قاتلش
 که بمنزل الف است خطر و آشوب پیدا شود

باسمهی سرو روان یار در طرف چمن
 گر مقابل سرد گردد عاقبت بے پاشود

گر جنوں بے پرده سازد داغ پنهان دلم
 لاله رقصاں چوں پری در دامن صحرانشود

لے نوش مجلس که آید یار مخمور شراب
 شیشه خالی و ساغر پُر از صهباشود

بر فراز کوه چوں فرمود مجنوں جا گرفت
 گوشه صحرانگر از گریه ام دریا شود

در دلم افسانه فرمود امشب کار کرد
 خوش بود گر بستر و بالین مرغزار شود

جان شیریں را تاراش بکنم ویرمی اگر
 بوسه از لعل نوشینش نصیب ما شود

لے مجنوں صحرانشین است بر بلندی کوه نامہ فرمود رفته شد چرا که صحرانگر کثرت گریه
 من دریا میگردد در دریا مجنوں غرق آب می شود

زمین و آسمان را زیر و بالا ساده روئے کرد
 که صبح از آب آینه رخت شست و شوی کرد
 ز خواب مست شد بیدار چشم حلقه هر مو
 و دم در بند زلفش بکوه مشبایه روئے کرد
 ز تاب آتش گل دست گلچین سوختن دارد
 که آهنگ چین با شیشه شعله خورده کرد
 مگر آن غنچه لب امروز بر سر میزند گل را
 که با گلچین چنبره گیسو ببل گفتگوئے کرد
 گلستان در بغل آن طفل آمد از دبستان
 دل دیوانه ام در بوستانها بستوئے کرد
 چرا با روی رنگین موئے مشکین خانه خوش کرد

مله خلاصه معنی این است که آینه را قاعده است که عکس را زیر و بالا میزد و صبح که روی یار را
 از آب آینه شست و شوی بدین وجه روی زمین و آسمان را زیر و بالا نمود
 مله آتش گل از روی غضب تیز شده دست گلچین را میزد که یار در چین آمده خواست شراب کشی
 دارد بر روی تماشا بایر نگه میبود و چون لازم است

که گل دعوی بطرف بوستان از رنگ بوئے کرد
 چنان میری زمین این غزل را کرد گل کاری
 که هر بلبل گله از رنگ معنی آرزوئے کرد

بسکه دل را بقید زلف ظالم آب کرد
 حلقه هر مو دلیل حلقه گرد آب کرد
 گرمی زلف شبنم آفتاب محشر است
 ماه من یارب چنان در سایه گل خواب کرد
 بسته زنجیر چون دیوانه شد پای خیال

مله شبنم بر برگ های گل دست زلف شبنم بمنزله آفتاب محشر گرمی پیدا کرد یا من که
 بسیار نازک اندام است در سایه گل چگونه خواب کرد جالبه تعجب است
 مله این شعر معنی باب یک و دو است که قاعده است که بریدن بری دیوانگی پیدا میشود
 هر جا که آن پری یعنی آن معشوق پری چهره خفته بود خیال عاشق در آنجا رفت آن پری را
 دیده دیوانه شد و پادشاه را ازین وجه زنجیر کردند معنی دیدم آن که آن پری هر جا که خواب بود پاک
 خیال را زنجیر بسته کردند بدین وجه که مبادا از صدای زلف و خیال از خواب بیدار شود

هر گنج خواب آل پری بر سنجاب کرد
دست من کوتاه ادب از نار پستان کرده بود
بوی زلفش چاره درد دل بیتاب کرد
از رگ گل تا سحر سیر نخت خون آفتاب
ماه من سیر چمن تنها شب مهتاب کرد
کشف از چرخ مینائی تمنا داشت دل
عاقبت از دولت جام شراب تاب کرد
نه هم کشمیر را از شعر خوش دیر می گرفت
زین غزل تسخیر ملک کابل و پنجاب کرد

عاقبت زاهد تمنا می گز رنگ کرد

شیشه می در شکست تو به کار رنگ کرد

له - معنی این شعر باریک است که یار من تنها یعنی جریده طور در شب مهتاب سیر باغ کرد گل را از
غیرت یاد سراسر خون گرم شده بکوش آمده تا صبح از رگ های گل خون آفتاب یعنی خون
گرم می چکید

شعله آواز بلبل دود از سنبل کشید
آتش خفته مگر سوخته چمن آهنگ کرد
دل ز کلفتها عالم پامال غم نشد
پنجه اسکن در صفت آینه ام باز نگ کرد
گاه بدست و گه مخمور که بیمار شد
چشم جادو دلفری با پندین رنگ کرد
میرود تنها ز بیهوشی هنوز آل آفتاب

له شاید یار آتشین خوب طرب باغ آمده بلبل را و ایهامه پیدا شد که مبادا گلها به باغ را از
تنه خونی بر هم زند آل قدر شعله آواز تیز کرد که سبیل سوخته شد دود از تنها و سنبل بر آمد

له - رنگ دو معنی دارد یکی رنگار آینه دوم ملک رنگ قوم رنگیاں درین شعر هر دو معنی کار
آمد است که آینه باز نگار بمنزله سکندر باز رنگیاں به پیچگی کرد نیز لفظ آینه با لفظ سکندر
تناسب خوب دارد که سکندر آینه را بنا کرده است از روی تناسب الفاظ درین شعر متانت است

له - آل آفتاب یعنی آل یار هنوز تنه میرود یا باز رنگ نماند آید هر چند امر و ماه با چوبیس یعنی
مشتی در خرچنگ یعنی برج سرطان قرار نمود بقول اختر شناسان قران ماه و مشتري قران
السعدین است علی الخصوص برج سرطان سعید است که برج سرطان خانه ماه و بیت الشرف مشتري باشد

مهر قراں امروز بابر جلیس در خرچنگ کرد
 یک جنابان جامه بے تابان شبای همسر است
 این عدالت خیر است انصاف برادر زنگ کرد
 طبع دیر می رسد که از فوج مضامین داشت
 تیغ شد با طبع شوکت بے مهابا جنگ کرد

*

صبح است گل فروش بازار می رود
 گل زربکف بطرز خریدار می رود
 مانند آه از لب جو سرو می رود
 سرو روان من چو به گلزار می رود
 از سرگذشت گریه مایه خبر هنوز
 مینا که وقت گریه زد و ستار می رود

خلاصه این شعر این است که نوچیکه بد آه از لب جو سرو می رود و ستار می رود

سرو روان من چو به گلزار می رود یعنی قامت یار در گلزار خواهد رفت

منصور را بدرسه دود می بریم
 طفلیست نه سوار که بردار می رود
 مویم سفید گرد و افتد چشم موی
 از خاطر مگر کجا کمر یار می رود
 از ناف یار تارنگاهم گره گرفت
 آسان ز چشم آمد و شوار می رود
 شکست شیشه فلک از سنگ محبت
 دیر می هنوز بر درختار می رود

*

عشقش دل غمین مرا غم گذار شد
 عمرم به بحث زلف زارش دراز شد
 از نیم ناز مست طرب کرد ساقیسم

عنه قصه منصور معروف مشهور است که مست فقیر بود ادرا پدر کشیده اند معنی این

شعرا این است که منصور را بابت تعلیم گرفتن خواهیم برد که هنوز طفلیست

سوار است زیرا که برادر رفتار کرد

پیمانہ ام زمنت نے بے نیاز شد
 کارم رسیده بود ز بس تشنگی بجاں
 یارم ز آب خنجر سر نمود کار ساز شد
 اگر ترک شوخ بست بغارتگری کمر
 تالاج یکجہاں بیکے ترک تاز شد
 آن مرغ زیر کم کہ بفکر دم دریں چمن
 رنگ بہار سینہ رنگین باز شد
 آورد باد صبح ز رضواں بشائے
 دندان عشق را در فردوس باز شد

دیر سی پیرس قصہ دور و دراز را
 تحقیق ہمہ کشف از مجاز شد

لے من مرغی آن قدر نیرک ہو شیا بہر کم کہ بفکر چمن دریں چمن رنگ بہار سینہ رنگین باز شد
 یعنی رنگ بہار را کہ فرحت آورد است سینہ رنگین باز کہ قاتل مرغیاں است تقویر میکنم کہ
 نیرک و دانا از بلا در ہر اس مے باشد :

جام جسم وقت سر دوش خوابم دادند
 وانکہ از شیشہ دل بادہ تا بم دادند
 عذر ہر چند ز بے حوصلگی کردم پیش
 جام سرشار پیایے بعتا بم دادند
 جام غور شید خوارم نتوانست شکست
 لاجرم از خم شب رطل شرابم دادند
 آرزو کے گل بے خار بہ گلزارم برد
 بسکہ گل آب شد از شرم گلابم دادند
 نیست عمل شدہ کردم ز پے آب سوال

لے این شعر تابع مطلع این غزل است من ہر چند عذرات باقی عالم غیب کردم کہ حوصلہ

یعنی برداشت این شراب ناب ندارم بر من عتاب کرد جام سرشار پیایے داد :

لے۔ این بیت ہم تابع مطلع است کہ از جام غور شید خوار من شکستہ شد ہوش باقی ماند

ازیں رو باقی غیب از خم شب رطل شراب یعنی پیمانہ گلاب شراب داد از ان نشہ من کفایت شد

لے۔ این بیت ہم تابع است کہ بہ تنہاے گل بے خار یعنی معنوق حقیقی در گلزار دقت گل بے خار

در گلزار نہ بود گل از شرم آب شدند گلابم حاصل شد :

بادِ نو روز و لبِ نو گل خندانِ چمن

یاد از عشرتِ ایامِ شبابم دادند
دیر می از تنه گیم جان لب آمد چه کنم
عاشقم گفته براتے بسرا بزم دادند

دوش از نوش لب یار نباتم دادند

نوش دار و پی امد و حیاتم دادند
بم شب تشنه دیدار تجالی بودم

صبح بر چشمه خورشید براتم دادند
عاشقان منزلتِ مُشتِ غبارم دانند

که نقش قدم خود در جاتم دادند

له این بیت تلخیص این غزل است که تمام شب جو یا بیدار تجلی یعنی جلوه ذات بودم
صبح دم بر چشمه آفتاب برات دادند که همین جلوه ذات است

له عاشقان یعنی صاحب دلال قدم مشکِ غبار من یعنی وجود من میدانند که نقش قدم خود بر پشتِ غبارم

یعنی وجودم گذاشته مرا درجه عالی بخشیده اند

آتشِ عشقِ جهان سوزتمتسا کردم

شررِ شوقِ خدا را بزرگاتم دادند

مست از ازل جامِ شرابم که خواب نوشین

از کفِ ساقی شیرین سرکاتم دادند

در شب وصل غم بجز فراموش مکن

که حیات ابد از فکرِ مما تم دادند

دل بیمار شد مائلِ نارِ پستان

در شب وصل عجب صبر و شجاعتم دادند

گرچه عمرم بغم بجز سر آمد دیر می

دوش وقتِ سحر از غصه نجاتم دادند

✽

له این بیت تلخیص این غزل است که تمام شب جو یا بیدار تجلی یعنی جلوه ذات بودم

همگی شررِ شوق مرا بطور خیرات دادند زیرا که مرا حوصله آتشِ عشقِ جهان سوز نداشتند

له در شب وصل غم بجز فراموش نباید کرد یعنی وقتِ شادی غم یاد باید آورد که فکرِ ملامت

باعث حیاتِ جاوید است

بھامہ زیبائیکہ در بدغ جہاں گل بر سر بلند
 خار در پیسراہن از شوق بُخ آں دلبران
 در میاں با چہرہ چوں زر منہم برگرد من
 گل رخاں چوں برگ گل پس یکدیگر اند
 خاک بر سر عاقبت چوں گنہا نخواہند بود
 خواجگاہاں بے ہودہ دائم از و منہم زران
 حُسنِ عالم سوز آں مہ آفتاب محشر است
 عاشقاں زین وجہ ایمن از حساب محشر اند
 ہر کسے جہاں سوز یارب پیچ کس دلسوز نیست
 روزگارم مجھ دیارن دُنیا انگر اند
 یا ورم داوڑ پسر از داوڑی ٹے فلک

داوڑی ہا در گذر از التفات داوڑ اند
 کے رنگ بادۂ مینا بے دل یا بند پے
 ایں ہوس ناکاں کہ مدہوش از شرابِ احمر اند
 پے بزند آخر بگنج حُسن بے پایاں دوست

در جہاں آنانکہ عاری از تمنا بے زور اند
 دیر می از تشریف شاہ ہند میدارند عا
 غور مردانیکہ کسوت پوش از خاکستر اند

روی بگویند رقیباں عرق فشاں تا چہند
 رود بخاک در اشک عاشقاں تا چہند
 پیالہ گیر ز خونم دریں چمن آخر
 بجام لالہ کشی آب از خواں تا چہند
 بجانم از لب خاموش گل دریں گلزار
 ز عنف دلیب کنم گوش دستان تا چہند
 بیاب غ و لرغ چو پیر خزاں زرافشاں باش

چو طفل غنچہ بصر پرودہ زرہاں تا چہند
 بگوئے میکدہ آمد چو کلفروش بہار
 خراب جام گل و لالہ باغبان تا چہند

چو شیشه سر نهادهای شب بر روی زمین
 کنی شکایت مینای آسمان تا چند
 دل نویسم ز دیر می بهای بوسه بگیر
 بنیسم غمزه زری نقد نیم جان تا چند
 گر نظر یارب برال سرو خرامان افکند
 از نظر قمری سبزی سرو گلستان افکند
 با خط مشکین روگرد چمن آن سرو ناز
 سر پای نازکش چو سایه ریحان افکند
 تیغ و خنجر میداد چو سبزه و سون ز خاک
 آراستگار سایه خود گریه بستان افکند
 قتل عالم کرد اما فارغ آن قتل نیست
 تا پوسون تیغ بر خاک شهیدان افکند

الحه این بیت خطاب به کامل است که ای شبی مانند شیشه سر بر زمین نهادهای یعنی ریاضت
 و عبادت نه کردی شکایت ناهنجاری آنرا بیهوده میکنی ریاضت و عبادت باید کرد
 ای آن قتال یعنی آن عاشق عالمی را هلاک کرد اما هنوز زلفت از فکر قتل ندارد آن وقت فارغ خواهد شد
 که مانند سوسن تیغ بر خاک شهیدان خواهد انداخت سوسن به سبزه زلفت ز خاک مراد میبدهد - می باشد

آفتاب از بس طرب طرف بخواهد شکست
 ماه من چو پرده بر رخسار تابان افکند
 با چنین رنگ چمن ترسم که آتش نو بهار
 بر شمشاد چو سرو چراغان افکند
 شعردیری شعله انگیز است در اطراف هند
 بسکه تیز است این غزل آتش بایران افکند

خاک بی که از قدش پیر شود
 کحل البصر پدید آید نظر شود
 گلها شدند آب ز شرم رخسار بباغ
 در آتش که منشش از آب تر شود
 حیف آنکه خاک بر در آن سیم بر نه شد
 خاکش بس چو گنج که مائل به زر شود

الحه و فلینکه آن معشوق بی خود خواهد پوشیده آفتاب طرب خواهد شکست یعنی شاد و
 خرم خواهد شد در نه رویه آن معشوق نعل غناک است که جمال آن معشوق از آفتاب برتر است

خاطر شکفته شد به هوا به بهار حسن
 چو غنچه که دوا به نسیم سر شود
 حق در دست پیکر حقیقت نبوده ایم
 افسوس بر کس که ز حق بیخبر شود
 در سنگ گرچه رخنه ز اشکم پدید شد
 امید نیست در دل شکست اثر شود
 چو مهر شد به سینه افلاک داغ

داغ دلم که تیر فلک را سپر شود
 دیمی نهفته ایم بدل درد اشتیاق
 ترسم که اشک بر رخ ما پرده در شود

یار با کوه دگر همسر و همشانم کرد
 سرم آتش زد و لاله بدامانم کرد

زیر لب گفت شب چن در گوش دلم
 مور در قبضه خود مهر سلیمانم کرد
 پر غبار است دل من ز تماشای جهان
 طلعت آینه سلیمانم تو تیرانم کرد
 پر پروانه ببالین من سوختن بود
 شمع بے تاب شد و خواب پریشانم کرد
 نیلی روی من از سیلی استاد غلط

زهر پریشم تو سرایت بدستانم کرد
 آتش شوق بلندم شد و شد شکل کار
 آب شمشیر سیه تاب تو آسانم کرد

یاد شاه چن یعنی زنده یار ایسته در گوش دلم گفت که مور یعنی خط در تصرف خود مهر
 سلیمان اشاره تا خانم سلیمان من که نسبت خاتم باد ما است و در خلاصه معنی این که خط
 و این یار را عالم کرد و شاه در بالین من پر پروانه بود شمع به شوق پروانه تاب شد مرا
 خواب پریشان گوید یعنی خواب کردن شد خلاصه معنی این است که فقط عاشق بر آید
 معشوق کوشش نمیکند از طرف معشوق هم بر آید عاشق کنش است

دیر می از گرمی طبعم به تیر خاک سخا
آنقدر سوخت که از گفته پشیمانم کرد

*

دلش به بزم طرب شراب نه شد
ز داغ عشق دل کس مگر کباب نه شد
چگونه بر لب میگون یار بوسه زند
لبم که جرعه شش از جام آفتاب نه شد
سوال بوسه کن طایفگان از او لب لعل
که نقد جان به کف و حاصلم جواب نه شد
سکن در آب بقا جست سعی بیجا کرد
چرا از لعل لب یار کامیاب نه شد
دلهم بر آتش رشک بهار نه سوزد
که گل مقابل رویش ز شرم آب نه شد
خسوف بر گس ساقی مگر کند کاسه
که زنده عشق با فسانه مست خواب نه شد

حدیث عشق بخوانم ز گفته دیر می
که سیر معنویم حاصل از کتاب نه شد

*

از سر هوا به پای نگارم قضا نه شد
نقش قدم ز مشت غبارم طبا نه شد
بکشاگره ز شیشه دل ای سیم صبح
در دسرخمار صبور می زما نه شد
آورد باد صبح درین باغ بوته زلف
یک مرغ جان ز حلقه دام بلا نه شد
در بزم یار دوش شنیدم طرب نه بود
سامی به شیشه خون دل من چرا نه شد
از دولت خیال سگ کوب یار دوش
خوابم بر زیر سایه بال هما نه شد
سه در مجلس یار عشرت نه بود ساقی چو خون دل من عوض شراب در مجلس نه بود یار را
خون من پسند است از خون من یار مست عشرت نه شد

آن سادہ رو چگونہ برآ رو برو شود
 آئینہ پیش رخ خود از حیا نبرد
 بود است شعر و کفش من هوش دلبران
 میری دلم کشاکش زلف و تاب نبرد

بیتقراری پنبہ بردا نسیم چو سیلاب آورد
 آتش نیز است خاکستر کجا تاب آورد
 شوق اشتبایش فریاد بر دل مینزند
 دیدہ را افسانہ شیریں کجا خواب آورد
 از برم جان رفته جاناں میراند زلال نوح
 نوش دارو واپس از مردن بکسہر آب آورد
 در چمن جام گل و تر گس بہار آورده است
 وقت ساقی خوش کہ مینالے مئے ناب آورد
 بے سبب دیرمی نکردم گوشہ صحرای پست
 شہر از چشمم خطر دارد کہ سیلاب آورد

آں لب نوش ز جال است لذیذ
 دال دہن پیش از آں است لذیذ
 گرچہ دشنام لبش تلخ تر است
 وعدہ لطف نہاں است لذیذ

گفتم از تلخی دشنام غلط
 چوں طبرزد سخناں است لذیذ
 نہر در جام اگر مے ریزد
 از کف پیر مغال است لذیذ
 بادہ تلخ بہ پیسری یارب
 با رخ تازہ جواں است لذیذ
 قانعم نعمت الوال چہ کنم
 دم آب و لب نال است لذیذ

شعر دیری بجہاں شکر ریخت
 خلق را کام و زبان است لذیذ

به رنگ لاله سزم چمن پیاله بگیر
 ز رنگ خنجر سر از رنگ لب لاله بگیر
 گروه ز شیشه دل چاک و خمار شکن
 تیرا که گفت که جام به دو ساله بگیر
 نسیم غالیه سلب بهار گفت که جام
 بیاد رو به بت سبزه کلاه بگیر
 دلم ز ناله بلبل درین چمن تنگ است
 سرمه سا نظر چمند راه ناله بگیر
 بگردناه رخت لاله شد ز خط پیدا
 دل مریده مارا بدام لاله بگیر
 بمست سیر کتاب صبا هدایت کن
 ز پیر میکده تعلیم یک رساله بگیر
 بکنج غاده غم دل نمیشود زایل
 بیا بمیکده دویری بکف پیاله بگیر

رو به محبوب ترا غازه حجاب دیگر
 عرق شرم بود بند نقاب دیگر
 نه نهم تخت جگر بر سر آتش چه کنم
 که پسند دل او محبت کباب دیگر
 آسمان ساغر خورشید عبث آورد
 مستی دل بود از جام شراب دیگر
 بدستان نه روم سیر گلستان نه کنم
 مصرع زلف بخوانم ز کتاب دیگر
 حلقه چشم پر نیست مهتیا چه کنم
 شوخ من پانگه ارد برکاب دیگر
 باقی از زلف تو جان ز عبث امروزم
 با خط روی تو فرود است حساب دیگر

صبح پر سید که مینای فلک شب که قنکست
دیر می از مستی نه بود بخواب دیگر

چشم فشان تو هر ساعت به نینگ دیگر
از نگاہ صبح میبازد پیکر ننگ دیگر
تیر می چو سوسن از زنگار جوهر میباید
ناله ام از سرمه چشمت یا ننگ دیگر
که پسندم که نه تا ننگ سدل تار نفس
یکسر مو از دو گیسو تو دور جنگ دیگر

این خلاصه معنی این که دیر می که معتقد است دیوان است شبانه به موجب مستی شراب آن قدر
در خواب سنگین و پُر که وقت صبح از فلک پر سید که در شب از شور و غوغای انقلاب
و خواب بیدار نشد و درین باره هم اشارت است که دیر می بعد فغان دنیا زنده و موجود است
معنی شراب که از روی سرمه در آواز قصود پیدا می شود سدا به بلند کردن نمیشود مگر ناله سوسن
از سرمه چشم یا صدای بلند پیدا کرد و عینک تیغ سوسن را از زنگار سبز به قصود پیدا می
شود بلکه جوهر پیدا میگردد.

ای دل اندر زلف بچا پیچ او پایاں کجاست
گر بصب و فرنگ گوی مست فرنگ دیگر
سافر می را بدتش آبرو به دیگر است
باده را از قرب گلبرگ ترش زنگ دیگر
داشتم که تو کل طاعتسم اکنون نماند
بر سرم ای آسماں هر دم مزین ننگ دیگر
شیشه خالی کرد و بر جام حریفانش نگاه
مستی دیر می چه کم از عقل و فرنگ دیگر

بے فرش طرف گلستانم چه کار
با گل و نسرين و ريکسانم چه کار
بالب جو به و لب جام شراب
بے لب میگون جانانم چه کار
در خیالم تا متش افروخت شمع
با سبزه و چوپرانم چه کار

الفتسم بانویش و با بیگانه نیست
عاشقم با این و با آنم چه کار
عاشقم تعیسم عشقم از بر است
ای معشقم با دستا نم چه کار
عشق بیش از خواندم از شهنا مها
ورنه با ایران و تو را نم چه کار
از گریبان چاکلی ای مجنون مناز
ای لباسم با گریبانم چه کار
از این دو پستان به شدم

ای دستا بقصه عشق بیش از که بر دختر از سیاب عاشق شده بود در شاهنامه درج
است خطابه شعر این است که من سیر کتاب شاهنامه بابت خواندن قصه عشق بیش از کردم و در
مرا با بقصه ای ایران و توران که در شاهنامه نوشته اند چه کار بود

ای مجنون از گریبان چاک کردن خودنازش کن من مریبانم چه کارم با گریبان چاک کردن
چه کار دارم تو هنوز جامه پوشیده هستی جامه مراد از تعلقات دنیا است ترا هنوز با دنیا تعلق
است من از تعلقات دنیا در گذر شده هستم این شعر خطاب به مجنون است

ای طیب باں با سپستانم چه کار
طالع دارم که یارم یاور است
بامه و بر جیس و کیوانم چه کار
شاو من پرتاب سنگه است از ازل
با کله داران دورا نم چه کار
و اعظا با سلیم در بهشت
ای سبھی سر و سرانم چه کار
قبله حاجات من دیر است و بس
دیر می استم با ستانم چه کار

خاطرم بر دگل و زنگ بهار

ای طالع بمعنی ساعت تو که است معنی شعر این است که بر طالع سعید و قوی مراد هستم آنقدر
قوت طالع دارم که یار مرا یارده شده است من میراد رسیدم استم حالا با خیالی سعید و نحس
سیر ستاره ای چه کار دارم بقول اهل قییم قوت طالع لا کرده قوت ستاره اما فوق است یعنی که
که طالع قوی داشته باشد پر دایه سعید و نحس کو اکب ندارد

اینچس رنگ است چه نیزنگ بهار

بے فرش لاله دایغ است چمن
غنج گشته است دل تنگ بهار
بارش ریخت بقائم آخر
درچمن فوج ظفر جنگ بهار

زیرگل کرد نشاء سر دوست
مرحبا و نشاء و فرهنگ بهار
مرغ زیرک بچمن خواب نه کرد
یافت عزم گل و آهنگ بهار

بیل از سادہ دلی یک رنگ است
درچمن باگل صد رنگ بهار
فنج گزید دل ابل سخن
باچنین قافیه تنگ بهار

مرغ زیرک درچمن است خواب غفلت نه گزید بدین وجه که دریافت کرد که گل و بهار جل خواهد رفت

و بے وفا است مراد شعر این است که خردمند غافل نه خواهد شد که دنیا ناپائدار و بے وفا است

ویرنی از فکرت بازگیر خسر
چنگ زد طبع تو با چنگ بهار

رندی اگر ز دست مده جام زینهار
گردن بکش ز زلف دلارام زینهار
ای بو الهوس مکوش که حقا تکار کرد
بگذر ازین خیال منم دام زینهار
تا نقش بندگی زنی برنگین دل
ای نام جوئے و هر جو نام زینهار
گلپانگ کش ز کلبه درویش کامیاب
از منعمان و هر جو نام زینهار

خواب دراز سلسله جنبان مرگ هست
یک شب مخپت تاسخ از شام زینهار
سرخوش بیاد ز گرس نخورد یار باش
مستی مکن ز جام بے خام زینهار

دی پیر دیر گفت قلع نوش کن خوش
دیر کی منال از غم ایام زینهار

گل جو دیوانه گریبان تدوید است هنوز

آن پری طرف گلستان رسید است هنوز
دغم و جام گل لاله بگلگشت چمن

ساقی از پیر منال می خرد است هنوز
بلبل در تله دیں باغ مکن پرده دری

غنچه از جیب حیا سرکشید است هنوز
خاکرم سبزه نرسیده زره برد غیث

خط سبزه از لب جانان دمید است هنوز

۱. خاطر مرا شوق تماشا خط سبزه لب مشوق است آن که سبزه نوزاد پیدا شد خاطر مرا
به تماشا خود کش کرد به غلط مرا گم راه کرد که مرا ضرورت تماشا سبزه د یو

آنکه در طرف چمن لاله بسر می گردد
خبر این دل داغ غم شنید است هنوز

جان فدای قدمت گرم رسیدی ساقی
چشم گلچین بچمن گرم ندید است هنوز

ویر می از شیشه مکن توبه دیں جوش بهار
که سبزه سرور دانت نخید است هنوز

نخستم سر دانه شد یار، هنوز

دغم از طعنه اغیار، هنوز

۲. آن مشوق از لب خبر لاله بسر زده در باغ سیر میکند خبر دل داغ من شنیده است

در نه بجای لاله دل داغ مرا بر سر خود میزند و سیر باغ می کرد

۳. این شعر خطاب به ساقی است که ای ساقی جان خود بقدر هبای تو نمیکنم که سبقت کردی و جلد

آمدی به هنوز گلچین در باغ نه رسیده است در موجودی گلها شراب کشی خواهد شد

۴. ای دیر کی پیاده است از شراب کشی توبه مکن که هنوز جوان هستی سبزه سرور تو یعنی قند

از پیری غم شده است

لاله را داغ شد از تهمت جام
 میکشم جام به گلزار، سنوز
 خانه تهمت می کرد شراب
 میخوردم مست به بازار، سنوز
 رفت بر باد بهار سرم
 مستم از باد و گلزار، سنوز
 جگرم خوں شد و از دیده چکید
 میخورم زخم جگر دار، سنوز
 گل داغ از چمن سینه شکفت
 بلبلی نیست دل از فکر، سنوز
 دیر می از زخم زبان کشته شدم
 یار دارد سر پیکار، سنوز

له گل داغ از سینه من ظاهر گردید اما هنوز کدام بلبل که عاشق گل است از روی عشق این
 گل دل از فکر یعنی دل مجروح ندارد مدعا این که هنوز کسی را اند داغ دل من اثری در من پیدا

نشده است

ای روی تو آتش جهاں سوز
 چشمیت به نگاه گرم جاں سوز
 ای تازه بهار امین چه رنگ است
 بر سر زده گل خزاں سوز
 مرگ آمد و سوخت مغرب جانم
 عشق است هنوز استخوان سوز
 ای شمع زباں مسوز خوابم
 امشب ز فسانه زباں سوز
 از شیون بدلیب دغسم
 یارب رخ کیست گلستاں سوز
 دل در خسم زلف خانه کرده است
 شوق است هنوز خانماں سوز

دیر می بر زمین گذاشت نامی
 از شعله آه آسمان سوز

اے تیغ تو از سراں سر انداز
 سیم رخ ز ناکت پر انداز
 چو مشعل روز رخ بر افروز
 در مجمر عشق زخمگر انداز
 از چرخ ستگری میاموز
 بنیاد ستم ز پا بر انداز
 در مجلس ما بیا و بنشین
 صہبای طرب بساغر انداز
 بخت ز کمر نیام و ترکش
 یک جنب شیر در بر انداز
 شمشیر به قتل من مکن تیر
 بر سینہ خصم زخمر انداز

لے حربہ در بر انداختن بمعنی اشارت از لباس عشرت پوشیدن بپایش نشستن است یعنی
 لے دوست ترک جنگ جوئی کرده عشرت و آمیزش کن۔

از غم سوز مرز خون دیری
 این قعر بنام دیگر انداز

قطره اشک میدانیم ما از جاں عزیز
 مے بود از رشته آنے گوهر غلطاں عزیز
 بے خبر پیریکہ از لولوی لالہ دل است
 داند از بیداشیہا گوهر دندان عزیز
 آرزو مند گل بے خار از باغ و لم
 در خیال تمیست پاراں نوگل دندان عزیز
 معنی رنگیں برایم نوگل است و نو بہار
 نیست بلبل کہ میدانم گل ریجاں عزیز
 نوگل کشیر و رنگ نو بہار زندگی
 ہر دو باشد خاطر عشق را یکساں عزیز
 از بہارستان کشیرم چہ لازم قیل و قال
 کو بہارستان فردوس است خارستان عزیز
 لے خارستان اشارت از غارستان کشیر است

گر نخواند عند لب لباب شعر دیر می در چمن
زنگ گل آهنگ بل نیست ای باران عزیز

*

از شعله آتش چه پر میزند
معتوق من است آتش تیز
بر چهره دل کشته آتش
دود است چو زلف غنچه میزند
در گلشن شعله خیز آتش
خورشید فلک گل است نو خیزند
مست طربم ز شوق آتش
نمی آید ز شراب عشرت انگیزند
ای ساقی شعله خور عطا کن
از آتش تیز جام لب میزند
و انگاه ز شیشه خانه دل
یک قطره می بسا غم ریزند

بے خار گلے دریں چمن نیست
دیر می ز چمن چو باد بگریزند

*

در دل خفا آهوی است اما نیست رام کس
بچشم یار من ماند نمیگرد و بکام کس
عجبت دم محبت خلق در آفاق گسترده اند
که این آهوز هر شیاری نمی آید بدام کس
بهرای که از شرگان آهوز خار میسر وید
من از وحشی مزاجی مانخواهم بود رام کس
لبا لب همیشه ماز می بینا گدازی هست

منه این شعر در این مطلع این غزل است
گرفتند آهوز ام گسترده اند آن آهوی یعنی آن معتوق و در دم محبت کس نخواهد آمد یا کلفت خواهد شد که شیاد
لا وابل و مستغنی است به شیشه و شیشه ما چنان شراب شیشه گداز دارد که یکساعت شراب مایه دارد که
در گدای او شکافتر میباشد جام کس یعنی بوی اهرس شکافتر خواهد شد معنون شعر این است که شیشه دل
من برو داشت شراب عشق دارد جام بوی اهرس طاقت برداشت آن ندارد

که بشکافد بیک داغ برنگ لاله جام کس
مگر بر برگ گل کس نامه سحر کس رسم سازد
که مرغ آمد بگلچیدن دیرین گلشن زبام کس
اگر ناکس بگیرد بر زبان نام چه غم دارم
بیا میزدن و شستم نامه رنگین بنام کس
بر برگشته ام با خاک یارب چه خوش باشد
که پامالم کند روزی بمن خوشخرام کس
نکردم گرد بادش را دلیل راز پنهان
صبا بسیار گردید و نرسیدم پیام کس
زبانم تنگ آید تیرا تا جایی جز آن نیست
شهبید دشنه نازم چه جویم انتقام کس
اگر شمع است میگوید و گرمینا است میخلطد
به پیش آفتابش در بزم ما شکل قیام کس

له - هرگاه ناکس یعنی رقیب عداوت نام من بر زبان نخواهد آورد چه پروا است شکر به خدا من بنام

یار نامه رنگین نوشتم او البته نام من بر زبان خواهد گرفت

شتاب رنگ گل بیتابی ششم دلاست کرد
بآب زندگ در دنیا نمیداشت دوم کس
کس اگر از حریفان نیست ویری طرفه کار کرد
که زد یک بستر صهبا بدوق دل به جام کس

مطلب از سیر جهانم شوق دیدار است و بس
این پریشانی برآی طره یار است و بس
باد و عشرت بجام چرخ مینائی ز ریخت
خاطرم شاد از لب میگون دلدار است و بس
نیشتم مست خیال دولت نیای دوا
آرزو خاطرم یک جام شراب است و بس
نیت یارب و چین از باد و عشرت نشان
هر گله با ساغر خالی به گنزار است و بس
داستان گویند لبیاں از گلستان رفته اند

له - عند لبیاں یعنی دنیا یا آنکه سخن از گلستان معنی از جهان نرفته هستند حال آنکه در دنیا غایبانی جای از زبان را میگوید

باز بان تیز کنول در چرخ خوار است و بس
 آتشیم از دور و نهانی بیس بیچاره گیت
 چاره این در دیار چشم بسیار است و بس
 لاله با داغ دل با خوار حسرت رفت گل
 دای در طرف گلستان خوار دیوار است و بس
 بسکه کم جوهر شناسانند در بازار عشق
 گوهر عشق مراد پیری خریدار است و بس

بے رخت نگ بهار ای گل خندان آتش
 دو بو بوی گل و گل شعله گلستان آتش
 باغبان خشم شر کاشت درین باغ مگر
 که میسر است بجای گل و ریخا آتش
 آن پیری چهره مبادا در غم بسیار زند
 که زند رشک بکاشانه یار آتش

لاله را نعل در آتش کمر کوه فتاد
 گرمی داغ دلم زد به بیابان آتش
 جلوه حسن جهاں سوز تمنا چه کنم
 که فکند است خیالش بدل جهاں آتش
 گر بطرف چمن آں رشک چمن رخت کشد
 با گل و لاله شود دست و گریبان آتش
 شعله فکرت دیر می چهره سائی دارد
 که ز کشمیر رسید است بایران آتش

دل بردن زمین شد آتش
 جهاں نیز گنیم تشار آتش

لے خلاصه معنی این که داغ دل من از دهن حدت گرمی صحرا آتش زده لاله را بر کمر کوه که در اینجا
 قیام اوست نعل در آتش افتاد یعنی اضطراب پیدا شد که مبادا این جایی شعله آتش رسد مرا سوزد
 معنی این شعر متین است که هرگاه آن رشک چمن یعنی آن معشوق و در چمن خواهد رسید از رشک
 آن معشوق چمن را آتش خواهد گرفت بدین وجه آتش گل و لاله دست و گریبان خواهد شد

خورشید فلک گلیست خود رو

از پادشهاں خراج گیرد
با جلوه نو بهار آتش

هر بنده داغدار آتش
طفل دل من ز شعله خونی

دارد هوس کنار آتش
با آنکه ز مے دماغ سوزم

از سر نرود خمار آتش
سر مست شراب ارغوانم

با شاد گل عذار آتش
از گرمی آه جان دل سوخت

دیویری چه کنم نثار آتش
*

جان سوخته شرار آتش
دل بسته داغدار آتش

هر شعله گل است دود سنبل

از بخیر از بهار آتش
از جلوه خود رخ پری را

پامال کند نگار آتش
گلچین چرخ آفتابم

در محفل شهریار آتش
انگهر همه لعل شبت چرخ است

از دولت بے شمار آتش
هر شام و سحر شعله لرزان

خورشید بر دوزگار آتش
در مجمر سینه دیویری آتش

دل سوخت با انتظار آتش
*

از ازل با منت یار آتش
هم بغل شعله همکنار آتش

ببل شعله نو دین چمنم
 نو گلم شعله نو بهار آتش
 شعله نو عاقبت بر آید من است
 زلف و دود و رخ نگار آتش
 نیست جاب قرار چوں آبم
 بسکه به اندلم قرار آتش
 بر سر خاک آبرو می مریز
 مدیه از دست زینهار آتش
 ترسم از سوز داغ دل آخر
 بوشد از چشم شکبار آتش
 آنچه سوز است در دل و پری
 که رستم کرد بار بار آتش

لے معنی این است کہ اے عاشق از دست هرگز آتش مده اگر از دست خواهی داد آبرو تو بر
 خاک ریخته خواهد شد

عالم غنچ بریکان تو ز در بر خویش
 جان من بسزیه تیغ تو شد از جوهر خویش
 بهر مشق تو دگر لاله به سامان دوات
 ورق گل زرگ خویش زند مسطر خویش
 روغن از مغز میما خورد ز آغاز شباب
 استخوانم که کنی دست پی خنجر خویش
 چشم امداد ز کس نیست که مرهم سازد
 پنبه داغ دل خویش کنم اختر خویش
 جان و دل و آدمی هم بفلک میزن کشید
 بسکه شمرنده ام از ماه جیا بر در خویش

لے امید امداد از کس ندارم که داغ دل مرا علاج مرهم خواهد کرد این داغ دل خود را از
 اختر طالع خود پنبه خواهم نهاد و محال خواهد بود یعنی که در دنیا کس سوائے اختر طالع خود
 مددگار نیست

لے جان و دل من برباد رفت اما آری نه کردم بدین وجه که مشوق من جیا پرور است مبادا از آه من
 عشق بازی ظاهر خواهد شد آن مشوق جیا پرور را خجالت پیدا خواهد شد

غنچه از یزه زر وقت تبسم ز دلاف
 و بخش خنسه ز نال کرد عیاں گوهر خویش
 پرده از خویش بر انداز و جہاں حیراں کن
 و بگری آئینه نهال چند به خاکستر خویش

دل من آب شد و غول شست ویت آتش
 اگر بلبل ز نرنگد شبنم گل نه نامش
 دلبری بهشت آئینه صاف و شسته میگوید

له غنچه گل نه اندک یزه زر دلاف زنی کرد دمان معشوق بر ناله نه بود غنچه غنچه زرد
 گوهر لب دندان معشوق که در لب نه استند عیاں شدند

له مراد شرای است که ای دیرری پرده از خود دور کن یعنی باطن جہاں اصلیت خود و جوهر خود ظاهر ساز
 جہاں از دیدن جوهر جلالت شما که جان جہاں در وجود شماست دیده حیراں خواهد شد آئینه خود را تا چند زیر
 خاکستر وجود خود پوشیده فوای گذاشت به معنی این شرح دقیق است به گونه معنی است که بتیغ ابرو به یاد دیری
 نیاید کرد چرا که آئینه صاف و شسته میگوید که آب تیغ یعنی جوهر تیغ از خوف تیغ ابرو سپر گرفته است بدین وجه آئینه میگوید که
 خود آئینه آب دار را صورت پیراست از نهال صورت خود شهادت میدهد که بدین بطن آب تیغ هم سپر شده است

سپر شد آب تیغ از بیم ابرو سیه فاش
 چہا از شوخ چشمیہ آں صیاد میگویم
 کہ چون چشم پرشی شوخت چشم حلقه دمش
 صبا اشفتن دستار او ترک لب باشد
 ز نقش پایام آور که میبوسم به پیغامش
 کجا لطف کف ساقی تو اندرفت از یادم
 بجای رشته بر انگشت پیچیدم خط جاش
 دوا به چشم بیماریش ندیدم گل شکر یارب
 سپردم جان شیرین را بتلخی لب یادش

له ای باد صبا دستار معشوق از هوا پریشان کن که ای ابی است از نقش پای معشوق پیچای
 بیار که آن پیغام لبوسم خواهم زد بوسه پیغام زدن حرف معروف است

له هر بانی دست ساقی چگونه فراموش خواهم کرد بابت یادگیری از خط جام رشته بر انگشت پیچیده بستم
 نوعیکه از رشته بر انگشت پیچیدم بوسه آید بدان نوع از رشته خط جام که ساقی بخشیده است امر را به جانی یاد آید
 له علاج بیماری چشم یارب او گلشن صورت پذیر ندیدم ازین وجه جان شیرین خود را بتلخی لب یادم یعنی چشم معشوق ملحق
 کردم تلخ و شیرین با هم ملحق شده معتدل میشود مغز معنی شرای است که چشم بیماری معشوق جانپیار را عاشق میبوسد و اهدا

دل دیری مباد از اختلاط زلف او غافل
گرفتاری هست غارش پریشانیت انجامش

یتیم است یتیمی او دارم بدل نشانش
یا ناو کیت پیکال از غنچه دهانش
چشمش کشید خنجر شمشیر آخت ابرو
من عاشقم چه ترسم از زخم این وانش
هر چنبد در خیال مایح است مایح در آید
آما به پیچ و تابم از دوی میانش
دلبر سحر بخوایم از نیسم ناز دل برود
یک بوسه داد آخر کردم بنشمار جانش
بیل دیرین گلستان صد داستان سحر خواند
آما نخواند حرفی از شرح بوسه نشانش
دو ششم بخواب نوش لبش کرداد

بوسه بستان دیرین جا اشاره از زخم سحر معشوق است

توان خلق گفتن از ناش و نشانش
صهبا از غوانی بے یار خوش نباشد
دیری بنوش جانم بایه از غوانش

نراکت آنقدر خوش زو از بگلزارش
که از باد پر پروا گل شمع رخسارش
ز دم گل بر سرش از بس نراکت و خطر دارم
مباد آتش گل شعله انگیزد و دستارش
خیال بوسه دم تلخی مرگم بیاد آمد
که خواهد جان شیرین بدل العاشق ببارش
ندارم جرأت بر در زدن گلزارش را

لایع من خیال بوسه گیری لب یار در دل کردم همان وقت مرا تلخی مرگ یاد آمد برین وجه
که معشوق عوض بوسه جان خواهد طلبید بوسه گرفتن جان دادن است
سهم برده و از گلزار معشوق که دوست داشت و طاعت میداد کردن ندادم اما از طایفه نشسته و او را شکر کرد
استم اعلیت معنی خور است که با معشوق جزا وصال ندادم اما از دور حسن معشوق را نظاره می کنم

مگر گل نیده ام از خنده دیوار گلزارش
دل یونام را اشتیاق سیر گلزار است
که مژگان پر زانو است تار چادرش
کس از گلزار جنتش گل نگیرد و خواهد چید
مگر از بهر بختی اسکی بر سر زند خارش
خیال عالی دیری پس بیدار مغرور است
که در خواب این غزل گفتش شب طبعش

نه تنها که است حال است به عنبرینش
روا نشسته است عالم را میم خلق نیکوش
چمن صحرا بس چمن در غنچه گوینا فیه حس است
درین گلشن عبیر او دیوار از گلشن کوشش

این غلام این شعر این است که کسی از گلزارش یا و گل نگیرد است و نخواهد چید معنی آن
این است که هیچ کس باشد حقیقی وصل نشده است و نخواهد شد با هیبت او نیافت است
نمیاید از روی خوش حتمی غم از گلزارش آن غلام حقیقی بر سر زند یعنی خسته از قدرت
باید او در یابد

بیا قمری از عشق سبزی سر و چین گردد
اگر طرف چمن گردد سبزی باله دل جوش
دل تو شینش بکارم ز شد اردو نیست

که بر دل زخم کاری زخم شمشیر ابروش
پیای سروای و بر می بیا و سبز گسترده
بیا بنشین برن جامی بیاد تو گل روش

که دارد در جهان جرات که گردد و گوشتش
مگر شرف فلک گردید بر گرد سگ کوشش
شکار لاغرم اما ز بخت خویش می نازم
که از بس شیر گریه به شکارم کرد آهوش
چنان این خاطر از ورطه غم بر کنار آید
که دارم صد خطر از چار منج چادر ابروش
ز گرمی بایه دل و لب خیال خام می پنجم

نشستم بر سر آتش جو دیدم گوی خوش
شمار یک صحرای جنون افکند از کارم
جنونم کار فرما شد کشیدم در ترزویش
به سویم باد نو روزی نوید دل بیا آورد
چو گل خندان چون بلبل غزنخواں میرم خوش
چرا در فکر مانم که بستاند اجل جانم
کنم این رشته را پیوند با تار گیوش
نیست تانیکه دلبر شاهرزور الفین بر چرخ
نگارستان چرخ گل ناله چرخ است شب خوش
ز روبه بانمی یاران دنیا ایمنم ویری
که دایم شیر گیرم با خیال چشم جادویش

ز بخت سبز زخم یک سحر در گلشن خوش
ز سوراخ در دیوار دیدم نوکل رویش
چنان طرف چمن نسیه سنبل بر دخواهم

که بے صبر و قرارم با خیال سنبل خوش
معمایا بے حسن بسرا تشریح و تصنیف است
خط بسزیکه پیدا شد بگرد و صفحہ رویش
مگوا از سنبل تر آب میریزد بهار خط
که آب رفته باز آورد این نو سبز و رویش
منزل دل که دلبر گفت من دل سو عشاقم
که جان و مغز جانم سوخت ناز چشم جادویش
چرا بخون صفت گیرم به هویش در صحرا
که انس و خفاطم هست دایم با سگ خوش
بہ استخوانم جوهری لعل و جواهر گفت
که سبک شستم از تیغ جوهر دار و رویش
ازین شعار تر یارب که ویری گفت مگویم
که آب زندگی همواره جاری باد و رویش
چند شد در زندگی محروم ماندم از کف پایش

که صورت بخت بر خاک سرم نقش قد هاش
 کجا با روی خوش ماه کنعان خریدار است
 خراج مصری از دلب لعل شکر خاش
 مگر چون ماه خشب صورتم بستند از سیماب
 که بیتیام بدم از شوق روی ماه سیمایش
 دهان تنگ آید و لب مگر مهر سیماب است
 ولایت است در زیر نگینم از تولا ش
 چراغ هستی خود را اماں میخوانم از صرصر
 تمنا است در خاطر که سوزم در قنات ش
 بدارم آنقدر ظالع که برگرد سرش کردم
 مگر قربان شوم بر پای قربان سراپا ش
 چراغان جهان از نظر افکنده ام و بر می
 زرداغ عشق می نازم که در دل گم شد جاش

بجام هرزه گشتم عمر را به تماشا ش
 بجز آینه دل نیست عکس و سیمایش
 در سرتاپا چو آینه گشتم محو حیرانی
 که در آینه دل یافتم عکس سراپا ش
 سحر و جادایش بخوابم مست عشرت کرد
 چو مینای شراب ناب کردم در بغل جاش
 بدستم داد جام باده و آدم داد عشرت
 ز دم یک بوسه از مستی لعل باده پیمایش
 خوابال باده در سرفرازی پیشم ز خویشم برد
 که نقش پای استانی نیست کم انجام صهبایش
 کتاب عشق را کردم مکرر سیر سرتاپا
 مگر محتاج تعلیم تبفیسر معما ش
 دل دیر می بجای خوش با تو قیرو تمکین بود
 ز خویشش بود اول یار آخر برد از جاش

چنانستم رسد یارب بحسین غنبرین موش
 که دل چون نافه چسب خوش شده است از چسب موش
 چنان آں طره مشکین بچنگ آیم بیداری
 که در خواب سجده گاری نکردم از ادب موش
 و در دل چنان زنجیر خواهم گردنم زدوم
 که شد پای خیالم بسته زنجیر کیوش
 نیال سوده رویان جهانم رفت از خاطر
 که می در خواب خوش دیدم صفای روی موش
 پیر زایک دی در خواب دیدم طره صحرایست
 پری یواگرد و با خیال چشم آهوش
 خدارا صبا از منزل جانان پیام ده
 بے رنتم به بستان ندیدم نوگل روش
 حصول از چای سوه در مطلب بے معنی است
 خوش فرزند او آیکه بے مطلب روم سوش

ز شعر ویرمی کشمیر لذت گیر شد کام
 نه شعر شیرینش به طبع غزل گوش

که دارد در جهان جرأت که گنجیند ز گلزارش
 که از شرکان خوشتر است خار چار دیوارش
 درین باغ از جنون بوالهوسان غنچه خندانم
 که گل چین تمنا کرد از گلزار رخسارش
 بترک باد و اعط گفت میدانم پریشان گفت
 که آید باد نوروزی کند آشفته دستارش
 بصحرای جنون آهونم جنون آلفته دارو
 که از پای میکشد از سوزن شرکان نخ و خارش
 نخست از یک نگاه نیم سمل کرد عالم را
 نمیدانم چیا آخر کند چشم ستمکارش
 به تیغ غمزه آں دلبر بلام میکند آخر

جگر داری گنیم تا چند باز خم جگر داریش
بهای بونق بر خیال اگر منظور خواهد شد
چرا دیری نمی بوسد لب لعل شکر بارش

ولم از دم بلا نیست خلاص

یعنی از زلف دو تانیت خلاص
ببطلان بسته دام اندیشه شد

که درین باغ صبا نیست خلاص
یار آینه بکف منتظر است

له یارب یعنی حقوق حقیقی دور دست گرفته انتظار می کشد که طوطی را تربیت فرماید اما طوطی از
سلسله آزاد نیست که نزدیک او رود خلاصه معنی این است که معشوق حقیقی نهیم سالان تربیت
در انتظار طالب است اما طالب از سلسله بی هواد در میان ندارد و چگونه نزدیک معشوق
حقیقی که مطلب طالب است تواند رسید و تنبیه از سلسله بی هواد پس خلاص خواهد شد
تواند رسید

طوطی از سلسله مانیت خلاص
نخستین شمع صفت استاده

اینچه بزم است که جانیت خلاص
چه کنم چاره که از باد سحر
غنچه بسته مانیت خلاص

بر در پیغمبر مغال می سنالم
که در مرغ بچه مانیت خلاص

له معنی این که مانند شمع که استاده می سوزد من هم درین مجلس استاده سوختم چه که درین مجلس
از روی کثرت مجلیاں جلی و مجلس خالی نیست

له چه علاج کنم که از باد صبح غنچه بسته مانیت خلاص نه شد معنی این شعر شاعری معنی
شعردوم که پایین این شعر بقالب تحریر آمده است

له برده و از بهر مغال یعنی میر میرش پاک خود ناله میکنم که غنچه دل مانیت خلاص است تو چه فرمایند
که خلاص خواهد شد بر در مرغ بچه مانیت خلاص اگر دان مرشد رفته بوم دروازه آهنگ بند بود
معا این که رش گردان فتح باب من شد از مرشد کامل فتح باب من تواند شد

گریه فکنت در به پایم زنجیر
بسکه گل کرد که پانیت خلاص
در خیالات لباسم ویری
چه کنم بند قبانیت خلاص

بے رخش در چمن با گل و نسریں چه غرض
بانتسهی سرو چه مطلب یا حین چه غرض
هولن سہ زیادت لبش دارم و بس
بافے لعلم و با جام بلوریں چه غرض
غرض از سیر کتابم خبر فرما د است

لے کثرت گریه را آنگه گل کرد که پانیت خلاص شدن توانست بگل گو یا که زنجیر پانیت شد
لے در خیالات لباس یعنی خیالات متقلد و باطل دارم چرا که بند قبانیت یا در انیت و پانیت اول که فار
اصل است صورت پذیر نیست ازین وجه خیالات پریشان میطام

عاشقم بان خبر خسرو شیریں چه غرض
عاطرم برو خیال لب میگون آکس
بان خیال لب جام و مئے رنگیں چه غرض
ویری از دوستی دشمنی ام فارغ بال
چه مراد است بحسین بن قریں چه غرض

بے رخ یار سیر باغ غلط
ریختن بادہ در ایام غلط
در گلستان سپاے سرو کسهی
بے سہی قاتلش فراغ غلط
ساغر ش دور از لب یار است
در دل لاله نیست داغ غلط

لے ساغر لاله از لب یار دور است یعنی که یار در جام لاله شراب کشیده است ازین وجه لاله داغ بر دل است

عاشق منم شب تار است

ماہتابم غلط پیرا غلط
کشی از دل و دماغم بود

عاقبت دل غلط دماغ غلط
یار در خانه یافتیم آخر

دشتم پئے غلط سوراغ غلط
بعلش بوس اے دیری
بوس بعل شب چراغ غلط

از حیاتم بے وسه غم چه حظ

گر بود این هر دو بے و لبر چه حظ
چول خزانم گنج زریار بده

لے یار یعنی معشوق یعنی در خانه دل خود آخر کار یافتیم به باعث پئے غلط و سوراغ غلط
جستجو بے یار در اطراف میکردم

از بهار زندگی بے زر چه حظ

تلخی و شنگم یارم آرزوست
در مذاق عشق از شکر چه حظ

با خیال آب شمشیر مرا
از زلال چشمه کوثر چه حظ

عاشقان را بے لب میگون یار
دیری از دور بے احر چه حظ

پروانه اشکار نمیکرد راز شمع

گل کرد عاقبت ز زبان دراز شمع
پروانه سوخت خاک شد سر بادا

پروا از دگر و بنام بنام شمع

لے پروا از یعنی عاشق اسرار عشق را ظاهر ساخت شمع یعنی معشوق از زبان دراز خود در
مجلس افشا اسرار عشق کرد عاشق را هیچ خطائیت

رنجور دارم رنجور جهان گداز
 فانوس بقرار ز سوز و گداز شمع
 عاشق مرگ خویش به جان زود کنند
 پروانه را چه غم بود از ترک ز شمع
 پروانه جان خود بتفاخر نثار کرد
 در خدمت شهنشاه گداز شمع
 نتوان بدیده سخن جهان سوز یار دید
 زین وجه قانع غم رخ و لنواز شمع
 ویرمی چو پئے بحسن حقیقت ز برده
 رویت غنیمت است ز حسن مجاز شمع

ای بفکرت دل از جهان فارغ

لے بنما شوم ز جهان فارغ
 با جبین شکفته لے نما

لے بهار تو از خنجران فارغ
 در چمن حال دل چساں گویم
 نیست بلبل ز دستان فارغ
 دل بگو که باغ باغ شکفت
 که شد از سیر بوستان فارغ
 خاطر نیم بملال در باب
 لے دم تیغیت از فساں فارغ
 تیر شرکاک شکست لشکر
 تیغ بر کار شد سناں فارغ
 ویرمی آں ماه قتل عالم کرد
 از ستم گشت آسماں فارغ

آں سرو ناز با قدر و لجو بیک طرف
 زین چشم آب خیزره ال جو بیک طرف

از دشتِ دلم به بیابانِ خست که کرد
 مجنونِ بیک طرف شد و آهویک طرف
 بربادی دلم ز کشتا کشت شد عاقبت
 یک سو کشید کاکل و گیسویک طرف
 چشمِ غمت براه صبا انتظار داشت
 یک مؤذرت از رخ نیویک طرف
 مژگانِ بیک طرفم تیر می زند
 شمشیر میزند خشم ابرویک طرف
 خورشید را و بالِ بهمن را روا بود

لے خلاصہ معنی این کہ دیدہ من بے ہودہ انتظار بادی صبا کے کشیدہ در خاطر م بود کہ باد صبا
 آمدہ زلف از روی یار خواہد برداشت نظارہ سے یار خواہم کرد باد صبا آمدہ یک موی
 از روی باریک طرف نہ کرد خیال من باطل شد دیدہ من بے ہودہ انتظار سے کشیدہ
 سکہ آفتاب بایار ہر ترازو از یک طرف ترازو ہم پلہ گردید یعنی مقابل شد ازین وجہ اودا در میزان
 و بال جارحت بقول آخر شمس آفتاب در برج میزان بال است میزان ترازو بیک معنی است

بایار پد شد بہ ترازو بیک طرف
 ویرمی ز شوق مصرع صبا دلم گفت
 گلہا تمام یک طرف از بیک طرف

آتش شگوفہ است نہ جوش بہارِ عشق
 آخر نمونہ نمر شاخسارِ عشق
 جز آہِ سرد نیست کہ برخواست از دلم
 سرت کہ قد کشد بہارِ عشق
 بیل گلے شگفتہ ز چشم تیرت نہ شد
 در خاکرت مگر نخلید است خارِ عشق
 یارب چگونہ بالِ فشاں میرو و بارغ
 مرغیکہ گشتہ است بہ دنیا نگر عشق

لے خلاصہ معنی این کہ دیدہ من بے ہودہ انتظار بادی صبا کے کشیدہ در خاطر م بود کہ باد صبا
 آمدہ زلف از روی یار خواہد برداشت نظارہ سے یار خواہم کرد باد صبا آمدہ یک موی
 از روی باریک طرف نہ کرد خیال من باطل شد دیدہ من بے ہودہ انتظار سے کشیدہ
 سکہ آفتاب بایار ہر ترازو از یک طرف ترازو ہم پلہ گردید یعنی مقابل شد ازین وجہ اودا در میزان
 و بال جارحت بقول آخر شمس آفتاب در برج میزان بال است میزان ترازو بیک معنی است

دور قمر بکام نباشد اگر چه غم
آتش زخم خرمین ماه از شرار عشق
تنهانه دل مقابل گل شد زخم آتغ
بالاله تنغ شد جگر داغدار عشق
خوش کرده اند رنگ گل و لاله عاشقان
دیر می دلم خوش است برنگ بهار عشق

بر آن سرم که شیم بر زیر سایه تاک
شراب ناب پیای که کشم بکاسه خاک
نگفتمت ز شراب که در گتاک است
از آن شراب که جوشد ز شیشه دل پاک

له دور قمر یعنی دنیا اگر براد عشق نیاشد خرمین ماه را خواهیم سوخت که ماه بقول متجالی کیمیا
دار دنیا سنه این وجه دنیا را دور قمر و شسته مراد خرابی که اگر دنیا حرافت کند ماه که مصله
دار دنیا است بریم خواهیم زد دنیا را بنیاد خواهیم کشیده

ز فیض بی چو فلاطون خشم نشین گویم
خبر ز کیفیت شیشه خانه اخلاک
بکس دل شیم بتخت کاوسی
برم پیاله جرشید از کف ضحاک
ز موج خیزی مینای دل در آن محفل
بجای اشک جگر می زودیده نمناک
هزار پیچ بود گر چه زلف معنی را
به رسم لحظ کنم شانه از دل صد چاک
ازین خیال پزی ما مراد من این است
که شمع عقل فروزم ز شعله ادراک
روم بدر که بر تاب سنگه شاهجهال

له قعه ضحاک جرشید مشهور و معروف است که ضحاک سلطنت جرشید را جبر گرفته است
معنی خرابی است که پیاله جرشید که ضحاک از جبر گرفته است از ضحاک گرفته جرشید خواهیم
و او عدل خواهیم کرد

باز ز لب شرف لب خود هم بر خاک
بدور دور چنان پادشاه عجب نه بود

که از عواطف دور قمر شوم بے باک
بیاد مجلس او خوش بود اگر چو نگل

پیاله گیرم و از شوق جاسازم چاک
چونی اشل بزبان آورم سخاوت او

شود بجل مثل بحر و ابر در اساک
چو دایره بود دهن از سر جهان بانی

شهبان دهر کنند از وجود خود عاشاک
چو شیر گیر بقصد شکار می تازد

ز صولت نشک شیر شریزه نرنگ خاک

اے شیر گیری دو معنی دارد یکی شیر گرفتن یعنی شکار شیر کردن دوم مستی شرباب دین
شعر دوم معنی مطابقت دارد که در موقع شکار قصد شکار شیر و نیز مستی لازم است

نه جنت شیر فلک از کند تدبیرش
شکار کرد ولیکن به بست بر فتراک

براسته او آسمان کمر بسته
چو چاکرے که بخند شگری بود چالاک

متناک الله ازین استانه تعظیم
که هست کسی که قدسیان عالم پاک

بفرق شمع بجایش همیشه می خواهم
که بیدار رخ زند روزگار تیغ هلاک

برای او ز خدا نیز آرزو منددم
بکام دور قمر یار و یاورش افلاک

ز سعی نگر رسایش عجب نیک دادم
خزف گهر شود و زهر میشود تریاک

چرا عروج نیابم ز رشحه قلمش
که همتش علم افراخت از سمک بسماک

ز سیر پاسبانم خنجر آید دیری
که رفته رفته بدریار سد خس و خاشاک

بر چهره بهار گل و لاله ریخت رنگ
ساقی بیاباده گل رنگ بید رنگ
یارب درین چمن چه کنم جام لاله را
و غنم ز شوق جلوه صیبا لاله رنگ
هوشم نبرد جلوه مستانه بهار
ساقی بکش ز شیشه پری با رخ فرنگ
ویدم خواب دوش پری سبک که بود
رویش چو گل شکفته و انش چو غنچه تنگ

له از شیشه پری بار و بفرنگ کشیدن اشارت از شراب کشیدن است افزونگراں

بردی که شیشه بند میسازند باین تهید و در شعر آمده است که ساقی از شیشه پری بکش مراد

این است که شراب بدو

بند قبا کشاد و سر زلف شانه کرد
مے نوش که مست طرب شد نوخت جنگ
باین بخت ده گفت که عیش مدام بود
مے نور ز شیشه دل و مینا شکن رنگ
و انکه بر آستانه دارای روزگار
بنشین بر روی خاک مکن فکر نام و تنگ
پر تاج نگه خسرو عالی نسب که هست
از خوشگفتش ز بهشت مثل تابروم و رنگ
که بهشتش قدم بر فرقدان است
که بر آتش بسیر فلک میزند خدنگ
آهو گهی ز خلق خوشش آید دست
گاهے ز صولتش همه تن داغها پلنگ
از فیض طبع صالح و انصاف پرورش
جو یای صلح آب با آتش بجای جنگ

بے آبروست بحر بدو رسخاوش
 باشان او بکوه نماد است شان و سنگ
 خاک دیش بفرق ملائک نسیم برود
 بے شکرمه کردیده خوبان شوخ و شنگ
 قربان شوم بطلع و خورش که مشتری
 باشوق مه ز نور خمر چنگ زوشدنگ
 از چشمه حیات لبالب پیاله
 بخش ترا که نیت به بخشاشش و رنگ
 شاه ازیں نوید بدرگاهت آدم
 چوں گل شکفته کن دلم از لطف رنگ
 اے آنکه ظاهرت کرم و باطنست صفا

له در منطقه البروج بعد برج ثور جوزا است بعد برج جوزا سرطان است معنی خورش
 است که مشتری که سعداگر است از برج ثور جوزا و میان گذاشته در خمر چنگ یعنی برج
 سرطان شدگان و در ماه در برج سرطان که در بخت و طالع این اشارت شده است بخشید

آینه مرا ز مروت گذار زنگ
 یعنی بجام خالصم از آب زندگی
 رطل گراں بریز کمپیا نه میت تنگ
 گراویج بهمت تو کف دستگیرم
 سهلت کهکشان فلک را کشم چنگ
 ویرمی بدم میطلب از خدا ترا
 بر سر کلاه شوکت و در بر قباے تنگ

در گلستانیکه گل چیدن ندارد بار گل
 باغبانش را بجای خار بر دیوار گل
 در دل شب غنچه دل بکف من بچ گل شکفت

از بهار بے خزاں چیدم سحر بے خار گل
 ببل باغ بهشت با گلستانم چه کار
 کرد و کاک طبع زنجیم که شد بیکار گل

کاش از چشم سفیدم خون دل گدو عیاں
 مردم چشم ز نذر گوشه دستار گل
 لب بیکو تاب ستوری ندارد عاقبت
 فاش میگفت این حکایت بر سر بازار گل
 جمع کن زلف پریشان با بگلشت چمن
 تا کند حسن خدا و اوترا اقرار گل
 آں صفتم روزی مگر تشریف آرد در چمن
 از رگ خود بست دیری در ازل ز نثار گل

خوشامی که کشایم در خزانۀ دل
 ننگین جسم بکف آرم ز کنج خانه دل

له ز نثار شیوه بت پرستان است گل از ازل ز نثار از رگ خود بسته است که آں بت کدام
 وقت تشریف خواهد آورد اشارت معنی است که گل مجانب مخلوقات است ز نثار داری پسند کرده
 است ز نثار داری و بت پرستی در دنیا شیوه عالی نثار ادا است شد به حال گل است

ننگین جسم چکنم از خطا هوس کردم
 بجایم جسم بخورم ز شیشه خانه دل
 بچنگ خود چه حاجت بطرم چه نیاز
 بجلسته که بگو شمع رسد ترانه دل
 شراب لعل چه نوشم بجایم ز را دوست
 که سرخوشم ز عیش جادوانۀ دل
 ز گنج سیم و زر مے نیاید مبطلم
 در قیاس ز دریای بی کرائۀ دل
 دست ما من صاحب دلال کون و فساد
 بر آں سرم که نهیم سر بر آستانۀ دل
 جهان ز سایه صاحب دلال شرف دارد

له شرف سایه هما معروف و مشهور است معنی شرای است که در آستانۀ دل صاحب دلال
 همه یعنی دلدار خفته است بهما شرف صاحب دلال مشرف اند بدین تسل دنیا از سایه
 صاحب دلال شرف دارد

که خفته است بمایه در آتش و دل
روان عشق دلم بیک سوخت ای ویرمی
زبان شمع زبانه شد از زبانه دل

از شعله خونی گل یارب چو لاله دایم
بوش بهار آتش می ریخت در یاسم
از چرخ و تاب آهسم دل سوز من چه میرسی
باشوق دود آتش آشفته شد دایم
یکشب بیاد آتش ای کاش روز گردد
مشعل فروز گردد خورشید در چراغ غم
در سایه کبر یارب جا کرده ام که خورشید
هر روز کرد عالم گشته سراسیم
بانو بهار غم باد و خوال نسیم است
با غم شگفته خاطر دیگر از فراغ غم

در گوشه بیابان دایم چو لاله امروزی
چون گل پیاله برکت می بود طرف یا غم
بنجار نیست یک گل یک لاله نیست بیدار غم
ویرمی گرفت خاطر از سیر باغ و را غم

من غلام دایم آتش
خانه زاده شهر یار آتش
شعله آهسم گل و گلزار سوخت
بیل جوش بهار آتش
مرغ آتش خوارم و آتش مزاج
دانه یابد از شراب آتش
هر شبم از پنبه مه در خط
شعله بے اختیار آتش

ای منکه شعله بے اختیار آتش هستم و خط بر لب با غم که مباد این شعله بے اختیار من بلند شود و پنبه ماه را
که بر فلک است آتش سوزد

exalted and august presence and put him to a test. The assiduity and dexterity of this humble one was declared commendable by them. In conclusion he requests the connoisseurs of the age to examine carefully and impartially these extraordinary conceits invented by the humble writer. If, however, there be any discrepancy, let them not reprehend him, nor grudge him a correction.

These conceits were the grounds on the time. The Raja of Dar being the most distinguished one.

هر سخنورشید را هم میسزد
روز و شب در انتظار آتش
شمع چون انگشت گیرم در دهن
طفل بدخوس کنایه آتش
سرد شد خاکسترم دیر می هنوز
بنده آینه دار آتش

بنده خوش اعتقاد آتش
چون بمن در خانه زاد آتش
شعله ادراک شاگرد من است
درس نوال از استاد آتش
کاش بخش خلعت خاکتری
خسرو عالی نژاد آتش
با وجود روی گرم آفتاب

vowel yā (ی). A should indicate all the simple letters to B in a manner as would be demanded by necessity and use on various occasions, according to the detailed instructions given above. It is incumbent upon A that when he expresses the letters of a word, he should pause for a second or two, so that B according to his own power of understanding, may form words by combining the simple letters. Further, it is necessary for A that when the gestures of the simple letters are over, he should look downwards so as to convey to B that the word has ended there, which could be only formed after combining several simple letters. Again, it devolves upon A to be alert in delivering such gestures so that if, for instance, he will have to convey the idea of the alif-i-mamduda (prolonged ʾ -ā), he should wink once and then a second time after pausing for half a second, whereby B may understand that the prolonged alif (الف مد) is meant; otherwise if A winks twice without a pause, B will be misled and take it as the simple dotted letter bā (ب). Again, if, for example, the undotted letter dāl (د) is to be conveyed first and the letter alif (ا) after it, on this occasion too, it is the duty of A to pause for half a second after closing the eyes once, and wink once, in order that B may be able to understand that the letters dāl (د) and alif (ا) are meant. Otherwise, if A winks once, without making a pause after closing the eyes, B is likely to commit a mistake in regarding it as hāi hauwaz (ه). In the case of such points and on the occasion of separating the simple letters to form words it is necessary and essential for A to exercise the utmost caution and care. For B, it is necessary to act vigilantly in receiving gestures from A and compose words from the simple letters so as to grasp verses (and anecdotes from the combinations formed.

Both A and B are required to be well-versed in pronunciation and diacritical marks used in the Persian language and should be possessed of an alert memory. Further, it is essential for them to have practice off and on in this respect lest they should call morning by the name of evening and *vice-versa* at the time of test.

Let this fact be brought to the notice of the enlightened minds of the critics of the age, that though these rare points are easy yet their easiness involves difficulty. Nobody can acquire mastery over them without hard exercise. This most insignificant one among mankind (*i. e.* the author) known as Pt. Raja Kaul "Arzbegi" bearing the nom-de-plume of "Dairi", being in service at the court of His Highness the Mahārāja Sāhib Bahādur of Kashmir—may his prosperity endure for over!—invented these quaint conceits and wonderful points in the prime of his youth. Thereafter, he carried on practice in the system with great assiduity for several months. During the period immediately following this invention, these extraordinary gestures became widely known in the paradise-like land of Kashmir. Pt. Rāja Kāk Sāhib, Munshī Telak Chand Sāhib, Shaykh Salāmud-Dīn Sahib* and several other honourable gentlemen met him and subjected him to a test. By and by the report of these subtle points reached the auspicious ears of His Highness Shri Mahārāja Gulābsingh Sāhib the Great, of blessed memory, and afterwards made its way within the exalted hearing of Shri Mahārāja Ranbīrsingh Sāhib Bahādur-asylum of the world. Both the Mahārājas of blessed memory got this humble servant, who was an employee at the royal court, seated before their

*These gentlemen were the grandees of the time—Pt. Rāja Kāk Dhar being the most distinguished one.

For figures 10 to 90.

When A looks to the right after having winked once, B should know that it means the letter yā as a vowel (ي -y).^{*} If the former looks to the right after having winked twice, it should indicate the Arabic letter kāf (ك -k) to the latter. If, on this occasion, A looks upwards, it should stand for the Persian letter kāf gāf (گ -g) for B. If A looks to the right, after having closed the eyes thrice, it should denote (to B) the letter lam (ل -l). If A looks to the right, after having closed the eyes once, it should suggest (to B), the letter mīm (م -m). If A looks to the right after having closed the eyes once, and winked once, it should be regarded (by B) as the letter nūn (ن -n). If A looks to the right after having closed the eyes once and winked twice, it should be taken (by B) to mean the undotted letter sīn (س -s). If A looks to the right after having closed his eyes once and winked thrice, it should be regarded (by B) as the undotted letter 'ain (ع -a). If A casts a glance to the right after having closed the eyes twice, it should mean (for B) the letter fā (ف -f). If the former looks to the right, after having closed the eyes twice, and winked once, it should denote to the latter the undotted letter sād (ص -s).

^{*} Yā (y) like the English y, is sometimes a consonant and sometimes a vowel; in the former case it has the sound of y in "youth". As a vowel, it serves when preceded by Kasrah (/), to form the long vowel i as sounded in "police" or e as sounded in "where"; and with fathah (/) the diphthong ai as sounded in "aisle". (Persian Dictionary by Steingass).

For figures 100 to 900.

When A i. e. the gesturer casts a glance to the left, after having winked once, let B i. e. the man for whom the gesture is intended, know it to be the letter qāf (ق -q). If A looks to the left after having winked twice, it should mean (for B) the undotted letter rā (ر -r). If A looks to the left after having winked thrice, it should indicate (to B) the dotted letter shīn (ش -sh). If the former looks to the left after having closed his eyes once, it should be regarded (by the latter) as the letter tā (ت -t). If, on this occasion, A looks upwards, it should be treated (by B) as the Hindi letter tā (त -t). If A looks to the left after having closed the eyes once, and winked once, it should be taken (by B) as the letter sā trebly dotted (ث -s). If A looks to the left after having closed the eyes once, and winked twice, it should imply (to B) the dotted letter kha (خ -kh). If A directs his eyes to the left after having closed them once, and winked thrice, it should convey the idea of the Arabic letter zāl (ذ -z) (to B). If A looks to the left after having winked twice, it should denote (to B) the dotted letter zād (ض -z). If A looks to the left after having closed his eyes twice, and winked once, it should indicate (to B) the dotted letter zā (ظ -z).

For the figure 1000.

When A looks to his own shoulder after having winked once, let B regard it as the dotted letter ghain (غ -gh).

Let it be made clear that the gestures given here extend over the simple letters from alif (ا) to the

by Idris to denote his single name to the Maulvi, were opprobrious and out of place. If these could be expressed in a simpler form, it would be better and more desirable. He thought and pondered over the matter for two days. After all, through the "Abjad System"* of calculation which he remembered by heart, he determined and evolved a system of catching hints from the gestures of eyes, and glances cast to right and left. For about two months with the co-operation of an elderly gentleman, who passed away from this world a long time back, he worked hard to practise the art of catching and conveying hints, so that he set up the system in the following way and method:—

Let A i. e. a gesturer make gestures with his eyes and glances cast to right and left in accordance with the calculation of the simple letters under the "Abjad

* Arrangement of the Arabic alphabet, according to the numerical value of the letters from one to a thousand, as follows:—

Abjad (ا ب ج د , 1=1, 2=2, 3=3, 4=4)—

Hawwaz (ه و ز , 5=5, 6=6, 7=7)—

Hutti (ح ط ي , 8=8, 9=9, 10=10)—

Kalaman (ك ل م ن , 20=20, 30=30, 40=40, 50=50)—

Sa'fas (س ف ص , 60=60, 70=70, 80=80, 90=90)—

Qarashat (ق ر ش ت , 100=100, 200=200, 300=300, 400=400)—

Sakhiz (خ ذ , 500=500, 600=600, 700=700)—

Zazigh (ز ظ غ , 800=800, 900=900, 1000=1000)—

The arrangement is called Abjad ا ب ج د from the name of the combination formed from the first four letters,

System" towards B i. e. the person for whom they are meant. Let B combine the simple letters so as to form into verses and anecdotes with the aid of his own intelligence. An explanation and exposition of the same is in this wise:—

For figures 1 to 9.

Let A wink once and B take it to be the letter Alif (ا). If he winks twice let the latter regard it as the single-dotted letter bā (ب -b). If, after having winked twice, the former looks up wards, it should be taken to mean by the latter, the Persian letter bā (پ -p). If A winks thrice, B should know it to mean the letter jīm (ج -j) and if he (i. e. A) looks upwards it should be understood to stand for the Persian letter jīm (چ -ch called che). When A closes the eyes once, B should know it to be the use of the letter dāl (د -d). If on such an occasion A looks upwards, it should be treated (by B) as the Hindi letter dāl (ड -d). If he (A) winks once after having closed the eyes, it should mean the letter hāi hauwaz (ه -h), for B. If A winks twice after having closed the eyes, it should be treated (by B) as the letter wāv (و -w, v). If A winks thrice after having closed the eyes, it should convey the idea of the dotted zā (ز -z) to B. If A winks thrice after having closed the eyes and looks upwards it should suggest (to B) the Persian letter zā (ز -zhe). If A closes the eyes twice it should mean (for B) the undotted letter hā called also he (ح -h). If A winks once after having closed the eyes twice, it should mean (for B) the undotted letter tā (ط -t).

For no individual is devoid of a fault.

He now concludes his apology with this select verse of Zuhūrī:—

I am too low to knock at the door of apology,
While thou art too great to put me to shame for
my shortcomings.

Exposition of the Gestures invented

(By The Author)

During the present pleasant period a few lines are being recorded for the diversion of the eager-minded persons of the age who are seekers of rare subtleties and extraordinary conceits, as follows:—

Many years ago, there was a wonderful notebook in the house of this humble one (i. e. the author). One day in the early part of his youth he was perusing that wonderful book. Under the heading of "Anecdotes", it was recorded therein, that a person got an audience of Maulvī Jāmī, who said to him, "What is your name?" That person made no reply but only got up and remained standing. Then he bent double and thereafter passed his hand thrice over his beard shaking it off each time. On observing these gestures Maulvī Jāmī thought over them and said, "I have discovered that your name is Idris by your indicating the same from the letters Alif (ا) and Dal (د) respectively by your standing posture and bending low, while by passing your fingers and shaking them off from your beard three times it has been suggested that you have dropped three dots from the word 'Resh' (ریش). * You have thus described that your name is Idris (ادریس)." That person smiled and acknowledged it. Hence in the course of going through the book this idea forthwith flashed across his mind that so many gestures as were employed

* By combining the letters ا, د and ریش without three dots, i. e. ادریس the word (Idris) is formed which is a name.

The meaning of this fine verse worked up his mind in such a way that he continued reciting it over and over again for several days. Consequently this idea dawned in his mind that the world is transitory and of passing nature, and that it would be a matter of gratification to leave a name behind here. He, therefore, chose to compose verse. Though on account of the responsibilities of Government service that devolved on him while holding the honourable post of the office of intelligencer and constant attendant at the courts of Shri Mahārāja Gulāb-singh Bahādur and Shri Mahārāja Ranbirsingh Bahādur of blessed memory, with a view to submit reports on the events and incidents taking place in the land of Kashmir and the cases of complainants, this humble one had little time at his disposal, yet owing to his inborn tendency and liking, he busied himself in composing verses off and on and designed sententious poems and ornate *ghazals*. During the early period of composing verses, he composed a chronogram on (the construction of) the Shri Gadādhara Ji Temple situated at Narsinggarh, that was erected at the suggestion of the great sovereign Sri Mahārāja Gulāb-singh. Next, in the year 1907, he composed a chronogram on the birth of the gracious ruler-Shri Mahārāja Pratāpsingh Bahādur-the asylum of the world-may his prosperity endure for ever and his shadow extend in perpetuity! These are included in this *Diwan* at the end, after the *ghazals* and *qasidas*. Afterwards during his spare time he composed choice *ghazals* and exquisite *qasidas* from time to time which remained preserved on stray pieces of paper in his house. Recently at the suggestion of a sincere friend of his it struck him that he should gather his brilliant verses, which similarly he did collect and compile in a book form after having written them in a beautiful

hand. He also recorded in the concluding pages of the book quaint conceits of rare subtlety that he had composed earlier, in the hope that these would be submitted before the august presence of His Highness Shri Mahārāja Pratāp Singh Bahādur-the asylum of the world-may whose kingdom endure for ever! He further hoped that these verses would be printed at a press through the good offices of the above mentioned exalted prince with a view to their becoming widely known in the various parts of the world so that in the first instance, the good name of His Exalted Highness, whose attributes and good qualities are recorded in this book, may be mentioned by the age and remain a memento in the world, and secondly the name of this humble one may also become immortal here. In all humility he now requests the great masters of every land and the critics of the age to study this *Diwan* composed by this humble one with a fair view from cover to cover, for it is a poetical work, wonderful in its execution and contains sententious topics as well as elegant ideas after having been decorated like a new bride with a paraphernalia adorned with the ornaments of lustrous jewels of *qasidas* written in eulogy of His Exalted Highness Shri Mahārāja Sāhib Bahādur-Ruler of Jammu and Kashmir-the benign sovereign of the age, and therefore, deserves praise and appreciation. If, however, in the opinion of any of the connoisseurs of the age there appears a flaw in the subject-matter or phraseology thereof, let him be good enough not to offer censure or find fault with it, but rather connive at the defects and suggest corrections, for says a writer :— Verse:—

If you come across a flaw, connive at it and
do not offer censure,

May O Lord! be in a state of unwholesomeness till the Day of Resurrection!

I have not described even the smallest measure of his excellencies.

For my mind was afraid of his being affected with the evil eye.

Though I have said little in his praise and prayer,

Yet this scantiness on my behalf is no less than legitimate enchantment.¹

My thought is sublime in memory of him Which shall depart from my head only after the latter is gone.

Through the ennobling² attitude, of this monarch of the age O God

Exalt me and let the enemy be down trodden!

The reasons that led to the composition of the book and an account of the family history and lineage of the author.

Let the aspect of this fact be mirrored on the looking-glass of the enlightened minds of the age to the effect that the illustrious father of this most insignificant one among mankind (*i. e.* the author), known as Pt. Ram Chand Kaul alias "Arzbegī," being employed of late as a close associate in office under the authorities of the Kashmir Province and as a personal attendant in particular, at the court of

1. *Sīr-i Halāl* Legitimate enchantment; lawful magic. Magic, according to Islām is illegal and unlawful. Poetry is regarded as an enchantment but a legitimate one.

2. *Tashrif*. Ennobling; exalting; honouring; a robe of honour.

His Highness, the late enlightened ruler, Shri Mahārāja Gulābsingh Sāhib Bahādur the Great, of blessed memory² may whose blessings endure for ever!—held a post of great honour and dignity. This most insignificant one among mankind (*i. e.* the author) too, succeeded in securing the honour of service under the above-mentioned Mahārāja Sāhib Bahādur through this very connection and agency. During this period owing to the ever-increasing prosperity of his illustrious father and the attainment of the honour of his service the house of this humble one known as Pt. Rāja Kaul "Arzbegī" and adopting the *nom-de-plume* of "Dairi", formed a rendezvous for the people of Kashmir. Most of the scholars, learned men, astrologers, poets and wits used to flock there to enjoy the company of this humble one. One day a witty gentleman recited this charming excellent distich:—

سکندر سدنه بستی که نامش در جهان ماند
دو مصرع را توانستی اگر بایک دگر بستن

Alexander would not have raised the Wall* to perpetuate his name in the world,

If he could only compose two hemistiches together.

1. *Jannat-makán*. Resting in paradise (in speaking of a deceased person).

*Alexander the Great is supposed to have built the Great Wall of China to prevent the tribes of Gog and Magog (*Yájúj-u-Májúj*) from overrunning the world. The wall is called *Sadd-i-Sikandar* (the Barrier of Alexander).

While it is not, as well, meet to observe silence regarding the eulogy of the King.

The dignity of verse has surpassed the sky

On account of its describing the praises of the King of Jammu and Kashmir.

Excellent is the illustrious ruler and glorious the crown-wearer of heaven-like authority, the decorator of the assemblies of sovereignty and kingship, the elevator of the victory-securing standard of royalty, the crown-adornor of the heads of felicity and good fortune, the throne-ornamenter on the dais in the court of dignity and grandeur, the reviver of the ways of justice and equity, the eraser of the signs of tyranny and oppression, the choicest ode of the *diwan* of the day-to-day increasing dominion, the royal distich¹ (best verse) of the select *qasida* of the world-empire, the elegant exordium on the topic of kingly achievements, the frontispiece of the fresh paintings in the office of the kingdom, the index to the volume of monarchy and imperialism, the title-page of the scroll of state and government, the world-illuminating sun across the sky of consideration for mankind, and the light-acquiring moon from the torch of custody of territories. He is an asylum of the world² under whose shady shadow of munificence the heads of worldly people are in peace, an eminent potentate the threshold of whose sky of loftiness has been rubbed by the foreheads of creatures by prostrations. He is an Alexander-like (fortunate) one through the glazer of whose universal bounty the mirror of the

1. Shāh bait, the royal distich; the best verse of a 'ghazal.'

2. Jahān-panāh, asylum of the world; a king.

condition of the high and the low is polished and a Solomon-like enthroned one through whom the eyes of the aspirations of people in general are anointed with the compound of collyrium and ground pearls¹ of his special favour. The mansion of the earth and sky is stable through the solidity of the pillars of his justice, and the palace of the dominion of the abode and the dweller is set up firmly with the stay of legs of his equity. The doors of the objects of people belonging to various regions are possible to be unlocked with the keys of his generosity and benevolence. The bed-chamber of the hopes of the small and great is illuminated with the lamps of his grace and beneficence. The garden of the age is verdant with the trickling caused by the drizzle from the showery clouds of his overflowing bounteousness. The rose-bed of the earth is evergreen with the dripping from the raining clouds of his innumerable benefactions. The dungeon of the world is brightened up with the candle-light of his sun-illuminating enlightened judgment and the assembly of time is endowed with lustre and brilliance emanating from the torch of the moon comprising the beams of his world-subjugating fortune. Verse:—

The prince of sublime lineage-Pratāpsingh,
To whom the King of stars² is a servant in
spite of all his splendour,

Due to his perfection there is a scar in the
heart of the moon,

Guard against decline his Government, O God!
The star of his enemy's misfortune

1. Kuhl-ūl-Jawāhir, collyrium mixed with ground pearls.

2. By the king of stars the Sun is implied.

the universe form only a factor of the collection of the wonders of His wisdom. He has endowed the *qasida*¹ of the bright day with abundant beauty through the initiatory verse² of the world-illuminating sun and has bestowed plenty of decoration on the apt hemistich of the crescent out of the dots of stars and planets. He has preserved the verse-composition³ of the administration of the affairs concerning the cities and countries with the binding⁴ of the unerring schemes of the illustrious sovereigns and ornamented the leaves of the management pertaining to the matters of the kingdoms and dominions with the fringe of the marginal lines⁵ of the counsel proceeding from the ministers of the stable government. He has favoured the rose-garden of the inhabitable globe with a new freshness of the vibrations of the breeze of justice emanating from the emperors⁶ of cheerful looks and lent unlimited verdure to the orchard of the world with the blowing of zephyrs coming from the equity administered by the diplomatic counsellors. Various aromatic plants⁷ of creatures have been planted by Him in the soil of

1. *Qasidā*, a poem corresponding to an elegy in English but of a wider and more varied scope, containing a panegyric, satire, description etc.

2. *Matla'*, an opening verse of a poem each hemistich of which contains a rhyme.

3. *Manzūma*, a book of composition in verse, also a string of pearls.

4. *Shirāza*, binding of a book, a pivot.

5. *Jadāwil*, plural of "*Jadwal*", a marginal line, a schedule, a rubric.

6. *Khawāqin*, plural of *Khāqān*, Emperor of China or Chinese Tatar, now used for any emperor.

7. *Riyāhin*, plural of "*Rayhān*", sweet basil, any aromatic plant.

creation. It is He who has maintained with freshness the flowers of variegated colours in the form of beings in the garden of invention while the atoms of all the created things have been illumined by borrowing the flashes of His bounties and the torches of the moon and the sun have been enriched with resplendence by acquiring light from the beams of His perquisites. The introduction to His abundant praise is beyond the scope of expression for the tongue-baffling pen. The exposition of His attributes is too vast to be contained within the speech of the eloquent speakers. The Universal Reason¹ is bewildered and at a loss to understand the subtle mysteries of His power. The far-reaching wisdom is confounded and perplexed in unravelling the abstruse matters of His knowledge. Verse:—

O eloquent speaker! how long wilt thou exert thyself to describe His unity?

For, far away is the goal thou art in search of.

If every hair of mine were to turn into a tongue,

And recite His praises,

Even then would I be asleep (incapable of achieving success) due to my tonguelessness

And not give utterance to even one spark of gratitude out of a hundred.

It is impossible to indicate the trace of the Traceless,

1. "*Aql-i-kul*", the Universal Reason called also "*Aql-i-Awwal*", used in the sense of "Natural genius" or instinct; the throne of God, the Holy Spirit, Prophet Muhammad, Archangel Gabriel.

In this introduction, there is not much of mysticism in him, there are to be found a few of his verses that are capable of being interpreted in the light of the mystical significance. The vestment of the poet for union with the Divine essence is evident from them in spite of his ideas being mostly profane. He aspires for the attainment of his nobler self and is desirous of cherishing the memory of his friend (whom he sometimes identifies with God) in preference to riches and worldly prosperity to which, as we have seen, he was altogether indifferent. Such a mental attitude towards life like all other poets of a similar viewpoint, raises him to a position of eminence unlike those who are devoid of such an ambition and write merely with the object of achieving great fame in the art of composing verses.

The number of verses contained in the Diwan is as follows:-

1. Ghazals-168 verses.
2. Qasidas-179 verses besides one Mukhammas of 11 strophes each consisting of 2 hemistichs.
3. Fragments of verses.
4. Quatrains-10.
5. Chronograms-45 verses, and included therein are 3000 to 4000 words.

The text of the Diwan has been prepared in accordance with the MS. purchased by the Research Department from the great-grandson of the poet as already stated in the preface, and compared with another copy of it supplied to me by the Department after having it copied from the original with greater care and precision.

And Lal Kail Talib.

Introduction By the Author

In praise of God and Shri Maharaja Pratapsingh Bahadur,
Ruler of Jammu and Kashmir State.

Boundless praise and infinite thanksgiving befit the Writer of the mandate of destiny who adorned the whiteness of morning in the *diwan*¹ of the universe with the golden rays of the sun; who embellished the blackness of dark evening with the points of stars in the *masnawi*² of the cosmos; who inscribed the prose of the constellation Nasra³ and the verse of the Pleiades on the flagstones of the pages of the heavens; who engraved the characters of the discovery of creation on the leaves of the strata of the earthly spheres; who arranged in perfect order the volume of the world with the system of the septet of continents⁴ and organised ineffably the terrestrial globe with the triadic prose of the three kingdoms⁵ of nature; who recorded the quintet⁶ of the five senses in the note-book of the contingent existence and who composed the quatrain of the four elements in the book of the human bodies. Individual creatures are only a point recorded by the pen of His omnipotence. The component parts of

1. Diwān, a collection of poems, a poetical work.
2. Masrawī, a poem composed of distiches corresponding in measure, each consisting of a pair of rhymes.
3. Nasra, two small stars in the nose of the sign Leo forming the eighth house of the moon.
4. According to the belief of old Persian writers the whole world was divided into seven climes or continents.
5. Three kingdoms of nature, i. e. mineral, vegetable and animal.
6. Mukhammas, a poem of several strophes each consisting of five half-verses.

Through the generosity of the Jamshed of the
world-Pratāp Singh,
The world is exhilarated without the obligation
of a wine-cup.

He has not only constructed a bridge in Kashmir
for the public good,

But also benefitted India, Sind and Kabul through
his universal favours.

The hearts of the people of the world, due to
Pratap bridge, are in full bloom as one rose
follows another,

Even the sun and the moon in the sky are happy
and smiling like a rose.

I went across the river and discovered the date
(of the construction) of the bridge.

"O God! honour of the rose-bed of Kashmir
lies in this bridge.*"

What has been said above on the merits and demerits of Dari's poetry which has been illustrated by quotations from his various sections will, I hope, suffice to show his position as a Persian poet not belonging to Irān. There is one prominent feature in him which deserves mention here and the reader is not likely to fail to notice in the course of the *Diwan* at a glance and that is his "fiery disposition" which exhibits his fondness for the frequent use of the word "fire" in all its shades of meaning and possible forms of expression to denote his strong passion and enthusiasm. Though, as I have said elsewhere

*The letters used in "*Abruy-i-gulshan-i-Kashmir ya Rab in pul ast*" minus the letter *dal*-the first letter of *darya* give the date 1952 Bikrami according to the 'Abjad System'. In the first hemistich of this verse the words "*az sar-i darya guzashtam*" means 'I went across the river' as well as, 'I have omitted the first letter of the word *darya*'--letter *dal* (i.e. deducted the numerical value of *dal* in this calculation).

in this introduction, there is not much of mysticism in him, there are to be found a few of his verses that are capable of being interpreted in the light of the mystical significance. The yearning of the poet for union with the Divine essence is evident from them in spite of his ideas being mostly profane. He aspires for the upliftment of his nobler self and is desirous of cherishing the memory of his friend (whom he sometimes indentifies with God) in preference to riches and worldly prosperity to which, as we have seen, he was altogether indifferent. Such a mental attitude towards life, like all other poets of a similar viewpoint, raises him to a position of eminence unlike those who are devoid of such an ambition and write merely with the object of achieving great fame in the art of composing verses.

The number of verses contained in the *Dīwān* is as follows:-

1. Ghazals-1618 verses.
2. Qasidas-179 verses besides one Mukhammas of 11 strophes each consisting of 5 hemistiches.
3. Fragments-61 verses.
4. Quatrains-10.
5. Chronograms-47 verses.

The text of the *Dīwān* has been prepared in accordance with the Ms. purchased by the Research Department from the great-grandson of the poet as already stated in the preface, and compared with another copy of it supplied to me by the Department after having it copied from the original with greater care and precision.

Nand Lal Kaul Talib.

بہر تاریخ تولد چہ نگارم بہ ازیں
کہ فلک گفت بہا غنچہ امید شگفت

The Gardener (God) out of his world-adorning kindness
Showered flowers over my head causing my heart
to bloom like a rose.
Fortunately a son is born to me today.¹
My fate came to my help while that of the enemy
has gone to sleep.

What should I inscribe better than the follow-
ing to commemorate it?
The sky said, "How excellent the bud of hope
is in blossom".²
2. Commemorating the construction of the
Pratāp Kadal (probably the present Amīrā Kadal i. e.
the 1st. Bridge of Srinagar).

از سخاوت ہائے جمشید جہاں پر تاب سنگ
یک جہاں مست طرب ہے منت جام مل است
نہ ہمیں کشمیر را پل بست بہر خیر عام
بہرہ یاب از فیض عامش ہند و سند و کابل است
اہل عالم را دل از پر تاب پل گلگل شگفت
مہر و مہم بر فلک شاداں و خنداں چوں گل است
از سر دریا گذشتہ یاقتم تاریخ پل
آبروے گلشن کشمیر یارب این پل است

1. Qurratu'l 'ain-coolness i. e. lustre and brightness of the
eye, a term used for a 'son'.
2. The letters used in "Beha ghunchai ummid shuguft"
give the date 1921 Bikrami according to the "Abjad System."

از خاک درگم تو شرف یافت کائنات
بدنام روزگار عبث سعد اکبر ست
تسخیر کن تمام جہاں را چو آفتاب
اے آنکہ ہمت تو ز افلاک برتر ست
گرد سر تو گردم و جاں را گنم نثار
یا قوت نا پدید گہریا میسر ست
شاہا بدور دور تو از چرخ ایہم
دشمن اگر قوی ست نگہبان قوی تر ست
در خدمت تو رفت ہم خورد سالیم
پور مرا بکال شدن از تو در خور ست
دور قمر بکام و سپہرت غلام باد
تا دور دور شوکت خورشید خاور ست

The poet has composed about a dozen chrono-
grams, which are the outcome of a laboured mechanical
process, to commemorate certain events of births,
deaths and marriages etc. This most artificial form
of verse does not, in my opinion, deserve to be
ranked even with an ornate *qasida* in view of its
possessing no merit except that of giving the date.
Here are two of these chronograms:—

1. Commemorating the birth of one of his sons.
Pt. Vasa Kaul.

باغبانم کہ بفضل چمن آراے جہاں
گل زدم بر سر و مانند گلم دل بشگفت
قُرۃ العین من امروز بخوش طالع زاد
طالعہ کرد مدد طالع بد خواہ بشگفت

شعری بر آسمان بمثل با سهیل گفت
 فرخنده بخت شاه ز فرخنده اختر ست
 از بسکه داد جود و کرم داد در جهان
 مفلس خزینہ دار و قلندر توانگر ست
 تیغش بکف چو پور پشنگ است در مصاف
 قاجش بسر بمسند شاهی چو نوذر ست
 هم پنجگی به پنجه شیر فلک کند
 از بسکه در مصاف دلیر و دلاور ست
 منت پذیر خنجر او عندلیب شد
 گله شگفته بر سر دشمن ز خنجر ست
 پوشد اگر هزار زره جان نه برد
 از خنجرش هلاکت دشمن مقدر ست
 سیمرغ را نه بست بفتراک درشکار
 در خاطرش پسند گنج صید لاغر ست
 تفسیر این رساله عطار داند تمام
 عاجز ز شرح حد ثنائش سخنور ست
 شاهانم فدای در و خاک درگهت
 با دوری درت دل و جانم مکدر ست
 زین در گنج روم در دیگر چرا زنی
 دولت درین سرا و کشانش درین درست

خیال نادره ام نیست کم ز سحر حلال
 اگر قبول کند طبع بادش ز کرم
 گنم قصائد وصفش بآب زر تحریر
 بارمغان بفریسم بروس و طوس و عجم
 چرا نه خدمت من یاد خاطرش باشد
 که بر سرش نموشد است حرف سهو قلم
 ز قیل و قال دل شه مباد رنج شود
 که میکنم بدعا ختم نام به جانم
 بافتاب بود تا که سایه همسایه
 مباد از سر آفاق سایه او کم
 ریاض سلطنتش باد از خزاں ایمن
 بهار زندگیش باد تا ابد خرم
 (2)

شاه زمانه را که فلک یار و یاور است
 دولت غلام درگه و اقبال چاکر است
 کیخسرو زمانه سلیمان روزگار
 زیر نگین خاتم او چرخ اخضر ست
 از عرش تا بفرش عیان است و آشکار
 پرتاب سنگ پادشاه داد گستر ست

مثل زدند بس از سعادت بختش را
 چو مشتری و قهر را دو چار شد باهم
 عجب مدار اگر بکلام جهان گیرد
 که بوده است جهاندار در جهان قدم
 کفش همی نه کسی را عیان دهد زر و سیم
 که نه نهد بدل ریش کس نهان در هم
 چو چاره ساز جهان دید همت و رانش
 سپهر گفت بترک فساد و راه ستم
 خبر ز ترک سلاح شور آسمان گیرد
 برای جنگ چو گردد سوار بر ادهم
 ز چار آینه هر چند دشمنش زد لاف
 دو نیم کرد سرش را بزخم تیغ دو دم
 ز رشک سوخت دل آفتاب عالمگیر
 چو همتش عالم افراز گشت در عالم
 بوصف ذات و صفاتش عطارد و برجیس
 یکی سفینه و دیگر رساله کرد رقم
 نگین او ست که دور قمر مستخر کرد
 جبین او ست منور چو نیر اعظم

اگرچه خلق به پیری کنند فکر عدم
 ز رنگ عارض گل داستان هگو بلبل
 که روی یار چمن را کشیده است قلم
 چه خوش بود که درین باغ خسرو خوبان
 بتخت گل بنشیند کشد پیاله جم
 غنیمت است اگر طے شود بیای خیال
 که پیچ پیچ ره عشق هست و خم در خم
 بجای باده اگر خون خورم روا باشد
 که دل به بزم طرب میخورد قفا از غم
 غزل به طرف چمن خواند یک سحر دیری
 چنان که مرغ سحر شد خموش بلبل هم
 گرفته است بکف جام می گل و فرگس
 مگر پیاله زدند شاه در چمن پیهم
 شر زمانه که پرتاب سنگ می نامند
 سمر ز ناموری ها ز هند تا به عجم
 نظیر او جهان کیست از جهانداران
 بسیرت ملکی و بصورت آدم
 خلل پذیر نگردد ز انقلاب جهان
 اساس عدل ازو محکم است و مستحکم

I would cast a glance at the corner of her orchard
And smell her thornless freshly-blossomed rose
For her beauty is a spring never
visited by autumn.

How happy it would be for me to be exactly
in front of her,
And draw her tresses to my side!

Fix a gaze on her face without any interruption,
Fall in the dust of her street.

For this earthly body is a burden to
my soul.

Come O Sāqī¹! keep on giving me a cup
For I am ever in search of wine.
I shall cross the dark path with the (aid of
the) brilliance of wine
And find a clue to the Water of Life²

For the wine-hue serves the purpose of
a lamp to lovers.

I am wrong when I say that I am a lover of
Sāqī,

I am rather intoxicated for ever through the
wine-cup of love;

I am not a haunter of taverns but an eternal
mystic,

How can the sorrows of the world overpower me?

My heart is in a state of ecstasy due
to everlasting enjoyment.

As regards his *qasidas* Dairi has not failed to
maintain the general standard and character of similar
writings of some of the panegyrists, in following their

¹ *Saqi* means a cup-bearer.

² Water of Life or Immortality is said to be in a dark region.

conventions both in respect of form* and subject-matter. As almost all the Persian panegyrics have been produced under the stress of greed for money and do not express any spontaneous idea or sentiment but only exhibit the results of the pretended feelings of a poet and a display of his style full of affectation, they can hardly deserve the attention of the reader. Those who have made a close study of such poems in Persian will, I believe, agree with me in declaring them not only to be base and low but extremely repugnant to a man of sound taste and confer little credit on their authors. In the course of longer *qasidas*, however, there are, no doubt, a few charming verses to be met with in the form of exordiums but these are composed by the poet merely to create a happy atmosphere with a view to please the fancy of his patron. I cannot afford to omit a few specimens from this section of Dairi's poetry which whether good or bad will satisfy the curiosity of the reader. I think it unnecessary to add a translation of them:—

(1)

شده است گردن یارم ز رشته در خم سال
برشته رگ گل می کشم در شبم
بیای نازکش از شبم گل آبله ها ست
عبث به سیر چمن رفتم کود یار قدم
شباب من بخیال دهان یار گزشت

* As regards the form of a *qasida*, it consists of the following parts:—

(a) *Matla'* the opening line (b) *Tashbib*-exordium (c) *Gurez* or *Gurez-gah*-the transition verse (d) *Madh*-panegyric proper (e) *Maqta'*-the closing line. Of these (b), (c) and (d) are generally the main parts.

Apart from five or six *qasidas*, the *Diwan* includes also one *Mukhammas* (Fivesome) in praise of His Highness the late Maharaja Pratapsingh Bahādur in which as in all of the *qasidas*, he has been extolled to the skies by the poet after the fashion of the Persian court-panegyrist whose object was nothing but extracting money from their patrons probably with a view to secure the goodwill of His Highness and to show that he could do justice to this form of verse-making too. This poem, which consists of eleven strophes, contains ideas other than those of panegyric in five of them and are expressed in comparatively graceful language. I reproduce these here:—

گلے بے خار در باغِ جہاں نیست
بہارے کوکہ دنبالش خزاں نیست
کجا عشرت کہ با غم تواماں نیست
پسندم این چنین گلشن از اں نیست
کہ گل خنداں و بلبل در فغاں است
خوشا روزے کہ در بازار یارے
فروشم جان خرم دیدار یارے
بہ بینم گوشہ گلزار یارے
بجویم نوگل بے خار یارے
کہ حسنش نوبہار بیخزاں است
چہ خوش باشد روم سوئش برابر
بسوے خود کشم ہوئش برابر

کنم نظارہ روئش برابر
شوم با خاک در کوئش برابر
کہ خاک جسم بر جانم گراں است
بیا ساقی بدہ جامِ پیا ہے
کہ دائم آرزومندم ہے مے
ز رنگ مے رہ ظلمت گنم طے
باب زندگانی مے برم ہے
کہ رنگ مے چراغ عاشقان است
غلط گفتم کجا ساقی پرستم
مگر دائم ز جام عشق مستم
خراباتی نیم رند الستم
غم دنیا چہ سازد زیر دستم
دل سر مست عیش جاوداں است

There is no rose without a thorn in the garden
of the world.
Where is the spring that has not autumn in
its wake?
Where is a pleasure that is not twin to sorrow?
I do not like such a rose-bed for the reason
That here the rose smiles and the
nightingale laments.

Happy would be the day on which in the beauty-
market of a sweetheart
I would sell my life in exchange for a sight of her!

Although the bird of my heart has broken wings,
Due to this breakage it has been provided
with a thousand feathers.

Although the stroke of heaven is fierce,
Its courage is due to my heart and liver (i. e.
encouraging spirit).

I am independent of the sweethearts of the world,
For my heart has (in view) a different beloved.

The heart and sweetheart are not separate from
each other.

This fact is known to one who is a knower
(of mysteries).

O dervish (beggar) seek wealth from me,
For my heart possesses treasures of gold.

One day the old man of the idol-house inside it,
said to me,

"Look at the face of the heart which is manifest".
I said to him, "How can my eyes which are bereft
of sight,

See the face of the heart?"
He endowed me with sight by casting a glance
on me,

And uttered a word which was very brief.
I repeated that word and saw the face of the
heart,¹

This is what befell me.²

1. By 'the face of the heart' is meant the reflection of the Divine Being which according to Sufis can be perceived through its purity.

2. Strictly speaking the language of the last four verses is defective. The last word "*darad*" has been wrongly used instead of "*ast*" or "*bashad*". It is an innovation to which many of the Persian poets of Kashmir were prone without having any authority to do so. It is just possible that in the second verse also the poet may have used "*darad*" in the same sense. In that case its meaning would be: "If the stroke is fierce my courage is possessed of heart and liver (i. e. is indomitable)."

The quatrains composed by Dairi, though very few in number, are not of a mean order when placed side by side with the quatrains of some of those poets, who have been appreciated for this art without being recognised as masters of this branch. I have selected two of them here as a specimen:

یک بوسه از آن بها گفتند که جان ارزد
چون نیک بسنجیدم گفتم که جهان ارزد
محرورم خریداران رفتند ازین سودا
گفتند که نتوان گفت این ارزد و آن ارزد

گر طالب وحدتی ز انبوه گریز
زین سنگدالان بجانب کوه گریز
از الفت خلق هست کلفت حاصل
غمخوار کسے مشو ز اندوه گریز

People said that one kiss imprinted on those lips
was worth life,
When I weighed (this statement) well, I declared
that it was worth the world.
The customers went away being deprived of this
bargain
And said, "One cannot say that it is worth this
or that."

Avoid a multitude if you are a seeker of Unity!
Flee to a mountain from these heartless people!
Affliction accrues from attachment to mankind.
Do not concern yourself with anyone, rather keep
away from worries.

That the water of life may continue to run for
ever in his stream.

ز شعرِ دیری کشمیر لذت گیر شد کادم
ز به اشعار شیرینش ز به طبع غزل گوئش

My mouth is filled with relish through the verse
of Dairi of Kashmir,
How excellent are his sweet verses and how fine is
his poetic genius.

It has been already remarked that Dairi is primarily a ghazal-writer and though he has prominent classical touch in his verse he has very little to offer on mysticism. What Dr. Nicholson says about Shaykh Sa'di in his introduction to the *Divāni Shams Tabrez*, quoting from the remarks of the Tabrez editor, holds equally true in his case. He says:—"His *ghazals* are extremely elegant and exceedingly beautiful but the thoughts will prove to be mostly profane (مجاز) and the diction full of amatory conceits (ناز و نیاز)". It should, however, be pointed out here, that there has been a tendency among the people in the East to extract a spiritual meaning from even the most profane verse of a poet by attributing a metaphorical or allegorical significance to his words and terms. If this method is applied to the verses of Dairi, some of them, no doubt, are sure to yield this result. But in my opinion the reader is not justified in forcing such a meaning from it, which neither the context nor the expression can give us irrespective of the fact whether the poet intended it or not. Of course there are to be found, as in the case of almost every Persian poet, a few verses here and there in the *Diwan* which are free from amatory conceits and deal with topics other than those of love but these are "few and far between".

In addition to *ghazals*, which have been discussed above at some length, Dairi has composed a few miscellaneous poems containing *Muqa'tta't* (Fragments), *Ruba'yyat* (Quatrains), *Qasidas* (Panegyrics) and *Tarikhs* (Chronograms). As a specimen I give below some verses from each category. One of the fragments is as follows:—

گرچه مرغِ دلم شکستم پرست
از شکستن هزار پر دارد
گرچه زخمِ فلک جگردار است
همّت از دل و جگر دارد
بے نیازم ز دلبران جهان
که دلم دلبرِ دیگر دارد
نیست از هم جدا دل و دلبر
داند آنکس که این خبر دارد
دولت از من بخواه اے درویش
که دلم گنجِ اے زر دارد
پیرِ دیرم به دیر روزے گفت
روے دل بین که جلوہ گر دارد
گفتمش روے دل چسان بیند
دیدہ من که بے بصر دارد
از نگاہے بضارتم بخشید
خواند حرفے که مختصر دارد
خواندم آن حرف و روے دل دیدم
ماجرای من انیقدر دارد

در چمن دوش چه خوش بلبل شیدا میگفت

دیری احوال تو خوش باد که شعرت حالست

How sweetly did the love-lorn nightingale sing in the rose-garden yesterday to the following effect:-

"O Dairi! may thou be happy for thy verse is ecstatic."

یک سحر دیری غزل میخواند در طرف چمن

مرغ خوش آهنگ گلشن بلبل تصویر بود

One morning Dairi was reciting a *ghazal* (of his) by the side of a rose-garden, The sweet singing bird of the rose-bed was struck dumb just like a nightingale in a painting.

هند را تسخیر کردم دیری از تیغ زبان

زین غزل اکنون مسخر سند و کابل میشود

O Dairi! I have subjugated India with the sword of my tongue, Now Sind and Kabul will be controlled by this *ghazal*.

چنان دیری زمین اینغزل را کرد گلکاری

که هر بلبل گلی از رنگ معنی آرزو کرد

Dairi has raised such beautiful flowers from the soil of this *ghazal* (i. e. composed beautiful verses in this metre*)

* Here there is a pun on the word 'Zamin' which means 'soil' as well as the 'metre' of a poem.

That every nightingale (i. e. poet) has cherished a desire for a rose (i. e. an idea) which is ideal in the colour of its realism.

شعر دیری شعله انگیز است در اطراف هند
بسکه تیز است این غزل آتش بایران افکند

The verse of Dairi is blazing with flames throughout India, This *ghazal* is extremely inflammatory, it will set fire to Iran.

نمک کشمیر را از شعرت اے دیری فراوان شد
کنون شورے بملک قندهار و کابل اندازم

O Dairi! thy verse has provided Kashmir with abundant salt (i. e. animation and charm), Let me now raise an uproar* in (provide with salt i. e. charm) the countries of Kabul and Qandahar.

دیری از کشمیر تا ایران زمین یارا کراست
تا تلاش این زمین طبع غزل گوئش کند

O Dairi! who is there who has the power to claim a poetic disposition In trying his hand at this metre from Kashmir right up to the land of Iran.

ازین اشعار تر یارب که دیری گفت میگویم
که آب زندگی همواره جاری باد در جوئش

In view of the beautiful verses composed by Dairi I pray to God

* Here again there is a pun on the word 'Shor' which means noise and uproar as well as salt i. e. charm and animation.

Khāqānī and 'Urī', even some of the popular poets of great eminence like Nizāmī of Ganjā and Hāfiz of Shīrāz have not desisted from such a practice. Let me here quote only a few such verses out of many from the *Diwan* of Hāfiz:-

غزل گفتی و در سفتی بیا و خوش بخوان حافظ
که بر نظم تو افشاند فلک عقد ثریا را

Thou hast composed a *ghazal* and strung pearls;
O Hāfiz! come and sing it sweetly,
So that the sky may present the string of the
Pleiades as an offering to thy verse.

حسد چه می بری اے سست نظم بر حافظ
قبول خاطر و لطف سخن خداداد ست

Wherefore do you envy Hāfiz, O you poetaster!
An apt genius and a graceful style are God-
given gifts.

در آسمان چه عجب گر ز گفته حافظ

سماح زهره برقص آورد مسیحا را

What wonder if in the heaven through the words
of Hāfiz
The song of Venus should make Christ dance?

حافظ حدیث عشق تو از بسکم دلکش است

نشید کس که از سر رغبت زبر نه کرد

O Hāfiz! thy love-song is extremely delightful,
There is none who heard it and did not com-
mit it to memory with great delight.

شعر حافظ هم بیت الغزل معرفت ست
آفرین بر نفس دلکش و لطف سخنش

Every verse of Hāfiz is the royal couplet of a
ghazal on Divine knowledge.
Let his delightful utterance and graceful style
be admired.

ندیدم خوشتر از شعر تو حافظ

بقرآنم اندر سینه داری

I swear by the Qurān which thou possessest
within thy bosom (*i.e.* rememberest by heart)
O Hāfiz! that I have not seen a better verse
than that of thine.

حافظ حدیث سحر فریب خوشتر رسید

تا حد مصر و شام و باقصای روم و رے

O Hāfiz! thy magic-deceiving delightful topic
has reached

The confines of Egypt and Syria and the boun-
daries of Rum and Ray.

ز شعر حافظ شیراز میگویند و میرقصند

سیم چشمان کشمیری و ترکان سمرقندی

The black-eyed ones (*i.e.* beauties) of Kashmir
and the Turks* of Samarqand
Recite the verses of Hāfiz and begin to dance.

Dairī, likewise, boasts of his poetry in preference
to others. The following are only a few instances:—

* A Turk is the term used in Persian for a sweetheart by reason of his fair complexion and wanton cruelty for which he is notorious. These qualities characterize a beloved.

If the devil of concupiscence does not lead me
astray,
The foot-print of the old man (spiritual guide)
is for me a stone of Solomon's ring.*

خاک بر سر عاقبت چون گنجها خواهند بود
خواجگان بیهوده دائم آرزومند ز راند
پے برند آخر بگنج حسن بے پایان دوست
در جہاں آفاقہ عاری از تمناے ز راند

Since the treasures will return to the earth
after all,
Lovers of wealth cherish a desire in vain to
obtain riches for ever.
Those who are free from the desire of riches in
the world,
In the long run succeed in finding a clue to the
treasure of God's infinite beauty.

تا نقش بندگی نہ زنی بر نگین دل
اے نادھوے دھر ھو نام زینہار
گلبنگ کش ز کلمہ درویش گامیاب
از منعمان دھر ھو کام زینہار
خواب دراز سلسلہ جنبان مرگ است

یک شب مخسب تا سکر از شام زینہار
So long as you do not engrave the stone of
the heart-ring with service,

* *Jam* is used as an abbreviated form of *Jamshid* as well as for *Solomon*. Here the word has been used for the latter. King *Solomon* is said to have been in possession of a magical ring by means of which he held under his control all sorts of creatures.

O seeker of worldly fame! never hanker after
a name.
Extract benedictions from the hut of a successful
dervish,
Do not ever expect your wishes to be fulfilled
by the worldly rich.
A long sleep knocks at the door of death,
Do not sleep even for a single night from
evening till morning.

چشم امداد ز کس نیست کہ دھرم سازد
پنبہ داغ دل خویش گنم اختر خویش

I cherish no hope of help from anyone in the
application of a balm,
Let me regard my own stars as cotton for the
scars of my heart.

ز بیوفای یاران دھر ھے ترسم
نہ از کواکب و نہ از سپہر ھے ترسم
I am afraid of the faithlessness of worldly friends,
And not of the stars or the sky.

It is not unusual for a Persian poet to talk vauntingly of his merit and declare himself superior to others, whether he actually holds such a position or not. Though self-praise is no recommendation, as the well-known maxim says, and should be rather treated cautiously, yet such a practice on the part of a Persian poet has never been looked down upon nor even objected to by the critics, but rather admired if the vaunter has been able to couch his boast in dignified language. A poet does so generally in the *Maqta*, i. e. the closing verse of a poem in which he uses his nom-de-plume. Besides some of those poets of great fame who gained notoriety for their pedantry such as

فگندم در صف شیراں پے صید سخن ہوئے
دل صد چاک من دام خیال تازہ آہوئے

I raised a cry of ho ho before the line of lions
to prey upon an idea,
My heart rent into a hundred pieces is a snare
to entrap the thought of a young deer
(lovely-eyed sweetheart).*

Dairi sometimes plays the role of a moralizer and
instructs us in the ways of right conduct accor-
ding to his own views. Here are a few examples:-

مکن تیز بر غیبت کس زباں را
مرنجان حضور دل عارفاں را
مباش ایمن از صولت جذبہ دل
کہ ریز آورد بر زمین آسماں را
مکن گفتگو بے ادب با بزرگاں
مجنباں ملرزاں زمین وزماں را

Do not be sharp-tongued in backbiting anyone,
Do not disturb the peace of mind of the gnostics.
Do not be secure against the violence of the
heart's zeal,

For it pulls down the sky to the earth,
Do not talk to the elders in an unmannerly way;
Do not cause a shock and shaking to heaven
and earth.

از اجل غافل ز روباہ بازی دنیا مشو
شیر گیری نیست چشم خفتم خرگوش را

* The 'line of lions' probably stands for great poets.

Do not be heedless of Death through the decep-
tive ways of the world,¹

The eyes of a heedless hare cannot capture a lion.

کس دریں باغ کسے را چہ کند ہمراہی
سرو پا در گل و گل پا برکاب است اینچا

واعظ شہر غلط گفت کہ فردا ست حساب

بیوقوف است کہ امروز حساب است اینچا

How can anybody accompany a man in this garden
(i. e. the world)?

The feet of the cypress are stuck in the mire
and the rose is about to depart from here.

The preacher of the city was wrong to declare
that the account of one's deeds is to be ren-
dered tomorrow (i. e. on the Judgment Day);

He is a fool (to say so) for the accounts are cal-
culated here (i. e. in this world) today.

از سود زیاں پدید آمد

بازار چو گرم شد دوکان سوخت

Loss has accrued from gain,

As soon as the market became brisk, the stall
caught fire.²

اگر ز رہ نبرد دیو نفس آمارہ

نگین خاتم جم نقش پائے پیر من است

1. Rubah-bazi- the sly and cunning ways of a fox i. e. decep-
tive ways.

2. Here the translation cannot convey the idea of the poet even
roughly. In the second hemistich 'garmiye bazaar' which
has been translated by the words 'briskness of the market'
and literally means 'the heat of the bazaar', has been used
not only in the sense given above but made use of, in
its literal sense also with the object of causing conflagra-
tion to the worldly goods which a man accumulates with
great earnestness. The 'stall' has been used for the world.

نمیدانم ز عکسِ رویِ گلغام که گلچین است
 که دامان نگه را رنگ ریز است آب آینه
 بزیر سایه هژگان شوخش بسکه بیتاب است
 به بند آهن است و در گریز است آب آینه
 نبود است ایخچین حکم سکندر در جهان جاری

که از دست تو کج دار و مریز است آب آینه

The lustre of the mirror produces waves on account of the reflection of her roguish eyes. Nay I am wrong, rather the lustre is in a mood to run away.

How can I attend to egoism (literally to see my face) when sacrifice is not a mere sport?

The lustre of the mirror is a sharp sword by reason of the reflection of her eyebrows.

I do not know from the reflection of whose rosy face the lustre of the mirror is a gatherer

of roses. For it is shedding colour from the side-long glance.

The lustre of the mirror in spite of having steel fetters is fleeing*

Being extremely restless under the shade of her roguish eyebrows.

Alexander's command was not so prevailing in the world

* In the early times mirrors used to be made of steel and it is with reference to this that the poet uses the words "steel fetters".

As the lustre of the mirror in thy hand with regard to the order: "Hold it bending but do not let it fall".*

چه خورم باده ملول است ز من شاهد بخت
 زین غبار است به ناب قراب آلوده
 به سبب بستم امروز گل و نسرين نيست
 خار هژگان هم شب بود گلاب آلوده

How should I take wine? the beloved of my fate is displeased with me. It is due to this displeasure (literally dust) that the pure wine has become mingled with dust. It is not without reason that I possess a bed of roses and jonquils today. The thorns of the eyelashes were besmeared with rose-water throughout the night.

چرا بهتان واعظ را کنم تکرار در مجلس
 جواب جاهلان استاد من گفته است خاموشی

Why should I repeat in the assembly the calumnies indulged in by the preacher? My master has said, "The answer to the ignorant should be silence".

* In this verse there is a reference to the order of a king of the old times who asked a slave of his to hold in his hand a cup full of water in a bending way but not allow the water to fall. The slave was at a loss to understand as to how he should carry out such an impracticable order and expressed his inability to do so. Here Alexander has been used for the king. The poet means to say that the orders of the king could not be carried out but the lustre of the mirror does carry out such an order of the beloved inasmuch as it bends low but does not fall away.

The angel of the unseen realm communicated the (following message) to the ear of my heart:—

"O Dairī! go on thou drinking the wine-cup; I shall conceal thy faults."

عشق ورزیده ام و چشم ترے یافتہ ام
چشم بد دور کہ کان گہرے یافتہ ام

میدہم دل بہ ضعیفان و کلام شیرین

مژدہ اے مور کہ تنگ شکرے یافتہ ام

چہ کند دام خم طرہ ساقی امشب

کہ ز موج بط ہے بال و پرے یافتہ ام

حیف باشد کہ کدم مذکورہ اشک و رخ زرد

ہنک از دولت غم سیم و زرے یافتہ ام

I practised love and secured tearful eyes,
I have discovered a mine of pearls—may the evil
eye be far from it!

I inspire the hearts of the weak (insignificant
ones) with courage through my sweet verses,

Happy news to you O ant! for I have got an
ass-load of sugar.

What will the snare of the curly locks of hair
of the cup-bearer do tonight?

For due to the waves of the wine-goblet I have
secured wings and feathers.

It would be a pity if I complain of tears and
a pale face,

I who have procured silver and gold out of the
wealth of sorrow.*

* 'Tears' stand for silver and 'pale face' for gold.

خم کنند خود از گردنم مدار دریغ
شکار لاغرم اما ز صید گاہ تو ام

Do not grudge my neck the loop of thy noose,
I am insignificant game no doubt but belong to
thy hunting-ground.

باغبان رخنہ دیوار عبث ہے بندی
دل بہ صد راہ رود سوئے گلستان از من

O gardener! you are closing the chink of the
wall in vain,

My heart is leaping forth from me towards the
garden through a hundred passages.

سرو را همسر نوشتم با قد دلجوئے او
تا برون قارد دلم را شانم از گیسوئے او

I declared cypress to be her equal in her graceful
stature,

In order that the comb may not throw my heart
out of her tresses.*

ز عکس چشم شوخس موج خیز است آب آئینہ

غلط گفتم بانداز گریز است آب آئینہ

بخود بینی چہ رو آرم کہ سر بازی تماشا نیست

ز عکس ابروانش تیغ تیز است آب آئینہ

* Here there is a reference to the fact that combs used to be made of the cypress wood. The poet says that though the cypress cannot be called as graceful as the stature of the beloved, yet he has done so only to flatter it in order that his heart which is involved in the tresses of the beloved may not be thrown out by the comb made of the cypress wood.

Who has communicated the news of the madness
of my heart to the desert?
Majnūn¹ has departed in one direction and the
deer in the other.

Since the sun has tried to maintain an equilibrium
with the beloved in the scale-pan of the balance,
It is fair if the former is in the descendant
while in the Sign of Libra.²

O Dairi my heart is delighted with the fervour
contained by the (following) hemistich of Sāib :-
"That rose (i. e. beloved) is a match from all
the roses put together."

As will be seen from the last verse given above,
of which the second hemistich has been borrowed
by the poet, he has composed this *ghazal* in imitation
of Sāib and in my opinion with great success. It
would be interesting to compare the two poets here,
but since unfortunately no rhyming-word is common
in their verses a comparison is not of much use.
On the whole, however, there is not much difference
between them with regard to their respective merit.
In this connection, the reader may find the follow-
ing verse of another Kashmiri Pandit poet Pt. Sat
Rām Baqāyā "Baqā" of interest, which, though it
does not contain a rhyming-word common with that
of either that of Saib or Dāiri, is also not without
grace. It runs:—

1. Majnūn, which literally means insane or mad, was the name of the lover of Laylā whose story is given in the poetical romance of "Laylā and Majnūn" by the celebrated poet Nizāmi. Majnūn is said to have roamed about in the desert in search of Laylā. A deer also is a hunter of deserts.
2. In this verse the poet has used two words "Mizān" and "Tarāzū" both of which mean a 'balance' or scale but the former means also the Sign Libra in which while the sun enters it, it is in the descendant according to the astrologers. The poet says that since the sun wanted to maintain a balance with the beloved in point of splendour and beauty it has witnessed a decline and that is quite fair.

تا پرده برفتاد از آن رو بیکطرف
یکسو پرید رنگ ز گل بو بیکطرف

As soon as the veil was lifted up from that
face to one side,
The colour of the rose took to flight in one
direction while its scent departed in the other.

حلقه بیرون در چشم سمندر امشب ست
شعله خورے دوش یارب زد در کاشانه ام

The knocker outside the door has turned into
the eye of a salamander tonight.
For O Lord! a flaming beauty knocked at the door
of my house last night.*

از بهر خدا پند مگوئید بگویشم
کز حلقه بگوشان بت باده فروشم
افتادگی شمع شد از تیز زبانی
استاده از آنم که دریں بزم خموشم
از غیب بگوش دلم آورد شروشے
دیری تو قدح نوش که من عیب پیوشم

For God's sake do not whisper advice into my ears,
For I am one of the slaves of the wine-selling
beloved.
The fallen state (i. e. the reduced condition)
of the candle is due to the sharpness of its
tongue (burning wick),
I stand erect because I am silent in this assembly.

* This verse also has been admired by critics for its originality.

The anemone has become restless on the hill-side,
For the heat of my heart's scar has set the desert
on fire.¹

هر شعله گل است و دود سنبل
ای بیخبر از بهار آتش

Every flame is a rose and the smoke a hyacinth,
O you who are unaware of the new spring-time
of fire.

دل من آب شد در خون نشست و نیست آرامش
اگر بلبل فرنجد شبم گل ده هم نامش
کجا لطف کف ساقی تواند رفت از یادم
بجای رشته بر انگشت پیچیدم خط جامش

My heart turned to water, welters in blood and
knows no rest,
If the nightingale does not take offence, I would
call it the dew-drop on the rose.²
How can the favour of the cup-bearer's hand
escape my memory?
I have stroked the line of his cup with my finger
(to aid my memory) instead of using a string.³

1. *Na'l dar atash*— an idiom meaning to be restless. The poet means to say that due to the scorching heat of his heart's scar the desert caught fire in such a wild manner that the anemone even though situated higher on the hill-side felt insecure and was, therefore, restless.
2. This is another beautiful verse of the poet and is rather original both in thought and execution.
3. *Rishta bar angusht pechidan*— to tie a string round the finger. It is a practice with some people to tie a piece of string round a finger to remember a thing.

چرا در فکرها مانم که بستاند اجل جانم
گنم این رشته را پیوندها با قار گیسویش
بهای استخوانم جوهری لعل و جواهر گفت
که بسمل گشته ام از قیغ جوهردار ابرویش

Why should I cherish anxieties about losing my
life at the hand of death?
I shall fasten the thread (of my life) to the
strands of her tresses.
The jeweller declared the gems and rubies to be
the price of my bones,
For I have been sacrificed by the glittering
sword of her eyelashes.

آن سرو ناز با قد دلجو بیکطرف
زین چشم آب خیز روان جو بیکطرف
از وحشت دلم به بیابان خبر که کرد
مجنون بیکطرف شد و آهو بیکطرف
خورشید را وبال به میزان روا بود
با یار پل شد به ترازو بیکطرف
دیری ز شوق مصرع صائب دلم شگفت

"گلها تمام یکطرف آن رو بیکطرف"
That delicate cypress (graceful beloved) stands
on one side with her charming stature,
While a stream is flowing from these tear-shed-
ding eyes of mine on the other.

- * *Tegh-i-jauhar dar*— a bright, glittering or well-tempered sword, possessing the blackish marks called 'Jauhar' which also means a jewel.

قطره های اشک میدانیم ما از جان عزیز
هے بود از رستم آری گوهر غلطان عزیز

بیخبر پیرے که از تو لای دل است

داند از بیدانشی ها گوهر دندان عزیز

آرزو مند گل بے خار از باغ دلم

در خیالم نیست یاراں نو گل خنداں عزیز

معنی رنگین برایم نو گل است و نو بهار

نیستم بلبل که میدانم گل و ریکاں عزیز

We hold our tear-drops dearer than our life,
Indeed the rolling pearls are dearer than the

thread.*

The old man who is unaware of the lustrous

pearls of the heart,
Owing to his ignorance and folly loves the

pearly teeth.

I yearn for a rose devoid of a thorn from the

garden of my heart

For, O my friends! in my opinion the freshly-

blossomed smiling rose is not worth much.

For me a beautiful idea is the freshly-blossomed

rose and the new spring.

I am not a nightingale to be attracted by the

rose or the sweet basil.

اگر شمع ست میکاھد و گر مینا ست میغلطد
بہ پیش قامتش در بزم ما مشکل قیام کس

If there is a candle it becomes smaller and if
it is a goblet it tumbles down,
In our assembly it is difficult for any one to

match her stature.

1. 'Rolling pearls' stand for tear-drops and the 'thread' for life.

مطلب از سیر جهانم شوق دیدار است و بس

این پریشانی برای طره یار است و بس

بادء عشرت بجام چرخ مینائی فریخت

خاطرم شاد از لب میگون دلدار است و بس

My object in traversing the world is merely to
see the sight (of my friend);

This distraction (of mine) is only for the sake
of the beloved's tresses.

The azure sky has not poured the wine of enjoy-
ment into my cup.

But my heart is delighted with the wine-coloured
(i. e. red) lips of my sweetheart,

بے رخت رنگ بهار اے گل خنداں آتش

دود بوے گل و گل شعله گاستان آتش

آن پری چهره مبادا در اغیار زند

که زند رشک به کاشانه یاراں آتش

لالم را فعل در آتش کمر کوه فتاد

گرهے داغ دلم زد به بیابان آتش

O smiling rose! the comeliness of the spring is
a fire in the absence of your face.

The smell of the rose is a cloud (of smoke),
the rose a flame and the rose-garden a fire.

May that fairy-faced one not knock at others' door
So as to set the fire of envy to the house of

friends (i. e. lovers).

On account of extreme thirst I was at the point
of death,
But my beloved came to my help with the water
(i. e. brilliance) of her dagger.
حُسنِ عالمِ سوزِ آن مہ آفتابِ حشر است

عاشقانِ زینِ وجہِ آئینِ از حسابِ محشر اند
The world-consuming beauty of that moon
(i. e. beloved) is the sun of the Doomsday.
It is for that reason the lovers are free from
rendering an account (of their deeds) on
the Day of Reckoning.
روی بکوئے رقیبانِ عرقِ فشان تا چند

رود بخاکِ درِ اشکِ عاشقانِ تا چند
پیالہ گیر ز خونمِ درین چمنِ آخر
بجامِ لالہ کشی آبِ ارغوانِ تا چند

How long wilt thou continue going into the
streets of (my) rivals in a state of perspiration?
And how long will the pearls of the tears of
lovers go on falling on the ground?
Hold a cup of my blood in this garden, after all
How long wilt thou quaff the purple-water
(i. e. the wine) in the cup of a tulip?

آفتابِ از بس طرفِ طرفِ خواہد شکست
ماہِ من چوں پرده بر رخسارِ تابان افگند
The sun will feel elated with joy*

* *Taraf-i-kulah shikastan* — to bend the rim of a hat, an idiom which means to be overjoyed. The idea of the poet is that when the beloved hides her face under a veil the sun can manifest its splendour which would otherwise be overshadowed by her beauty. Hence the sun is overjoyed.

When my moon will draw a veil over her
resplendent face.
یار با کوهِ دگر همسر و همشانم کرد
بر سرم تیغِ زد و لالہ بدادانم کرد

My beloved has once again exalted me to the
lofty position and grandeur of a mountain,
She has applied the sword to my head and
filled my skirt with anemones.*

بے سببِ دیری نہ کردم گوشہ صبرا پسند
شہر از چشمِ خطر دارد کہ سیلاب آورد
O Dairi! I have selected the corner of the desert
and this is not without a reason,
The city is in danger of being flooded due to
my (tear-shedding) eyes.

چشمِ فتانِ تو هر ساعت بہ نیرنگِ دگر
از نگاہے صلح دے سازد ئے جنگِ دگر
شیشہ خالی کرد و بر جامِ حریفانش نگاه
مستیءِ دیری چه کم از عقل و فرهنگِ دگر

Thy bewitching eyes are adopting an attitude
of peace every moment in a miraculous way,
By means of a glance only with a view to declare
a war anew.
Dairi emptied the flask but his eyes are set
on the cups of his rivals,
His intoxication in no way less than the reason
and wisdom of others.

* The sword represents the ridge of the mountain and the anemones which grow on the hillside stand for the blood-drops shed by the sword.

The feet of thought were fettered like those of
a madman.¹

عاقبت زاهد تمنای ہے گلرنگ کرد
شیشہ ہے در شکستِ توبہ کارِ سنگ کرد

After all the ascetic yearned for the rosy wine,
The flask of wine played the part of a stone
in breaking his vow.²

My heart has not been trampled by sorrow
caused by the afflictions of the world,
My mirror grappled with the rust as Alexander's
mirror worked against the Ethiopes.

صبح است و گلفروشِ بازار ہے رود
گل زر بکف بطرزِ خریدار ہے رود
مانند آہ از لبِ جو سرو ہے پرد

سرو روانِ من چو بگلزار ہے رود
منصور را بحدرسہ درد ہے بریم
طفای ست نے سوار کہ بر دار ہے رود
دویم سفید گردد و افتد بچشمِ موے
از خاطر کجا کمر یار ہے رود

It is morning and the florist is going to the
market,

¹ This verse involves a double meaning. Firstly, it means that the thought of the lover visited that fairy-like beloved wherever she fell asleep and went mad, since it was supposed that one who saw a fairy went mad. The feet of thought were therefore fettered. Secondly, that since the fairy (i. e. the beloved) was asleep, the thought was bound by feet so that it might not disturb her.

² This is also one of the beautiful verses of the poet.

The rose, like a customer, approaches her with
money in its hand.

As soon as my moving cypress (i. e. graceful-
statured beloved) goes into the garden,
The cypress tree vanishes like a sigh from the
stream-bank.

Let us conduct Mansur¹ to the school of the
pangs (of love),

In mounting the gallows he is merely acting as
a child riding on a reed-cane.

My hair is turning grey and the superfluous
eyelashes are growing in my eyes,

But how can the picture of my beloved's waist
leave my mind? ²

عشقش دلِ غمین مرا غم گداز شد
عمرم بہ بحثِ زلفِ درازش دراز شد
از نیم ناز مستِ طرب کرد ساقیم

پیمانه ام ز منت ہے بے نیاز شد
کارم رسیدہ بود ز بس تشنگی بجاں
یارم ز آبِ خنجر خود کارساز شد

Her love became a melter of my heart's sorrows.
My life was prolonged by talking about her
long tresses.

The cup-bearer enraptured me with half a blandish-
ment.

My measure has become independent of the
obligation of wine.

¹ Mansur bin Hallaj was the celebrated mystic of Baghdad who is said to have realised God and uttered the formula (I am the Truth i. e. God) for which he was barbarously executed in 922 A. D.

² The thinness of waist is a mark of beauty according to the Persian poets and it is compared to a hair.

After all she dissolved the fire of the rose
with the enchantment of her coquetry.
Thus the elegance of the spring was put to
shame by that rose (i. e. sweetheart).
The grinning smile of the beloved on the out-
skirts of the garden
Caused the bud to shed the dew-drops like teeth
from its narrow mouth.
Last night the tyrant (unkind beloved) went away
intoxicated from the assembly of merry-makers,
And dropped the cup of wine from her hand
with the intention of shedding my warm blood.
It was not easy to enter into her inaccessible
sanctuary,
But the passion of my love removed the cap of
pride from the head of every sentinel.

پیوند جان من به غم روزگار نیست
این رشته را بطرّه ساقی تسلسل است

My soul is not associated with the sorrows of time,
This thread (of my life) is entwined with the
tresses of the cup-bearer (i. e. the beloved).

آسمان از سرن مہری عاقبت رسوا شود
بستم ام دل را بگیسوے بت آتش مزاج

In the long run the sky will be ashamed of its
cold treatment,
I have fastened my heart to the tresses of a
fiery-tempered beloved.

از تماشای رخ آن نازنین پرهیز کن
کین چراغ از باد دامان نگه گل می شود

Abstain from enjoying the sight of that delicate-
bodied one (sweetheart).
For this lamp gets extinguished by the gust of
wind caused by the flapping of a side-glance.

چه رنگ است اینک از نیرنگ رخسار عرفناکش
ز آتش آب خیزد شعلہ سر از آب بردارد

What a colour is this that through the miracle
of her perspiring cheeks,
Water rushes forth from fire and the flame
emerges from water.*

آمد آن گل پیرهن نظارہ را گلچین کنید
پنجم ہرگان ز گل چیدن چو گل رنگین کنید
بر کمان آسمان زہ بست و تیر انداز شد
قوت بازوے تیر انداز را تحسین کنید

That rose-garmented beloved has appeared, let
your beholding act as a gatherer of roses.
Make the claw of your eyelashes coloured like
the rose by plucking the roses.
She strung the bow of the heaven and acted
as an archer,

Admire the strength of the archer's arm.
بستم زنجیر چوں دیوانہ شد پای خیال
هر کجا خواب آن پری بر مسند سنجاب کرد

Wherever that fairy (i. e. beloved) slept on an
ermine bed

* Here 'fire' stands for the glow of the cheek and 'water' for the perspiration.

A number of scars has been left on my heart on
 account of her speed in hot haste.
 The rising place of the sun is a stall without
 any decoration,
 I have yet only described a part of the adorn-
 ment of my beloved's market.
 O breeze! for God's sake believe me, the new
 spring of life is a burden to my mind
 In the absence of the languid narcissus (lovely-
 eyed beloved).

از پرده کشید عاشقان را
 روئش که هنوز در نقاب ست
 از آتش عشق ماه رویان

این خانه تمام آفتاب ست
 بشتاب بدیدن گلستان

رنگ گل و لاله را بشتاب ست

Her face, which is still veiled,
 Has caused the lovers to be discovered.

Due to the fire of love of the moon-faced ones
 (i. e. beloveds)

This house (i. e. the world) is overflowing with
 lovers.

Hasten to enjoy the sight of the garden,
 For the beauty of the roses and tulips is in
 its prime.

خاطر دریا دلاں رنج اگر

ماجرای چشم تر خواهم نوشت

The hearts of the generous-minded will be offen-
 ded

If I were to give an account of my tearful eyes.*

* The poet says that he sheds tears more profusely than
 the generous-minded give away things in charity.

خسرو از سختی خارا مناز
 کوهکن را جان شریں در تن است

O Khusraw! do not be proud of the hardness
 of the granite-rock
 For the mountain-digger (Farhād) yet possesses,
 sweet (Shireen's) life in his body.*

آتش گل را به سحر غمزه آخر آب کرد
 آب و رنگ نو بهار آن گل باین نیرنگ ریخت

خنده دندان نمایی یار در طرف چمن

غنچه را دندان شبنم از دهان قنگ ریخت

آن ستمگر دوش از بزم طرب مغمور رفت

با خیال خون گره جامه از چنگ ریخت

در حریم تنگبارش رفتنم آسان نبود

جذب شوقم کلاه نخوت هر شنگ ریخت

* The romance of "Sheerin and Khusraw" is well known.
 Sheerin, an Armenian princess married to the Persian king Khusraw,
 was the sweetheart of a stone-cutter Farhād who was promised
 the hand of Sheerin by Khusraw on the condition that he would cut
 down the mountain Bistūn into a drain through which the milk
 of the she-goats stationed on the mountain could be brought up to
 Sheerin's palace without any difficulty. Farhād is said to have agreed
 to it and worked at the digging day and night carving the images of
 Sheerin along the passage from place to place. When Khusraw learnt
 that Farhād had fulfilled the condition imposed by him which he
 never thought could have been fulfilled, he gave out that Sheerin was
 dead. On hearing the news Farhād committed suicide while Sheerin
 too at this report had a fall from her house and passed away. The
 poet means to say that Khusraw was mistaken in thinking that
 Farhād could not cut down the granite-rock. The spirit of Sheerin
 working in his veins could perform wonders. The word "koh-kan"
 (i. e. the mountain-digger) has been used for Farhād by which
 name also he is known.

Since the day the gardener raised a wall¹ round
thy garden,
Heaps of stones are left behind from the hearts
of (other) stone-hearted beloveds.
Do not unloose the band of thy tunic tonight
in the company of the capricious lover;
My hand has entered into an agreement with thy
skirt on the day of eternity past.
Thou art withdrawing thy skirt in vain from
the flowing stream of my eyes,
The path of thy strolling box-tree (i. e. graceful
stature) has been blocked by the fire of
the rose.²
My soul's cry has not been loud enough to reach
the ear of the heart,
O tyrant it seems that the arrow of thy eye-
lashes has attached the feathers of collyrium to it.³
The shameful secret of casting my impudent
looks was disclosed,⁴
The needle of my eyelashes caused the rent of
thy collar to be stitched.⁵
The Eternal Painter was absorbed in deep thought
in thy portico

1. *Diwar bastan*—to erect a wall. The poet means to say that on the day the gardener (i. e. the Gardener of Destiny) erected the wall of his beloved out of the stones of the hearts of other beloveds, heaps of them were left behind which now represent the stony hearts of the worldly beloveds.

2. *Rah bastan*—to obstruct the passage, to block the path.

3. *Par bastan*—to fasten or attach a feather.

4. *Bakhya bar ruy-i-kar uftadan*—an idiom which means to disclose a shameful secret.

5. *Chak-i-giriban bastan*—to stitch the rent of the collar, to close it.

Before he drew a portrait¹ in the colour of
realities on (the walls) of thy palace.
O Dairi! you are once again talking of love in
a muttering tone,²
The collyrium of whose eyes has sealed your
ghazal-writing lips?³

فارغم از سیم و زر سیم و زرم دیدارِ دوست
مار زلفم قانعم از گنجِ بر رُخسارِ دوست
لامِ بر سرِ پاے بر آتشِ به سیرِ باغ بود
داغها دارم بدل از گرمیِ رفتارِ دوست
مطلعِ خورشیدِ دوکانی که به آرائش ست
ذره گفتم هنوز از زینتِ بازارِ دوست
اے صبا باورِ خدا را کن که بارِ خاطر است
نو بهارِ زندگی به نرگسِ بیمارِ دوست

I am independent of silver and gold (i. e. riches);
my silver and gold lie in the sight of my
sweetheart.

I am the snaky curl being satisfied with the
cheeks of my beloved irrespective of any treasure.⁴
The beloved was taking a stroll in the garden
having her head decorated with anemones and
placing her feet on fire (i. e. in a restless and
hasty manner)

1. *Surat bastan*—to draw a portrait; to assume a form; also to be possible.

2. *Zeer-i-lab guftan*—to mutter, to mumble, to whisper.

3. *Lab bastan*—to be silent, to close or seal the lips.

4. In this verse there is a reference to an old popular belief according to which it was supposed that dragons were found over the buried treasures and guarding them.

I admit that there is collyrium in the black eyes of the beloved but it is not visible.

I admit that there is a reflection of her rubies (i. e. red lips) in the fire-red wine but it is not visible.

In view of the faithlessness of the spring-season, I hold that the newly-blossomed smiling rose in the garden, in spite of its appearance, does not exist.

To whom should I divulge the secret of my heart O God! who will believe me?

I affirm that my sweetheart is within my flask (i. e. heart) like a fairy but she is not visible.

صبح ازل تبسم دندان نماے کیست؟

شام ابد تسلسل زلف دوقاے کیست؟

دنیا ز دامن کمر غبارے ست ریخته؟

نہ اطلس سپهر سراپرده هائے کیست؟

Whose grinning smile constitutes the morning of eternity past?

And the series of whose curly tresses comprises the evening of eternity future?*

From whose skirt is this dust removed that appears in the form of the world?

And whose pavilions are the nine satin-like pieces of the heavens?

The following ghazal which I give below in full is remarkable for its flow, idiomatic language and forceful expression. The beauty of the original, however, cannot be maintained in the translation which generally

* This is one of the beautiful verses of the poet.

detracts much from a language especially in the case of verse :-

رشتهء جانم گره بادوے پیکان تو بست

غمچهء دل عهد یکرنگی به پیکان تو بست

از دل سنگین خوبان توده ها موجود اند

باغبان روزے که دیوار گلستان تو بست

وا مکن بند قبا امشب به بزم بوالهوس

دست من روز ازل پیمان بدامن تو بست

میکشی از جوئبار چشم من دامن عبث

آتش گل راه شمشاد خرامان تو بست

تا بگوش دل نشد فریاد جان من بلند

پر مگر از سرم ظالم تیر مژگان تو بست

بخیم ام بر روے کار از شوخ چشمیافتاد

سوزن مژگان من چاک گریبان تو بست

فکرها در پیشگاهت کرده نقاش ازل

صورتے از رنگ معنی ها به ایوان تو بست

زیر لب دیری حدیث عشق میگوئی مگر

سرمهء چشم که لب هائے غزلخوان تو بست

The thread of my life twined itself into a knot with thy curly hair,

And the bud of my heart entered into a covenant* of harmony with thy arrow.

*Ahad bastan or Ahad-o-paiman bastan, to enter into a covenant.

My black hair turned grey by gaining a lot of time¹
 A different termination of the longest night of
 separation from thee should appear.
 How can that bird build a nest on the lofty
 branch
 Which is every moment found foot-bound by its
 love of life?²

دیدم بخواب دوش بت جام زیب را
 در زر کشیده بود گریبان و جیب را
 برداشت پرده از رخ و بند قبا کشاد
 صد پاره کرد جامهء صبر و شکیب را
 گفتم نگاه لطف ز حال من دریغ
 گفتا بصدق کوش نفورم فریب را
 گفتم که عیب دار ز سر تا قدم منم
 گفتا خموش باش که من پوشم عیب را
 Last night I saw the beloved in a dream adorned
 with a garment
 Having its hood and breast-collar embroidered
 in gold.

1. *Shab-i-yalda* the longest night of winter. The black hair has been used in view of the darkness of the night and the grey hair to denote the whiteness of the dawn which stand for the termination of the night.

2. The idea of the poet is that one who holds his life dear and does not possess a spirit of self-sacrifice cannot aspire to achieve greatness.

She lifted off the veil from her face and un-
 loosed the ties of the garment
 Tearing into a hundred pieces the cloak of my
 patience and peace of mind.
 I said, "Pray do not grudge me a favourable
 glance situated as I am!"
 She replied, "Try to be upright for I hate trickery
 (beguilement)."
 I said, "I am full of defects from head to foot."
 She said, "Hold your breath; I shall conceal
 your faults."

ندانم شوخ مژگان که بره سایه انداز ست
 بطه را ببال موج ده انداز پرواز ست

I do not know whose roguish eyelashes have
 cast a shadow on the wine,
 The goblet of wine intends to steal away with
 its waves.

سرم در چشم سیاه یار گیرم هست نیست
 عکس لعلش در ده گلزار گیرم هست نیست
 با خیال بیوفائی های ایام بهار
 نو گل خندان درین گلزار گیرم هست نیست
 با که گویم راز دل یا رب که باور ده کند؟
 چون پری در شیشم ام دلدار گیرم هست نیست

My sword yields a lustre out of its verdigris
like a lily,
While my cry is of a different tone through
the collyrium of thy eyes.*
How can I tolerate one of thy two tresses
being within the possession of another
Even for a moment, so long as the thread of
my life does not get snapped?
The cup of wine acquires a new brilliance in
her hand,

While the wine itself assumes a different hue
by its proximity to her fresh rose-petals (i. e. lips).

Sāib:—

ز بس آب صباحت صیقلی کرده ست روئش را
نگ صدف جال لغزد تا گلای چمند ز رخسارش
چه خرم گلاستاف خوش بلند اقبال بستاف
که از مژگان بلبل آب نوشد خار دیوارش

The lustre of comeliness has polished her face
to an extreme,
The glance slides at a hundred places to pluck
a rose from her cheeks.
What a happy rose-garden and a highly prosperous
orchard!
The thorns growing over its wall being saturat-
ed by the eye-lashes of the nightingale.

* Collyrium, when it comes in touch with the throat, causes a hoarse voice. The idea of the poet is that though in the ordinary course a sword becomes blunt through rust his sword assumes lustre through verdigris which is green, just as a lily acquires freshness through verdure. Similarly a man's voice becomes hoarse by collyrium ordinarily but his mournful cry gets clearer and produces a melodious note due to the collyrium since it is applied to the eyes of his beloved.

Dāiri:—

نراکت آنقدرها جوش زد از رُوی گلنارش
که از باد پر پروانه گل شد شمع رخسارش
دل دیوانه ام را اشتیاق سیر گلزارے ست
که مژگان پریزادست خار چار دیوارش

The tenderness manifested itself with effervescen-
ce on her fire-red face to such an extent
That the candle of her cheeks was extinguished by
the gust of wind caused by the flapping wing of a
moth.

My maddened heart yearns to take a stroll in
a rose-garden,
The thorns of the enclosing walls of which
consist of the eyelashes of a fairy-born.

Space does not allow me to give more instances
of parallels in other metres and rhymes between Dāiri
and other poets but the specimens cited above will,
I believe, suffice to show his comparative skill in
verse. Now let me give below a few more verses
of the poet to show their general character which,
of course, is based on the theme of love:—

ز فرصتها سیم مویم سغیدی آشکارا کرد
شب یلداے هجرت را دگر پایاں شود پیدا
کجا آن مرغ بر شاخ بلندی آشیان بدد

که هر دم رشته بر پائیش ز ائس جاں شود پیدا

Sāib:—

بر شکستی قاز روئے ناز دامان عتاب
آب شد دل از گداز انتظار آیتن را

تا به حسن هرزه گرد او شود جائے دوچار
نیست چون آب روان یکجا قرار آیتن را

Since thou prepared thyself* to show dis-
pleasure by way of coquetry,
The heart of the mirror turned into water
through the anguish of waiting.
In order that it may come across her vagrant
beauty at any place,
"The mirror is not stationary like the flowing
water."

Dairi:—

ماه من زین بیش رخسار عرق افشان میوش
آب هے گردد بچشم انتظار آیتن را
گردش چشم پرزادے مگر در خواب دین
"نیست چون آب روان یکجا قرار آیتن را"

O my moon (sweetheart) do not conceal thy
perspiring face any more,
Tears begin to roll within the eyes of the
mirror due to long waiting.
Perhaps it has seen the moving glance of a
fairy-born in the dream,
"The mirror is not stationary like the flowing
water."

* Daman shikastan—to break the skirt, an idiom meaning
to prepare for work.

Sāib:—

میشود هر لحظه حسن او به نیرنگ دگر
هے تراود هر نفس زین پرده آهنگ دگر
مرهم کافور از ناسازگاری هے بخت
میشود بهر خراش سینم ام چنگ دگر
گرچه بیرنگ است صائب باده پُر زور عشق

زین قدح بر چهره ما میکند رنگ دگر
Every moment her beauty assumes a different
aspect.
A new tune springs forth from this note every
instant.
The camphorated ointment owing to the un-
wholesomeness of fate
Serves the purpose of another hand to scratch
my bosom.

O Sāib although the invigorating wine of love
is devoid of any colour,
It lends a new flush to our face out of this cup.

تیغ من چون سوسن از زنگار جوهر دیدهد
Dairi:—

فالم ام از سرمه چشمت باهنگ دگر
کے پسندم بکدهے تا نگسلد قاز نفس

یک سر مو از دو گیسوے تو در چنگ دگر
ساعر هے را بدستش آبروے دیگر ست
باده را از قرب گلبرگ ترش رنگ دگر

Thou art snatching away my love for thee from
my heart, take it, it is thine,
But look for a place to accommodate it in,
for the spacelessness is too narrow (for it).

Zuhūrī:—

شکر گز بند خودی دوش نجاتم دادند
مردہ بودم بہ غم عشق حیاتم دادند

مستحقانم بدریوزہ لبے بکشودم
عیش غم راحت محنت بزکاتم دادند

Thanks to God that last night I was delivered
from the bonds of egotism (by the Fates),
I was dead but was restored to life by means
of the sorrows of love.

I opened my lips (*i. e.* asked) for the alms as a
deserving one,
The enjoyment of sorrow and the comforts of
hardship were bestowed on me by way of charity.

Dairī:—
دوش از نوش لب یار نباتم دادند
نوشدارو پے امداد حیاتم دادند

آتش عشق جہاں سوز تھا کر دم
شرر شوق خدا را بزکاتم دادند

Last night I was given sugar from the sweet
lips of my beloved,
It was a treacle administered to me to prolong
my life.

I craved for the world-consuming fire of love,
But received only a spark of longing (for love)
by way of charity in the name of God.

Nazirī:—

دن کہ بر گلبن آشیان دارم
چہ غم است از فناے بال و پر
بسکہ از شوق سینہ در جوشم
پاے تقدیم میکند بصرم

What do I mind losing my wings and feathers,
I who possess a nest on the rose-bough?
I am extremely excited through my love within
the bosom,
My feet seeking precedence over my head.

Dairī:—

گفتم آیم ز شوق بال فشان
گرم رفت آنچنان کہ سوخت پر
ترسم از سایہ ام زمین سوزد
سایہ افگند عشق او بصرم

I said I should proceed to greet her with out-
stretched arms* with the warmth of love,
But she went away in such hot haste that my
feathers were consumed.
I am afraid the earth will catch fire through my
shadow,
For the shadow of her love is cast over my head.

* *Bal afshan* or *fashan*-with outstretched arms, rejoicingly.

Who is going to carry our message to one
who has gone away from us in anger, saying,
"Come back we have thrown down the shield¹
(i. e. surrendered) if it is a matter of war."

'Irāqī:—

ازاں زمان کہ خرابائے دلم ربود
مرا هواے خرابات و نغمہ چنگ ست
مریز خون عراقی و آشتی پیش آر
کہ آشتی بہم حال بہتر از جنگ ست

Since the time a tippler² has snatched away my
heart,
I have a desire for the tavern and the tune
of the harp.
Do not shed 'Irāqī's blood, rather adopt an
attitude of peace,
For peace under all circumstances is better than
war.

Jāmī:—

مکن بہ حلقہ ما ذکر رشتہ تسبیح
کہ گوشہ ہاں بر پریشم چنگ ست
ز صلح و جنگ کسانم غم تو فارغ ساخت
کہ با کسم سر صلح و نہ طاقت جنگ ست

1. Sipar andākhtan—to throw down the shield, an idiom
which means 'to surrender'.

2. Kharabāti—a haunter of taverns, a tippler—used for a
beloved.

Do not make mention of the string of a rosary
in our circle,
For the ears of the members of our assembly are
attuned to the string of the harp.
Your love has delivered me from making peace
or war with others.
I have no idea of making peace with or waging
war against anyone.

Dairī:—

چساں بگوش دلم پند پیر ہے سازد
کہ دلنشین من آواز داکش چنگ ست
فلک بترک ستم گفت و مہربان گردید
ہنوز ماہ من آمادہ بر سر جنگ ست

How will the advice of the old man (preceptor)
suit the ears of my heart,
When the charming tune of the harp has taken
possession of me?
The sky has given up oppression and adopted
an attitude of kindness,
But my moon (i. e. sweetheart) is still bent on war.

In this connection I am reminded of a beautiful
verse of Zuhūrī which, though it does not possess a
common rhyme with any of the verses given above,
is in the same metre. It has pleased me and I hope
may please some of the readers. It runs thus:—

ز دل محبت خود ہے بری بے از تست
ولیک فکر مکان کن کہ لا مکان تنگ ست

Hāfiz in his own charming way puts it thus:—

بَلْبَلِے برگِ گلے خوشترنگ در منقار داشت
 وندراں برگ و نوا خوش ناله‌ای زار داشت
 گفتمش در عین وصل این ناله و فریاد چیست
 گفت مازا جلوهء معشوق در این کار داشت

A nightingale was holding a beautiful rose-petal
 in its beak,
 And while equipped thus was lamenting bitterly.
 I said to it, "What is all this lament and cry
 in the very midst of union?"
 It replied, "The manifestation of the beloved has
 involved me in this affair."

Dairi also expresses this idea as follows:—

دوش رفتم به گلشنی که درو
 سبزه نو خیز و غنچه نوزاد ست
 ناله بلبلم به گوش آمد
 گفتمش اینچہ شور و فریاد ست
 گفت بیوج نیست ناله من
 روی گل آفت است و بیداد ست

Yesterday I went into a rose-garden in which
 (There) were fresh verdure and newly-blossomed
 buds.

The nightingale's lament came to my ears.
 I said to it, "What is all this hue and cry?"
 It replied, "My lament is not without a reason.
 "The appearance of the rose is a (source of)
 hardship and torment."

Among some of the well-known poets of the
 earlier and the later periods, such as Sa'di, Hāfiz,
 'Irāqī and Jāmi and Zuhūrī, Nazirī and Sāib respec-
 tively, after whose models Dairi sometimes writes,
 he seems to have been impressed only by Hāfiz and
 Sāib in comparison to whose writings also his verses
 on the whole cannot be said to be very inferior on
 occasions if not throughout. I think this fact alone
 should be considered praise enough in favour of a
 Persian poet of Kashmir with all his disabilities to
 which a reference has already been made. A few
 instances in this connection, wherein the poet adopts
 their form, metre and rhyme, are cited below side
 by side with their verses for a comparison:—

Sa'di:—

چه تربیت شنوم یا چه مصلحت بینم
 مرا که چشم به ساقی و گوش بر چنگ ست
 بخشم رفتن مازا که ہے برد پیغام؟
 بیا که ما سپر انداختیم اگر جنگ ست

To what admonition should I listen or what
 counsel should I heed?
 I whose eyes are directed towards the cup-bearer
 and ears attuned to the harp!

Although the goblet of the sky is devoid of
the wine of merriment,
The cup-bearer out of his kindness is concerned
about my sorrowful heart.
The newly-blossomed and fresh rose is a beautiful
idea of mine,
While the warble of the nightingale is a song
of praise and admiration for me.
I am independent of silver and gold and pray to God
For the riches of love in which lie my grandeur
and dignity.
O Dairi! what do you ask me about the where-
abouts of my friend?
This poor heart of mine is a wonderful resting-
chamber of his.

Hāfiz :—

اگرچہ بادہ فرح بخش و باد گلہیز ست
بیانگ چنگ مذکور ہے کہ محتسب تیز ست
ز رنگ بادہ بشویند خرقہ ہا از اشک
کہ موسم ورع و روزگار پرهیز ست

Although the wine is of an exhilarating effect
and the atmosphere fragrant,
Do not take wine in accompaniment of the music
of the harp, for the censor is vigilant.
Wash off the colour of wine from the garments
with tears,
For it is the time of piety and the age of
abstinence.

Dairi:—

ز بحر عشق حذر کن کہ شعلہ انگیز ست
بجائے آب دریں ورطہ آتش تیز ست
بدور لاله و گل از شراب توبہ ممکن
کجا بہار کجا روزگار پرهیز ست

Avoid the ocean of love for it excites a blaze.
There is a flaming fire in this whirlpool (abyss)
instead of water.
Do not abstain from wine during the period
the roses and the tulips last:
The season of spring and the age of abstinence
are poles apart.

The attainment of union with the bloved, which
should ordinarily satisfy a lover, is regarded by the
mystics only as an incentive to inflame his passion
all the more and not an end in itself. It
is, therefore, a source of great torment instead of
a relief after the pangs of separation are over. This
idea has been expressed by many Persian poets. Mirza
Bidil, for example, says:—

مکو یاریم و آرزو باقیست وصل ما انتظار را ماند

We are enjoying the company of the beloved
but our desire remains unfulfilled;
Our union is just like a waiting (for her).

Come away for the palace of hope is of an extremely flimsy foundation.
Bring wine, for the basis of life rests on air.

Dairī likewise repeats the idea in other words:—

چرا بہ طرفِ چمن مست خفتہ دیری
پیالہ نوشِ پیالے کہ دورِ گل تنگ ست

O Dairī! why are you lying in a state of sound sleep, (i. e. heedless) on the outskirts of the garden?
Continue to drink wine without ceasing for the season of roses is of short duration.

Compare the following selections of the two poets in which the metre and rhyme are common:—

Hāfiz—

روزگار یست کہ سوداے بتان دین من است
غمِ این کار نشاطِ دلِ غمگین من است
نا مرا عشق تو تعلیم سخن کردن گفت
خلق را وردِ زبان مدحت و تحسین من است
دولتِ فقرِ خدایا بہ من ارزانی دار
کین کراہت سببِ حشمت و تمکین من است

واعظ شہنہ شناس این عظمت گو فروش
زاتکم منزلِ گم سلطانِ دلِ مسکین من است

It is long since my passion for the beloved
has become my faith.
My concern for this affair is a delight for my
sorrowful heart.

From the time thy love has taught me the
art of composing verses,
People have praise and admiration for me on
the tips of their tongues.

O God! bestow on me the riches of renunciation
in abundance,
For this favour is a source of grandeur and
dignity to me.

Let not the preacher, who is friendly with the
police-officer, display his authority,
For my poor heart is the abode of the king
himself.

Dairī—

گرچہ مینائے فلک از مئے عشرت خالیست
ساقی از اطف بہ فکرِ دلِ غمگین من است
نو گلِ تازہ و تر معنیِ رنگین من است
نغمہٗ مرغِ چمن مدحت و تحسین من است
بے نیاز از زر و سیم ز خدا ہے طلبم
دولتِ عشق کہ توقیرم و تمکین من است
دیری از منزلِ یارم چہ نشان ہے پُرسی
شہ نشینے عجبے خاطرِ مسکین من است

He is often strikingly original in his ideas and abundantly rich in the outbursts of love and passion which is the essence of the ghazal.

It is natural to find a certain monotony of ideas in a Persian poet whose subject-matter is not varied but confined only to the theme of love, or as is generally the case with a lyricist love as well as mysticism. Dairī, who is primarily a ghazal-writer and has very little of mysticism in him, could not be an exception to this rule, though here too, he does not suffer by comparison with some of the acknowledged masters of the Persian language.

The poet seems to have tried to vie with some of the earlier poets of great repute belonging to Persia as well as the later notable and highly talented writers, including most of those who were attracted to India by the generous patronage and royal munificence of the Mughal Emperors, from whom they received an appreciation here which they could not find in their own country. Before giving a comparative selection of these poets, which is based on the common metre and rhyme of their respective verses, let me first present to the reader a few verses of the sweetest singer of Persia, I mean Hāfiz, who is matchless as a lyricist and whom few have equalled and none surpassed even among the indigenous Persian writers, along with those of Dairī to show that compared to this great poet too, he cannot be called a poor mimic.

Hāfiz:—

خیز و در کاسه زر آب طربناک انداز
پیشتر زانکه شود کاسه سر خاک انداز.

Arise and pour the water of cheerfulness (i. e. wine) into the golden cup,
Before the time the skull of your head is reduced to dust.

Dairī:—

دی پیر مغان گفت که نوش پیای
یکچند تر و تازه درین دیر بهانی
زاں پیش که پیمائے عمر تو شود پُر
از رطل گراں باده بخور تا بتوانی

Last night the old Magi¹ said to me, "Drink wine without ceasing,
"So that you may feel refreshed and rejuvenated for a while in this tavern."²
"Before the time the measure of your life is full to the brim,"³
"Drink wine from the huge cup as often as you can."

The idea contained in the verse of Hāfiz given above, has been expressed by him several times. For example, in another verse he says:—

بیاکم قصر امل سخت نُسست بُنیاد ست
بیار باده که بُنیادِ عمر برباد ست

1. The old Magi stands for the cup-bearer or spiritual guide.
2. Tavern is a metaphor for the world.
3. That is before you die.

Kaul 'Arzbeqi,' B. A., still survives him and is working as a Superintendent in the office of the Governor of Kashmir.

The *Dīwān-i-Dairi* which may be called almost the last remnant of a fairly standard Persian poetry produced in Kashmir, presents to us a style of writing that is unique in its own way. The author cannot be obviously classified among those writers of Kashmir who wrote in close imitation of the classical writers of Persia and India, or those who came into contact directly or indirectly with their contemporaries, when the country was under the influence of the culture of the Muslim rulers whose mother-tongue and court-language was Persian. Nor can he be included among those who tried to maintain the standard of an ornate style of the later poets by having recourse to such artifices and conceits as were employed by them to display their great scholarship and learning. Nor can he fall under the category of those who, irrespective of following any particular model, passed for prolific writers of compositions in various forms after benefiting from the study of the Persian *belles-lettres* to which they devoted themselves wholeheartedly. The author, on the other hand, belongs to a period in which the Government, by following the example of the rulers of British India, substituted Hindustānī for Persian as the polite language of the country. Consequently the latter began to fall into disuse and almost ceased to be a language of much importance though its utility could not be dispensed with for many years even after these changed circumstances. In view of what has been stated above, it is no wonder if our author forms a class apart and is different from the rest of the writers in many

respects.*

Apart from the fact that the Persian literature produced in India has not, as a rule, the real Persian flavour which belongs to the indigenous product, as the late Professor E. G. Browne says, it should be said in fairness to Dairi that while following the convention, which perhaps no Persian writer can do away with, he combines in himself the characteristics of his predecessors as well as his contemporaries during whose time the language had become corrupt and the literature very much deteriorated. His poetry has a prominent classical touch. In spite of the sublimity of thought and grandeur of expression in which he is not inferior, with a few exceptions, to some of the well-known poets of the Persian language, he does not abstain from borrowing commonplace metaphors and similes of the ancient writers as well as certain stereotyped usages of theirs. Nor is he free from the use of superfluous words and unnecessary repetitions, though he has tried to maintain a comparatively chaste diction which is rarely to be met with in the poetry of his local contemporaries, who made their own innovations with regard to style and expression. The phraseology and idiom employed by him are indeed surprising, particularly when we bear in mind the meagre education that he had received and the disabilities under which he suffered.

* In order to form an idea of the scope and extent of the Persian literature produced in Kashmir, and the three distinctive periods into which it has been divided based on the characteristics of each, the reader is referred to a brief survey on the subject given in a separate article on the "Persian Poets of Kashmir" written by the Editor more than a year ago.

It was not very long after having finished this unenviable educational career that he was appointed as an 'Arzbegi' at the court of His Highness the late Mahārājā Ranbirsingh Bahādur. In 1926 Bikrami he was appointed as a Tehsildar but he relinquished this office owing to his indifference to wordly wealth and power, after having discharged the duties of such a responsible post for hardly one year. His Highness the late Mahārājā Rainbirsingh Bahādur appointed him to the post of 'Arzbegi' once again, which he resumed, as it was perhaps after his own liking. After some time he worked as Superintendent C. I. D. till, during the reign of His Highness the late Mahārājā Pratāpsingh Bahādur, the Police Department was established by the Government on regular lines and the C. I. D. formed only a branch thereof. After this amalgamation 'Dairi' acted as the Assistant Superintendent of Police till his death.

Apart from his efficiency, as an officer he was a diplomat and as such rendered loyal and meritorious services to His Highness all along. Perhaps it will be not be out of place to make mention here of one or two incidents in this connection. In the year 1929 Bikrami when owing to their internal and long standing mutual grievances and religious differences an unprecedented riot took place between the Sunnis and Shiās of Kashmir in which the latter were plundered wholesale and their houses set on fire. 'Dairi' was appointed to make an investigation into the causes of the disturbance. It is said that he was offered a valuable ring worth a lac of rupees as a bribe to hush up the matter in order to get the person who was held responsible for this feud exonerated from the charge. On this occasion 'Dairi' gave proof of his extraordinary integrity and honesty by refusing to

accept it and saying that he was not prepared to sell his loyalty for any price. Again, during the year 1934—35 Bikrami a great famine took place in Kashmir which, in spite of the best efforts of the Government to give relief to people, played great havoc. A few interested people made a vain attempt to blame His Highness for his neglect in taking speedy action to check it. It was through the efforts of 'Dairi' that the allegation was proved to be false and baseless. Even the British Government, which was interested to know the real situation, was convinced that His Highness had tried his best to alleviate the sufferings of the people in this disaster. His Highness is said to have offered a jāgīr* to 'Dairi' in return for this praiseworthy service but he declined the offer as a loyal servant.

'Dairi' was a proficient astrologer who could correctly read the future, particularly after consulting the horoscope of the person concerned. He was a great physiognomist too. In both of these arts His Highness the late Mahārājā Rainbirsingh Bahadur was impressed with his efficiency whenever he put him to the test. Besides, he was a skilful player at the game of chess in which he was never defeated even by those experts who visited Kashmir from other parts of India and challenged him to a match.

In short, our author was a man of various accomplishments, besides being a born poet. He was a genius. He passed away on the 3rd of Sawan 1956 Bikrami (18th July 1900), leaving behind three sons and three daughters. One of his sons, Pt. Harichand

* Jagir, an assignment of land, more or less in the form of an estate or fief, granted either in perpetuity or for life as a reward for service or as a fee.

INTRODUCTION

Pandit Rāja Kaul 'Arzbegi,' the talented author of the Diwān who wrote under the nom-de-plume of "Dairi", is one of the latest standard Persian poets of Kashmir. According to his own statement, he was the son of Pandit Rām Chand Kaul 'Arzbegi'* who worked as a personal attendant at the court of His Highness the late Mahārāja Gulābsingh, in the capacity of an 'Arzbegi,' which office he also held afterwards for some time even during the lifetime of his father. In course of time this title of 'Arzbegi,' due to its being associated with the name of the father as well as with that of the son, got permanently affixed to their family as a whole, in consequence of which their descendants are called 'Arzbejis' even to the present day. In fact this family is regarded as one of the most respectable families among the Kashmiri Pandits by virtue of this title in the past.

'Dairi' was born at Srinagar in 1885 Bikrami (1828). Since there was hardly any regular order of schooling in those days he received no systematic education except in a haphazard manner, which he completed at the age of fifteen. In these circumstances one cannot help admiring the gifted powers and extraordinary intelligence of the poet who benefitted by this education to his best advantage which, though meagre, enabled him to discharge not only his official duties satisfactorily but also inculcated in him a taste for literary pursuits and accomplishments.

* "Arzbegi" the person who presents all petitions either written or by word of mouth. This post, more or less, corresponded to the post of a Private Secretary of the present day.

The *Dīwān-i-Dairi* is one of those poetical works in Persian which have been produced in Kashmir by the local talent at a time when Persian was on its way to decline and fast disappearing, yielding place to Urdu and English both as a language of the court and every day use under the stress of the political changes in the administration of the State.

It can be safely said that the text of the *Diwan* is reliable inasmuch as it has been obtained from the author's great-grandson and though not in the hand of the author himself has been carefully copied out by one of his pupils. Besides giving an English translation of the author's introduction to the *Diwan* as well as of his note on the reasons that led him to its composition, I have also translated the prose section dealing with a "System of Gestures" as invented by him and appended to the *Diwan* at the end. I have also added explanations in English in the form of marginal notes wherever necessary.

In prefixing an introduction of my own to the *Diwan* I have endeavoured to make it pleasant reading by discussing the merits and demerits of its poetry after comparing the same with that of some of the well-known poets of Persia and others. In this connection I have mainly relied on my own taste and method of dealing with such a work.

The Hon'ble the Home Minister, Khan Bahādur Mirza Ja'far Ali Khān, M. B. E., who is himself a poet of great fame both in Persian and Urdu deserves to be thanked not only by me but also by all the lovers of Persian literature since, as I understand it is he who evinced a great interest in the publication of the *Diwan* which is the first of the

Persian series undertaken by the Research Department to be presented to the public.

I am indebted to Mr Frederick Jacob, M. A., (Cantab) M. R. S. T.,* for kindly going through the proof-sheets of the English part of the book.

I hope the *Diwan* will be welcomed by all the lovers of Persian poetry produced in Kashmir.

Srinagar }
February, 1944. }

Nand Lal Kaul Talib.

* This great scholar passed away on 1st of September 1945.

Dairi was born at Srinagar in 1855 B. S. (1828). Since there was hardly any regular order of schooling in those days he received no systematic education except in a haphazard manner, which he completed at the age of fifteen. In these circumstances one cannot help admiring the gifted powers and extraordinary intelligence of the poet who benefited by this education to his best advantage which, though meagre, enabled him to discharge not only his official duties satisfactorily but also inculcated in him a taste for literary pursuits and accomplishments.

Arzbeigi the position was presented all petitions and written up by word of mouth. This post, more or less, corresponded to the post of a Private Secretary of the present day.

۷۵

PREFACE.

It was in 1930 that I was asked by Pandit Jagmohan Nath Raina "Shauq" retired Deputy Collector U. P., to help him in collaborating a work on the memoirs of the Kashmiri Pandit poets of Persian and Urdu, entitled "Bahār-i-Gulshan-i-Kashmir" (The Spring of the Rose-garden of Kashmir).* In the course of collecting materials for this work, I succeeded in copying out a few *ghazals* at random from the *Diwan* of "Dairi," which was placed at my disposal for only a couple of hours through the instrumentality of a friend of mine who borrowed it for me from the possessor of the MS. after much difficulty. In spite of my best efforts I could not get it even for a day or so at that time nor even before nor after till now. The reason for such an attitude on the part of an owner of a manuscript lies in the general characteristic of the Kashmiris to treat such a work as a sacred heritage which nobody else can touch without having committed a sacrilege. Ever since then, I was anxious that the *Diwan*, the reputation of which had attracted my attention even much earlier, should be published somehow or other. Thanks to the Research Department of His Highness' Government Jammu and Kashmir, which managed to persuade the owner to sell the manuscript and after purchasing it from him, has now asked me to edit it.

* This comprehensive work on the memoirs of the Persian and Urdu Kashmiri Pandit poets, to which I contributed a very large share, was published by the compiler at the Indian Press Allahabad, two years later in two big volumes and apart from certain omissions and commissions is a very useful work containing valuable information on the subject.

THE KASHMIR SERIES OF TEXTS AND STUDIES

No. 78

DĪWĀN-I-DAIRĪ

BY

Pandit Raja Koul Arzbegi, "Dairi"

(1828-1900 A. D.)

With corrections and critical introduction

by

Prof. Nandlal Koul Talib M. A., M. O. L.

Under the authority of

THE JAMMU & KASHMIR GOVERNMENT.

Published by

The Research and Publication Department,

JAMMU AND KASHMIR GOVERNMENT,

Srinagar Kashmir.

